

BARNE-, LIKESTILLINGS- OG
INKLUDERINGSDEPARTEMENTET

Strategi

Barn som lever i fattigdom

Regjeringens strategi (2015 - 2017)

OVERSIKT OVER TILTAK I STRATEGIEN

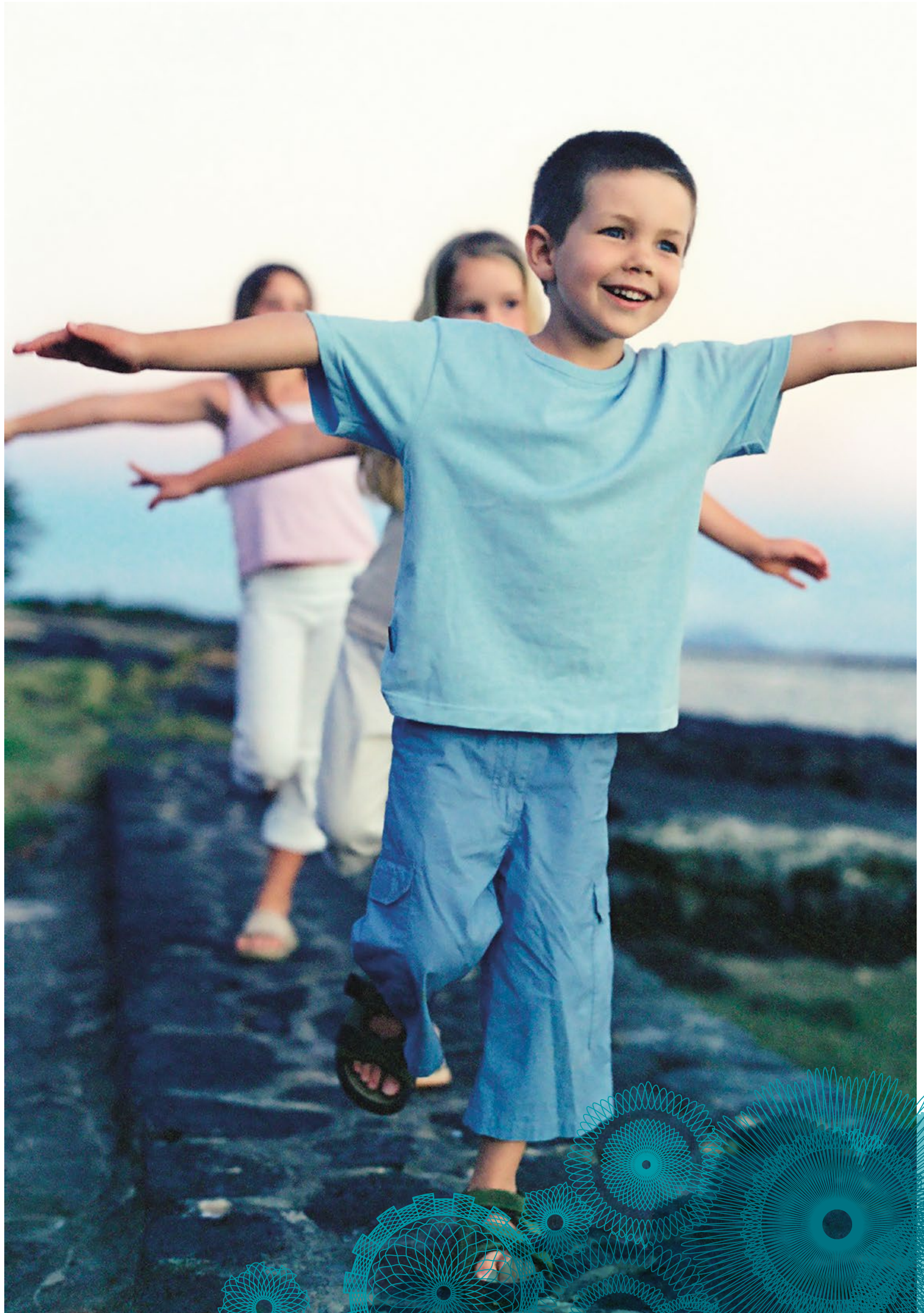
Nr	Tiltak	Hovedansvarlig departement
1	Styrking av familievernets forebyggende arbeid overfor utsatte barnefamilier	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
2	Foreldrestøttende tiltak i kommunene	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
3	Oppfølgingsprogram for lavinntektsfamilier ved NAV-kontor	Arbeids- og sosialdepartementet
4	Hjelp til førstegangsfødende foreldre i risiko - Nurse Family Partnership	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
5	Tidlig hjelp til barn av rusmisbrukere og psykisk syke (Modellkommuneforsøket)	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
6	Skjerming av barn og unges inntekter ved utmåling av økonomisk sosialhjelp	Arbeids- og sosialdepartementet
7	Barnevernets tilbud til utsatte sped- og småbarn og deres foreldre	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
8	Økt ramme for tilskudd til utleieboliger	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
9	Tiltak for voldsutsatte barn – mestring og livskvalitet	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
10	Offentlig utvalg om støtte til barnefamiliene	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
11	Økt engangsstønad ved fødsel og adopsjon	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
12	Bostøtte til barnefamilier og andre flerpersons husstander	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
13	ØkonomilAppen	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
14	Gratis kjernetid i barnehager A) Gratis kjernetid til alle 4- og 5-åringer i familier med lav inntekt B) Forsøk med gratis kjernetid som del av områdesatsing i Oslo kommune C) Utviklingsmidler	A) Kunnskapsdepartementet B) Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet C) Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

Nr	Tiltak	Hovedansvarlig departement
15	Nasjonalt minstekrav til redusert foreldrebetaling i barnehage	Kunnskapsdepartementet
16	Styrket språkforståelse blant minoritetsspråklige barn i barnehage	Kunnskapsdepartementet
17	Forsøk med gratis deltids plass i skolefritidsordningen (SFO)	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
18	Et lag rundt eleven – flere yrkesgrupper i skolen	Kunnskapsdepartementet
19	Lærerløft – på lag for kunnskapsskolen	Kunnskapsdepartementet
20	Styrket flerkulturell kompetanse i hele utdanningssektoren	Kunnskapsdepartementet
21	Skolestøttende tiltak for barn i barnevernet	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
22	Arbeid mot mobbing og for et bedre læringsmiljø i skolen	Kunnskapsdepartementet
23	Svømmeopplæring for elever med innvandrerbakgrunn	Kunnskapsdepartementet
24	Program for bedre gjennomføring i videregående opplæring	Kunnskapsdepartementet i samarbeid med aktuelle departement
25	Koordinert og tverrfaglig hjelp til utsatte barn og unge under 24 år (0–24-samarbeidet)	Kunnskapsdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet
26	Losfunksjoner for ungdom	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
27	Økt stipendandel for elever fra lavinntektsfamilier	Kunnskapsdepartementet

Nr	Tiltak	Hovedansvarlig departement
28	Nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
29	Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
30	Tilskuddsordning for å forebygge og redusere fattigdom blant barn og barnefamilier som er i kontakt med de sosiale tjenestene i NAV	Arbeids- og sosialdepartementet
31	Tiltak mot barnefattigdom på frivillighetsfeltet	Kulturdepartementet
32	Tilskudd til lokale lag og foreninger	Kulturdepartementet
33	Friluftstiltak for barn og ungdom	Kulturdepartementet
34	Inkludering i idrettslag	Kulturdepartementet
35	Tilskudd til frivilligsentraler	Kulturdepartementet
36	Folkebibliotek	Kulturdepartementet
37	Frifond, barn og unge	Kulturdepartementet
38	Frivillig arbeid for å forebygge ensomhet og bidra til sosial inkludering	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet
39	Fritidsaktiviteter for alle	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Kulturdepartementet
40	Styrking av helsestasjons- og skolehelsetjenesten	Helse- og omsorgsdepartementet

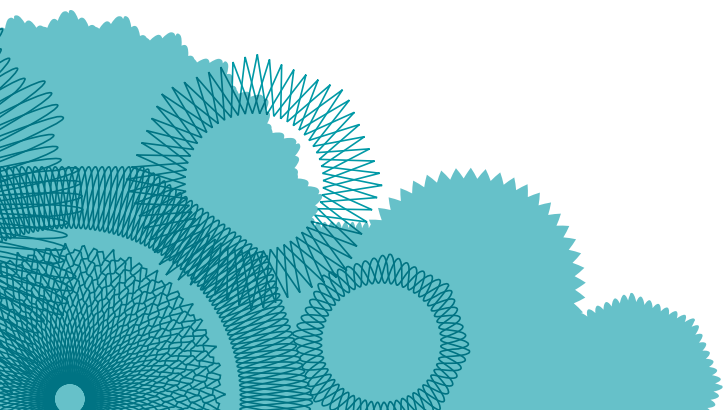
Nr	Tiltak	Hovedansvarlig departement
41	Det psykiske helsetilbudet til barn i barnevernsinstitusjoner	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
42	Program for folkehelse i kommunene, satsing på barn og unge	Helse- og omsorgsdepartementet
43	Styrke kommunale psykiske helsetjenester	Helse- og omsorgsdepartementet
44	Ny opptrappingsplan for rusfeltet	Helse- og omsorgsdepartementet i samarbeid med relevante departement
45	Program mot sosial ulikhet i tannhelse	Helse- og omsorgsdepartementet
46	Aktivitetsplikt for mottakere av økonomisk sosialhjelp	Arbeids- og sosialdepartementet
47	Jobbsjansen - utvidelse	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
48	Prosjekt for økt gjennomføring av videregående opplæring	Arbeids- og sosialdepartementet og Kunnskapsdepartementet
49	Forsøk med NAV-veiledere i videregående skole	Kunnskapsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet
50	Kvalifiseringsprogrammet	Arbeids- og sosialdepartementet
51	Introduksjonsloven – kvalifisering til arbeid og utdanning A) Introduksjonsordningen B) Opplæring i norsk og samfunnsfag	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
52	Mer kunnskap om barnefattigdom i kommunene A) Indikatorer på barnefattigdom B) Veileder for tverrsektorielt arbeid mot barnefattigdom	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet i samarbeid med relevante departement
53	Definere kunnskapshull og tiltak som kan dekke prioriterte områder A) Motvirke reproduksjon av fattigdom B) Kunnskapskoordinering	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet i samarbeid med relevante departement

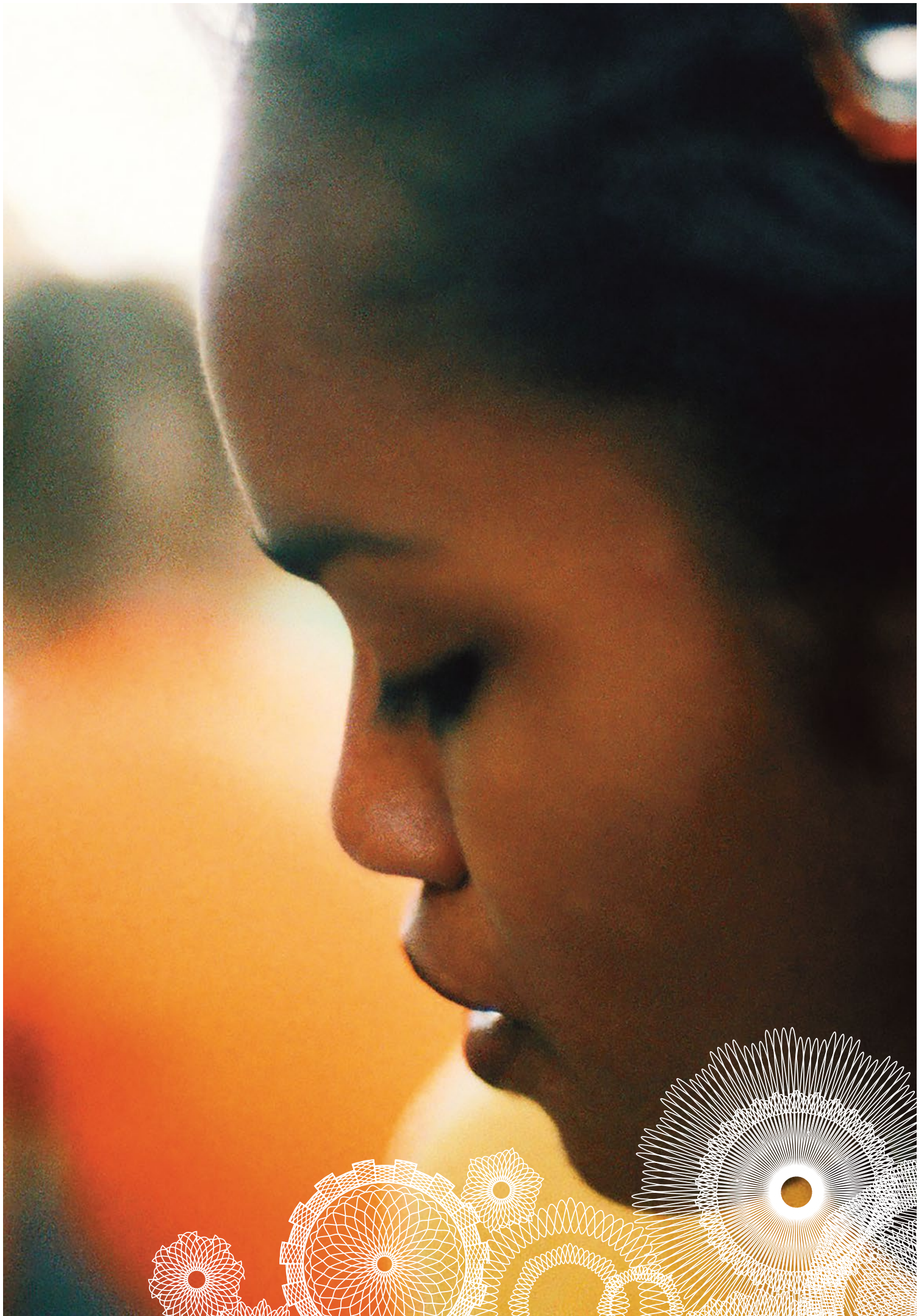
Nr	Tiltak	Hovedansvarlig departement
54	Minoritetsjenter og idrettsdeltakelse	Kulturdepartementet
55	Sosial rapportering – økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper	Arbeids- og sosialdepartementet
56	Samordnet datagrunnlag fra SSB	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
57	Kunnskap om forbruk i familier	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
58	Forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor	Kulturdepartementet
59	Sluttevaluering av Groruddalssatsingen	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
60	Samordning av statlige tilskuddsordninger A) Samordne og forenkle bruken av statlige tilskuddsordninger B) Stimulere til en koordinert innsats som kan gå inn i kommunens planer for arbeid med barn og ungdom	A) Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet B) Arbeids- og sosialdepartementet
61	Stimulere til utvikling av sosialt entreprenørskap på fattigdomsfeltet	Arbeids- og sosialdepartementet i samarbeid med relevante departement
62	Felles retningslinjer for samarbeid og ansvarsfordeling mellom barneverntjenesten og Arbeids- og velferdsforvaltningen	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet
63	Forenkling av tilskuddsordninger for frivillige organisasjoner	Kulturdepartementet
64	Tilskudd til gode oppvekstmiljø og trygge lokalsamfunn	Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

INNHold

Forord	11
Innledning	14
DEL I STRATEGIENS INNSATSOMRÅDER	19
1 Forebygge ved å styrke utsatte barnefamilier	21
2 Gjennomføre utdanningsløp – barnehage og skole	31
3 Deltakelse og inkludering – fritid, kultur og idrett	41
4 Et godt helsetilbud til alle barn og unge	51
5 Tilgang til arbeidslivet for ungdom og foreldre	59
6 Forskning og statistikk	65
7 Ansvars- og kompetansedeling: stat, kommune og frivillig sektor	73
Oppfølging av strategien	80
DEL II KUNNSKAPSGRUNNLAG	82
Erfaringer og råd fra barn og unge	83
Barnefattigdom – en kunnskapsoppsummering	90
Kortversjon av FNs konvensjon om barnets rettigheter	115

FORORD

De fleste barn i Norge vokser opp i trygge familier med gode økonomiske vilkår. Samtidig er det familier som faller utenfor på grunn av dårlige levekår, svak økonomi eller begge deler. Dette rammer barna.

Regjeringens mål er å skape muligheter for alle. Det sosiale sikkerhetsnettet skal styrkes, slik at flere løftes opp og færre faller utenfor.

Mange barn og unge opplever at viktige hendelser i oppveksten – som barnebursdager og idrettsarrangementer – koster så mye at de holder seg utenfor. Noen unnlater å informere foreldrene av lojalitet eller bekymring for å skape konflikt om penger. Fattigdom er fortsatt forbundet med skam.

Barn som lever i fattigdom bekymrer seg for egen fremtid. Barnekonvensjonens artikkel 27 gir barn rett til en levestandard som er tilstrekkelig på alle områder. I tillegg til foreldrenes ansvar, innebærer artikkelen at staten har plikt til å støtte de foresatte. Regjeringen lanserer derfor en strategi mot barnefattigdom som bygger på samarbeidsavtalen med Venstre og Kristelig Folkeparti.

Det viktigste virkemiddelet for å motvirke fattigdom, både kort og lang sikt, er å sørge for at flest mulig er i arbeid. Det skal lønne seg å jobbe. Regjeringen vil senke terskelen inn i arbeidslivet og styrke de arbeidsrettede tiltakene, slik at flere får mulighet til å komme i arbeid. Strategiens innsatsområder støtter alle oppunder aktiv deltakelse i samfunnet.

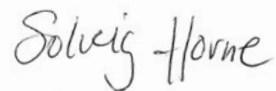
Regjeringen fører en politikk som vil forebygge fattigdom og gi flere en vei ut av fattigdom. Familien skal skape en sikker og trygg ramme om barns oppvekst. Gode oppvekstvilkår forutsetter at utsatte foreldre får god oppfølging og hjelp til å mestre foreldrerollen. Lavinntekt i seg selv trenger ikke gå utover barns livskvalitet. Svak økonomi over tid kan imidlertid være en belastning. Kommer andre problemer i tillegg, blir familiene sårbare. Denne strategien legger derfor opp til en bred satsing på familie, og inkluderer også familierådgivning, bostøtteordninger og yrkesrettede tiltak mot særlig utsatte foreldre.

Forskjeller i levekår og inntekt henger også sammen med forskjeller i fysisk og psykisk helse. Barn og unge som vokser opp i fattige familier har større risiko for å utvikle helseplager, og regjeringen ønsker i denne strategien å sørge for bedre helsetilbud til alle barn og unge. Et viktig mål er å hindre at dårlig familieøkonomi gir dårlig helse. Regjeringen ønsker at flere får bedre helsehjelp raskere. Familier med rusproblemer, vold og psykiske lidelser er særlig prioritert i strategien.

Utdanning er nøkkelen til å komme ut av fattigdom. Regjeringen vil videreutvikle barnehage og skole, slik at alle i praksis gis de samme mulighetene både faglig og sosialt. Ved å redusere barnehageprisen for familier med lav inntekt, kan flere barn få mulighet til å gå i barnehage. Gjennom tidlig innsats i hele utdanningsløpet vil regjeringen legge til rette for bred deltakelse, forhindre frafall og kvalifisere unge til voksenlivet. Målet er å forebygge at fattigdom går i arv og skape muligheter for alle.

Fattige barn skal heller ikke gå glipp av den uformelle læringen og gleden i de sosiale fellesskapene som finner sted i organisasjonene, i idretten og på kultur- og fritidsarenaene. Strategien vil gi barn og unge som vokser opp i familier med lav inntekt bedre muligheter til å delta i vanlige sosiale aktiviteter på lik linje med andre. Ved hjelp av offentlig innsats fra stat og kommune, bidrag fra idretten og frivillig sektor for øvrig, skal alle barn få mulighet til å delta i minst en fritidsaktivitet. Det vil forhindre ensomhet og gi barna større fremtidshåp. Ensomhet over tid og i barndommen er helseskadelig, og bekjempelse av ensomhet er løftet frem av regjeringen som et satsingsområde.

For å hjelpe barn som lever i fattigdom, er det avgjørende at det offentlige og frivilligheten trekker sammen og utfyller hverandre.

Solveig Horne
Barne-, likestillings- og inkluderingsminister

Bent Høie
Helse- og omsorgsminister

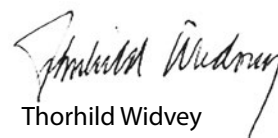
Robert Eriksson
Arbeids- og sosialminister

Torbjørn Røe Isaksen
Kunnskapsminister

Jan Tore Sanner
Kommunal- og moderniseringsminister

Thorhild Widvey
Kulturminister

INNLEDNING

En oppvekst i fattigdom i Norge innebærer færre valgmuligheter og som oftest en lavere levestandard enn det jevnaldrende har. Dette kan ha mange og negative konsekvenser, både på kort og lang sikt. At noen barn lever i fattigdom i et land hvor de aller fleste har mye og mer enn de kanskje trenger, kan gjøre fattigdom mer synlig og skambelagt.

I følge Statistisk sentralbyrå tilhørte 8,6 prosent av alle barn i Norge under 18 år en husholdning med vedvarende lavinntekt i treårsperioden 2011-2013. Dette utgjorde 84 300 barn – 6 100 flere enn i perioden 2010-2012. Barn med innvandrerbakgrunn utgjør nå over halvparten av alle barn i økonomisk utsatte familier.

Fattigdom blant barnefamilier har økt i en periode hvor fattigdommen for øvrig har holdt seg forholdsvis stabil. *Barn som lever i fattigdom – regjeringens strategi* inneholder tiltak som skal forebygge at barnefattigdom går i arv og dempe negative konsekvenser av å vokse opp i familier med vedvarende lavinntekt. Den tar utgangspunkt i en relativ definisjon av fattigdom. Det vil i denne sammenhengen si at noen barn og ungdom har tilgang til færre goder og muligheter enn det jevnaldrende har. Strategiens formål er todelt. Den prioriterer økt forebyggende innsats for å motvirke at fattigdom går i arv fra foreldre til barn. I tillegg inneholder den en rekke tiltak som skal dempe negative konsekvenser for barn og unge som vokser opp i fattigdom.

I følge Barnekonvensjonen skal alle barn og unge ha mulighet til å delta i lek og fritid, til en anstendig levestandard og til å utvikle sine evner og ferdigheter. Barnekonvensjonen er en overordnet rettesnor for strategien. Barn har også rett til å bli hørt i saker som angår dem.

Arbeidet med strategien er koordinert av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, i samarbeid med Helse- og omsorgsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet, Kunnskapsdepartementet, Kulturdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Frivillige organisasjoner og KS har gitt viktige innspill underveis. Det samme har barn gjennom egne høringer, arrangert av Redd Barna og barn som har kontaktet Barneombudet.

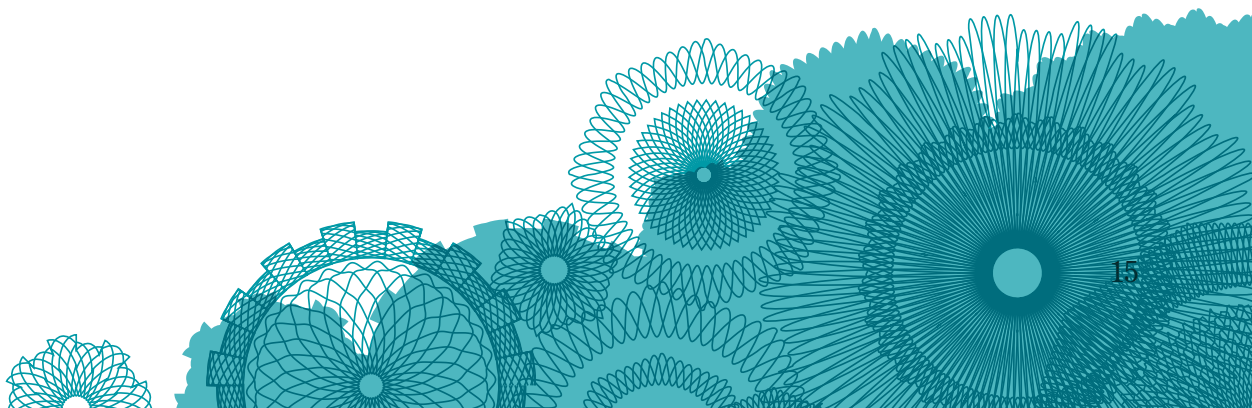
Strategien gjelder for perioden 2015-2017. Strategien vil gi en ramme for arbeidet med å følge opp funn og tilrådinger i Riksrevisjonens (Dokument 3:11 (2013–2014) undersøkelse av barnefattigdom som ble behandlet i Stortinget i desember 2014. Den følger også opp felles representantforslag fra samarbeidspartiene (Dokument 8:125S (2012–2013)).

Strategiens innhold og målsettinger

Strategien tar utgangspunkt i at barnefattigdom er et sammensatt problem. Det er viktig å påpeke at ikke alle barn i lavinntektsfamilier nødvendigvis har dårlige levekår, men samspillet mellom sosiale, helsemessige og økonomiske utfordringer over tid forsterker ofte hverandre og gir økt risiko for marginalisering og fattigdom. For å bekjempe barnefattigdom er det derfor nødvendig med en bred og samordnet innsats, både på kort og lang sikt. Dette reflekteres i strategiens syv innsatsområder:

- Forebygge ved å styrke utsatte barnefamilier
- Gjennomføre utdanningsløp – barnehage og skole
- Deltakelse og inkludering – fritid, kultur og idrett
- Et godt helstilbud til alle barn og unge
- Tilgang til arbeidslivet for ungdom og foreldre
- Forskning og statistikk
- Ansvars- og kompetansedeling – stat, kommune og frivillig sektor

Strategien bygger på – og skal bidra til å videreutvikle – kunnskap og kompetanse på feltet. Fafo har, på oppdrag fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, utarbeidet et kunnskapsgrunnlag basert på tilgjengelig forskning. Kunnskapsgrunnlaget belyser barnefattigdom fra ulike vinkler. Dette gjør oss i stand til å forstå hovedutfordringene og handle deretter. I tillegg er barn og unges egne perspektiver inkludert i strategiens kunnskapsgrunnlag. Dette har gitt strategien et mer helhetlig utgangspunkt. Fafos bidrag identifiserer også kunnskapshull. Det er områder som krever økt oppmerksomhet i årene som kommer. Derfor har strategien økt kunnskap, blant annet gjennom ny forskning og sammenstilling av eksisterende kunnskap, som et eget innsatsområde.

Det er et mål å styrke det sosiale sikkerhetsnett og verne om familien som en trygg ramme for barn og unge. Foreldre plikter å forsørge sine barn. De må sørge for at barna får mat, klær, bolig, følelsmessig støtte og det som er nødvendig for å ha et godt liv. Forsørgelsesplikten gjelder til barnet har fylt 18 år eller har fullført videregående opplæring. Strategien vil støtte foreldre som sliter sosialt og økonomisk, slik at de bedre kan ivareta sine omsorgsoppgaver og være gode rollemodeller for sine barn. I denne sammenhengen er gode boforhold, familierådgivning, en aktiv fritid og forebygging viktige faktorer for å gi barn og unge gode oppvekstvilkår.

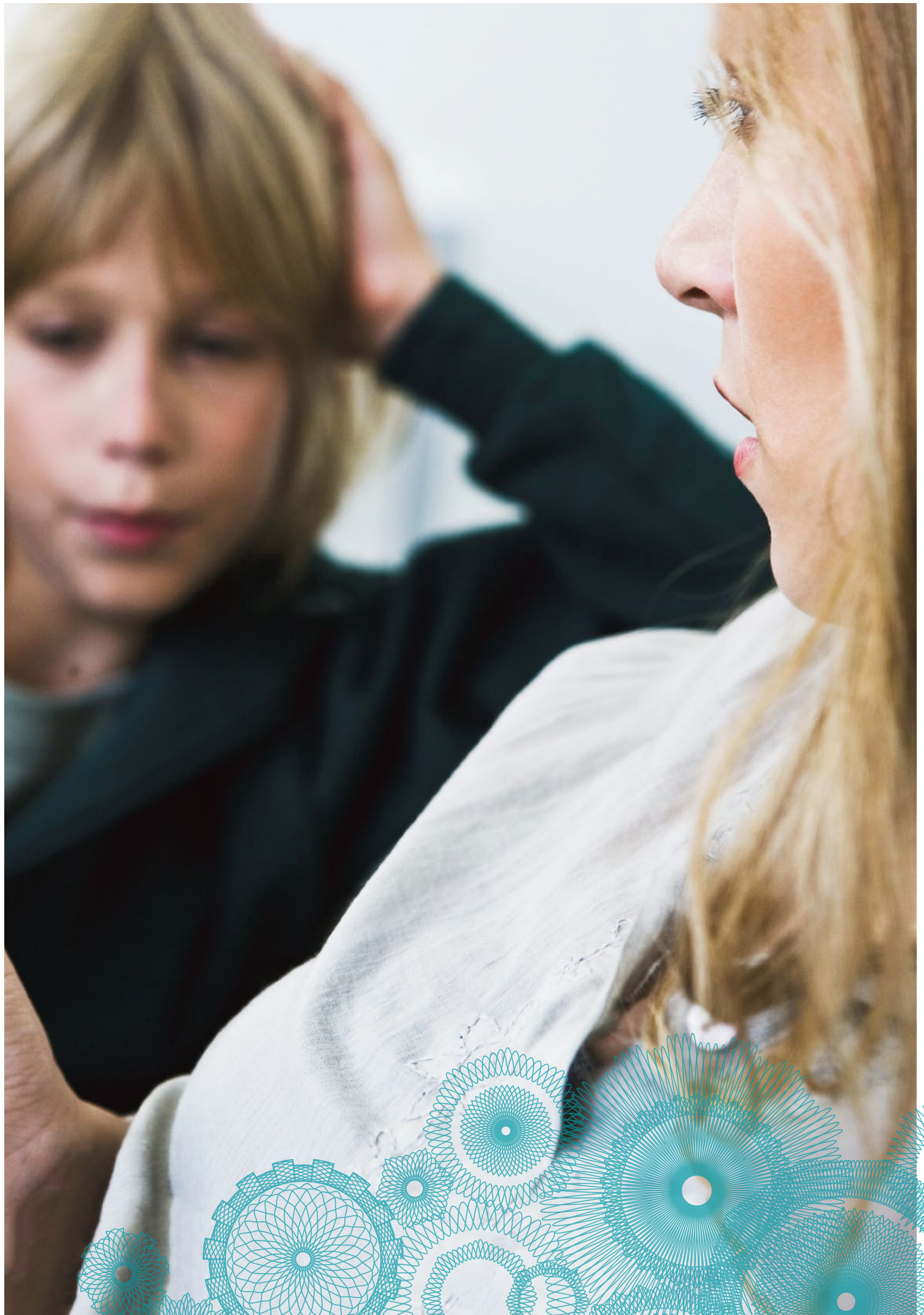
Det er videre et mål at barn og unge skal delta på fellesskapsarenaene; i barnehagen, i skolen og på fritidsaktiviteter. Særlig har idrett pekt seg ut som kostbart å følge opp for foreldre med lav inntekt. Strategien inneholder flere tiltak som gjør at barn og unge fra fattige familier kan delta i aktiviteter på fritiden, sammen med jevnaldrende i nærmiljøet. Tiltakene skal sørge for at barn og unge får utvikle sine evner og oppleve mestring og inkludering. Skolen er den aller viktigste enkeltfaktoren for sosial mobilitet. Tverrfaglig innsats mellom ulike faggrupper i barnehage, skole, helse, barnevern og NAV er viktig for å forebygge frafall, utenforskap og at fattigdom går i arv.

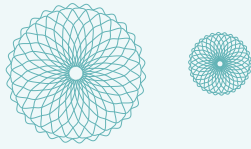
Et sentralt virkemiddel i strategien er å skape et godt samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor. Strategien legger til rette for at frivillig innsats tas i bruk der det er mulig. Videre bidrar den til å tydeliggjøre ansvarsfordelingen mellom forvaltningsnivåene, og fremme økt og samordnet innsats. Kommunene er særlig viktige i denne sammenhengen, og strategien vektlegger økt kompetanse og bedre koordinering i kommunene hos alle instanser som møter barn, unge og utsatte familier. Dette vil gjøre det lettere for kommunene å identifisere barn og unge som har fattigdomsrelaterede utfordringer, og å sette inn effektive tiltak.

Målgruppen for strategien er i hovedsak barn og unge under 18 år som vokser opp i familier berørt av fattigdomsproblemer. I tillegg kommer unge som faller ut av arbeid og utdanning og har rett til oppfølging til de er 20 år. Det er også lagt inn tiltak overfor utsatte foreldre som står lang fra arbeidsmarkedet.

Det aller viktigste virkemiddelet for å bekjempe fattigdom og motvirke sosial eksklusjon er et velfungerende arbeidsmarked som sikrer lav arbeidsledighet og høy sysselsetting. Denne strategien beskriver ikke regjeringens brede innsats innenfor arbeidslivs- og velferdspolitikken. Det sosiale sikkerhetsnett skal ivareta dem som ikke har mulighet til å leve av egen inntekt.

DEL I

STRATEGIENS INNSATSOMRÅDER

1

FOREBYGGE VED Å STYRKE UTSATTE BARNEFAMILIER

Det kan bli mye krangling hjemme på grunn av mangel på penger. Da er det viktig at en kan snakke sammen på en rolig måte istedenfor å krangle. Det er mye bedre. Gutt, 16 år.

Familien begynner å bekymre seg for hverandre og tenker kanskje at det var feil å få barn fordi de ikke har et godt liv. Jente, 14 år.

Regjeringen ønsker å styrke støtteapparatet rundt foreldrene og familien. Dette vil bedre levekårene til barn som lever i vanskeligstilte familier, og bidra til å gi dem flere muligheter i oppveksten og senere i livet. De mest utsatte barna lever i familier med enslig forsørger, eller med foreldre som ikke har arbeid og som lever på trygd (Harsløf og Seim 2008). Kombinasjonen av dårlig råd og andre sosiale eller helsemessige problemer er krevende både for foreldre og barn. I innspillene fra barna kommer det tydelig frem at de ønsker at foreldrene skal få hjelp til å løse konflikter og bekymringer som følger av fattigdom. Barna tynges av familiens bekymringer.

For å støtte opp om foreldrenes omsorgsoppgaver, prioriterer regjeringen foreldrestøttende tiltak. Det vil si tiltak som skal hjelpe foreldre til å se sine barns emosjonelle, kognitive og fysiske behov. De skal gi foreldrene gode strategier for å forstå hva barnet trenger, slik at de kan fremme barnets utvikling. Mens noen foreldrestøttende tiltak er brede, og i teorien kan rettes mot alle foreldre, er andre tiltak rettet mer direkte mot foreldre i risiko, det vil si der det er stor sannsynlighet for at barn ikke får den omsorgen de trenger.

Det er viktig at utsatte barn, unge og familier fanges opp så tidlig som mulig av instanser som helsetjenesten, barnehage og skole, og at tiltak kan settes i gang til rett tid.

Familievernet har en viktig forebyggende funksjon. Familievernkontorene tilbyr foreldrestøttende tiltak som skal hjelpe foreldre som har det vanskelig. De skal styrke familiene som helhet, både i forbindelse med skilsmisse og ved andre konflikter i familiene. De fleste familier klarer å tilpasse økonomien etter samlivsbrudd, men for enkelte i lavinntektsgruppen vil langtidseffekten av et samlivsbrudd gi en hverdag med vanskelig økonomi. Sett fra barnets synsvinkel kommer dårlig familieøkonomi i tillegg til selve belastningen ved bruddet mellom foreldrene.

Tiltaket Nurse Family Partnership retter seg direkte mot risikoutsatte, førstegangs fødende foreldre, og starter opp allerede i svangerskapet. Barnevernets tilbud til utsatte sped- og småbarn og deres foreldre er også svært viktig i dette arbeidet, siden omsorgen barnet får i denne perioden er avgjørende for barnets videre utvikling. Barnevernet skal sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp.

De fleste barnefamilier i Norge, også lavinntektsfamilier, eier likevel egen bolig. Det er en liten gruppe barnefamilier som leier bolig, og en forholdsvis liten gruppe av disse igjen som leier av kommunen. Barnefamilier som bor i kommunale utleieboliger, har i gjennomsnitt dårligere bostandard enn lavinntektsfamilier som bor i en bolig de selv eier. Kommunenes ansvar og rolle i arbeidet med å sikre vanskeligstilte familier er viktig. Et sentralt mål i det boligsosiale arbeidet er å hjelpe fattige barnefamilier inn i trygge, stabile boforhold i egnede boliger.

Innsats på dette området vil være godt egnet til å avhjelpe fattige familier, og er med på sikre barn og ungdom gode oppvekstvilkår i trygge bomiljø. I mange kommuner er mangel på utleieboliger en stor utfordring. Det er særlig behov for flere rimelige utleieboliger for barnefamilie.

Regjeringen vil unngå at barn blir kasterballe mellom offentlige etater. Hvert enkelt barns levekår skal tas på alvor. Noen barn og deres familier har behov for støtte fra ulike hjelpetjenester. Hjelpapparatet skal bistå familien og barna raskt. I dette arbeidet har kommunene et stort ansvar for å se barna, både for å identifisere dem og for å tilby hjelpetiltak til de familiene som trenger det.

Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen

Formålet med lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen er å bedre levekårene for vanskeligstilte. Den skal bidra til sosial og økonomisk trygghet, at den enkelte får mulighet til å leve og bo selvstendig, den skal fremme overgang til arbeid; sosial inkludering og aktiv deltakelse i samfunnet. Endelig skal loven bidra til at utsatte barn og unge og deres familier får et helhetlig og samordnet tjenestetilbud. Loven skal bidra til likeverd og likestilling og forebygge sosiale problemer.

Lovens formålsbestemmelse fremhever hensynet til barn og unge. I rundskriv til loven (Hovednr. 35) understrekes det at det skal tas særlige hensyn til barns behov i alle vurderinger der tjenestemottaker har barn. Barn og unge skal sikres en trygg oppvekst og kunne delta i alminnelige skole- og fritidsaktiviteter, uavhengig av om foreldrene har en vanskelig økonomi.

Helsetilsynets landsomfattende tilsyn i 2013 fant svikt i kartleggingen og mangelfulle individuelle vurderinger av barns og unges behov ved mange NAV-kontor når foreldrene søker om økonomisk stønad. For at barn skal bli bedre ivaretatt er det satt igang en rekke tiltak. Det gis veiledning til loven og landsomfattende opplæring i regi av fylkesmennene og Arbeids- og velferdsdirektoratet. NAV-kontorer som fikk påvist avvik av tilsynsmyndighetene følges opp. Arbeidet med å ivareta barns behov ved behandling av søknader om økonomisk stønad fra personer med forsørgeransvar for barn skal fortsatt styrkes i tråd med formålsbestemmelsen.

TILTAK 1

STYRKING AV FAMILIEVERNETS FOREBYGGENDE ARBEID OVERFOR UTSATTE BARNEFAMILIER

Forebyggende arbeid har som mål å bedre relasjonen og samhandlingen mellom foreldre, og styrke deres omsorgskompetanse. Familier som lever med vold er en særskilt utsatt gruppe og forebyggende tiltak overfor denne gruppen er høyt prioritert. Omfangsundersøkelsen som NKVTS har gjennomført viser at det er en tydelig økt forekomst av vold blant de som syntes de hadde dårligere råd enn folk flest (rapport 1/2014).

Stortinget styrket familievernet med til sammen 23,4 millioner kroner i 2014. Midler til familievernets forebyggende arbeid, arbeid med høykonfliktsfamilier, utsatte barn og unge voldsutøvere ble ytterligere styrket i 2015. I tillegg ble det gitt midler til å få flere behandlerstillinger ved familievernkontorene for å øke kompetansen og kapasiteten til å følge opp foreldre etter omsorgsovertakelse. Til sammen for 2014 og 2015 er familievernet styrket med 73, 4 millioner kroner.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

FAMILIEVERNET

Familievernet har familien som hovedarbeidsområde og parbehandling som spesialfelt. Tjenesten utgjør grunnstammen i hjelpetilbudet til familier i forbindelse med samlivsproblemer og konflikter i parforhold. Kjerneoppgavene består i behandling og rådgivning ved vansker, konflikter eller kriser i familien, samt mekling etter lov om ekteskap § 26 og barneloven § 51.

Tjenesten er tverrfaglig bemannet, hovedsakelig av psykologer og sosionomer med videreutdanning i familierapi. De fleste kontorene har også jurister tilknyttet staben på konsulentbasis. Det unike ved tjenesten er at den er et gratis allment lavterskeltilbud samtidig som kontorene er tverrfaglig bemannet på spesialistnivå. Det er ikke nødvendig med henvisning fra lege. Dette gir tjenesten en unik mulighet til å kunne gi rask, lett tilgjengelig og god faglig hjelp til mennesker som strever med ulike typer problemer i samliv og familie.

TILTAK 2

FORELDRESTØTTENDE TILTAK I KOMMUNENE

Tilskuddsordningen til foreldrestøttende tiltak har som formål å stimulere flere kommuner til å gi barn tidlig hjelp i hjemmet. Kommunene kan søke om midler til å utvikle tilbud i form av foreldreveiledning og andre foreldrestøttende tiltak lokalt. Dette er en aktiv satsing på forebyggende arbeid som skal bidra til at barnevernet ikke må komme inn med hjelpetiltak på et senere tidspunkt. Målgruppen er foreldre med særskilte utfordringer. Foreldrestøttende tiltak og foreldreveiledning i kommunene er en oppfølging av *En god barndom varer livet ut* – tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014–2017).

Etter at tilskuddsordningen ble opprettet i 2014 har det vært stor etterspørsel fra mange kommuner. 16 kommuner ble tildelt til sammen 3,5 millioner kroner i 2014.

Regjeringen foreslår å styrke tilskuddsordningen fra omlag 6 millioner kroner til 17,8 millioner kroner i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2015.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 3

OPPFØLGINGSPROGRAM FOR LAVINNTEKTSFAMILIER VED NAV-KONTOR

Arbeids- og velferdsdirektoratet vil i 2015 utvikle og prøve ut et helhetlig oppfølgingsprogram for lavinntektsfamilier. Målgruppen for oppfølgingsprogrammet er barnefamilier med vedvarende lavinntekt. Barnerike familier med innvandrerbakgrunn, familier der foreldrene er utenfor arbeidslivet og enslige forsørgere skal prioriteres. Formålet er å bedre familienes velferd og hindre at fattigdom går i arv. Både foreldre og barn skal følges opp samtidig. Foreldre vil få oppfølging rettet mot arbeid, utdanning, økonomi, helse og boforhold. Barna vil følges opp med hensyn til deltakelse på sosiale

arenaer som barnehage, skolefritidsordning og fritidsaktiviteter, i tillegg til skolearbeid.

Oppfølgingsprogrammet forankres i de lokale NAV-kontorene. Det forutsettes et systematisk samarbeid med andre tjenesteområder i kommunen og frivillige organisasjoner. Utprøvingen i 2015 ved tre NAV-kontorer skal danne grunnlaget for å finne fram til en egnet helhetlig modell for et eventuelt videre pilotprosjekt. Tiltaket vil bli evaluert.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet

NASJONAL STRATEGI BOLIG FOR VELFERD (2014-2020)

I 2014 la fem departementer fram en felles nasjonal strategi om boligsosialt arbeid, *Bolig for velferd* (2014-2020). Formålet med strategien er å samle og målrette den offentlige innsatsen overfor vanskeligstilte på boligmarkedet. Regjeringen vil derfor gjennom strategiarbeidet forsterke innsatsen overfor barn og unge som ikke bor bra. Dette er viktig for barna her og nå, og for å forebygge reproduksjon av sosiale problemer. I strategien er det derfor satt konkrete resultatmål for arbeidet frem til 2020.

Arbeidet ledes av: Arbeids- og sosialdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

TILTAK 4

HJELP TIL FØRSTEGANGSFØDENDE FORELDRE I RISIKO - NURSE FAMILY PARTNERSHIP

For første gang i Norge ble det i 2014 satt av penger til oppstart av det internasjonalt anerkjente programmet Nurse-Family Partnership. Målgruppen er førstegangsfødende som trenger ekstra støtte. Det kan være mødre med lite nettverk, som har vært utsatt for seksuelle overgrep eller vold, har psykiske vansker, vansker med rus eller vedvarende lav inntekt. Målsettingen er å forebygge omsorgssvikt, psykisk sykdom og bedre barns oppvekstvilkår gjennom tidlig innsats.

Mødrene/familiene vil over en periode på 2 år få minst 64 hjemmebesøk av spesialtrene helseøstre som starter allerede i svangerskapet. Resultatene fra flere land er gode og systematisk dokumentert. De viser:

- Forbedring av mor og barns helse under svangerskapet.
- Mødrene hadde økt deltakelse i arbeidslivet, og færre måneder på sosialstøtte.
- Reduksjon i atferdsvansker og kriminalitet hos barna.

Tiltaket vil bli startet opp i 2015. Regjeringen vil i løpet av strategiperioden vurdere å styrke dette arbeidet ytterligere.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

BARNEFAMILIER I STJØRDAL KOMMUNE

Målgruppen er barnefamilier som er i kontakt med NAV-kontoret, og som har behov for bistand, både når det gjelder bolig og økonomi. De fleste familiene har mottatt økonomisk sosialhjelp over en periode. Målet er at foreldrene skal få en sunn og ordnet økonomi slik at familien kan etablere seg i permanent bolig.

Prosjektet er todelt. Det er etablert rutiner for samhandling på systemnivå, samt arbeid med familiene på individnivå. Familiene får oppfølging gjennom samtaler på NAV-kontoret og hjemmebesøk. Oppfølgingen har bestått i kartlegging av økonomi og råd og veiledning om det å forvalte eget budsjett. Det er utarbeidet en familieplan med budsjett og delmål for den enkelte familie.

I prosjektet samarbeider en med andre tjenester i kommunen, og da spesielt boligjenester med sikte på at familiene skal kunne kjøpe seg egen bolig. Prosjektmedarbeiderne benytter de ordinære virkemidlene i NAV-kontoret for arbeidsrettet oppfølging, og følger både bruker og arbeidsgiver tett opp. Det er også samarbeid med frivillige aktører, blant annet Røde Kors, for at noen av familiene skal kunne dra på ferie. Det har i enkelte tilfeller vært sørget for at barna får delta i aktiviteter.

Prosjektet ble etablert i 2012, og kan vise til konkrete resultater i form av bedret situasjon for flere av familiene med hensyn til overgang til arbeid og kjøp av egen bolig.

TILTAK 5

TIDLIG HJELP TIL BARN AV RUSMISBRUKERE OG PSYKISK SYKE (MODELLKOMMUNEFORSØKET)

Foreldre som har psykiske eller rusrelaterte problemer har også ofte lav inntekt og manglende yrkestilknytning. Dette øker risikoen for at foreldrene ikke makter å sikre barna sine gode oppvekst- og levekår. Modellkommuneforsøket har bidratt til å utvikle gode modeller for tidlig intervensjon og helhetlig, systematisk oppfølging av barn av psykisk syke og barn av foreldre som misbruker rusmidler. Oppfølgingen strekker seg fra tidlig i svangerskapet til barnet er i skolealder. 26 modellkommuner er evaluert. Evalueringen av modellkommuneforsøket viser gode resultater, og vil bli foreslått videreført i strategiperioden.

Regjeringen foreslår å øke bevilgningen til forsøket fra 11,1 millioner kroner til 20,1 millioner kroner i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2015.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 6

SKJERMING AV BARN OG UNGES INNTEKTER VED UTMÅLING AV ØKONOMISK SOSIALHJELP

Aktivitet og egeninnsats for å få en tryggere økonomi og bedre velferd er bra, også for barn og unge. Mange barn og unge arbeider noe i sin fritid og tjener penger til eget forbruk, for eksempel til fritidsaktiviteter og utstyr. Regjeringen vil likestille barn og unge i familier som er avhengige av økonomisk stønad til livsopphold (økonomisk sosialhjelp), med barn og unge i familier med bedre økonomi. Regjeringen ønsker at barn og unge skal få beholde inntekter inntil et visst nivå fra arbeid i fritid og ferier. Regjeringen tar sikte på å fremme et lovforslag våren 2015.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet

TILTAK 7

BARNEVERNETS TILBUD TIL UTSATTE SPED- OG SMÅBARN OG DERES FORELDRE

Sentre for foreldre og barn er et frivillig tilbud i regi av barnevernet. For å bidra til at flere utsatte sped- og småbarn oppdages og får tidlig hjelp, vil regjeringen styrke tilbudet til utsatte sped- og småbarn og deres foreldre.

I statsbudsjettet for 2015 er bevilgningen økt med 35 millioner kroner til kjøp av plasser fra fem ideelle sentre for foreldre og barn.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 8

ØKT RAMME FOR TILSKUDD TIL UTLEIEBOLIGER

Mangel på egnede utleieboliger er en stor utfordring for mange kommuner og det er et særlig behov for flere utleieboliger til barnefamilier. Boligene må være av god kvalitet og bomiljøet må være trygt for barn og ungdom. Tilskudd til utleieboliger gir kommunene mulighet til å skaffe utleieboliger av god kvalitet og dermed til å redusere belastningene som følger med fattigdom.

For 2015 ble det vedtatt en tilsagnsramme for tilskudd til utleieboliger på 702,4 millioner kroner. Dette innebærer at det kan gis tilsagn om tilskudd til omlag 1 200 utleieboliger for vanskeligstilte.

For blant annet å redusere barnefattigdom foreslår regjeringen i revidert nasjonalbudsjett for 2015 en varig styrking av tilsagnsrammen for tilskudd til utleieboliger med ytterligere 111,1 millioner kroner til 813,5 millioner kroner. Dette innebærer at det kan gis tilsagn til om lag 200 flere utleieboliger i 2015. En styrket satsing på utleieboliger er et godt bidrag til barnefamilier som trenger hjelp til å finne et egnet sted å bo.

Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet

PLAN FOR ARBEIDET OVERFOR BARN OG UNGE

Regjeringen vil høsten 2015 legge frem en plan for arbeidet overfor barn og unge for perioden 2015-2020. Arbeidet skal løfte regjeringens satsinger på barn og unge generelt og satsinger rettet spesielt mot utsatte barn og unge. Det skal gi en bred oversikt over initiativ og arbeid overfor barn og unge 0-24 år med vekt på gruppen 0-18 år. Noen stikkord er: barns rettigheter, gode nærmiljø, gode tilbud og tjenester, helhet og samordning, forebygging, tidlig innsats, likestilling og ikke-diskriminering, deltakelse og innflytelse, satsinger på ulike politikkområder (helse og sosiale forhold, barnehage, skole og opplæring, kultur og fritid.). Planen skal løfte frem konkrete tiltak, både arbeid som alt er i gang og nye satsinger, og vise hvordan regjeringen vil forplikte seg fremover på barne- og ungdomsområdet.

Arbeidet ledes av: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, og planen skal utarbeides i samarbeid med Arbeids- og sosialdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet, Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet.

ØKONOMISK RÅDGIVNING OG GJELDSRÅDGIVNING

Arbeids- og velferdsdirektoratet viderefører sammen med fylkesmennene arbeidet med å øke kompetanse, kvalitet og tilgjengelighet i økonomi- og gjeldsrådgivningstilbudet i kommunene. Den landsdekkende økonomiråds-telefonen 800GJELD er et lavterskeltilbud for å gjøre økonomisk rådgivning lettere tilgjengelig og bidra til at personer med betalingsproblemer kommer raskere i gang med å finne en løsning.

TILTAK 9

TILTAK FOR VOLDSUTSATTE BARN – MESTRING OG LIVSKVALITET

Barn som blir utsatt for vold og overgrep står i fare for å utvikle kognitive, sosiale, psykiske og fysiske problemer, både på kort og lang sikt. Dette fører til at noen barn ikke makter å gjennomføre skoleløpet, og senere i livet ikke makter å møte arbeidslivets forpliktelser. Regjeringen har i 2015 opprettet en ny tilskuddsordning for tiltak for voldsutsatte barn på 11,5 millioner kroner. Formålet med tilskuddsordningen er å bidra til at barn og unge som har vært utsatt for vold eller seksuelle overgrep får økt mestrings- evne og livskvalitet. Frivillige organisasjoner, allmenntillegte stiftelser og andre aktører kan søke om støtte. Det kan søkes om tilskudd til drift og aktiviteter. Barne-, ungdoms- og familie- direktoratet forvalter tilskuddsordningen.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 10

OFFENTLIG UTVALG OM STØTTE TIL BARNEFAMILIENE

Regjeringen vil sette ned et offentlig utvalg om støtten til barnefamilie. Utvalget skal gå gjennom det offentlige tjenestetilbudet og overføringsordningene til familier med barn under 18 år. Barnefamilier har høyere utgifter enn andre familier. Det er i samfunnets interesse å bidra til å lette situasjonen for de familier med barn, både gjennom økonomisk støtte og gjennom et godt utviklet tjenestetilbud. Det er betydelig forskjell i barnefamiliens økonomi, og barns oppvekst påvirkes av det. Utvalget skal drøfte i hvilken grad en bør vektlegge fordelingshensyn ved utformingen av støtte til barnefamilier, blant annet for å redusere barnefattigdom. Utvalget skal særlig se på barnetrygden, og skal blant annet vurdere ulike modeller for omfordeling av barnetrygden, slik at den i større grad målrettes mot fattige familier.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 11

ØKT ENGANGSSTØNAD VED FØDSEL OG ADOPSJON

Engangsstøtten er viktig for fattige familier, dersom mor ikke har opptjent rett til foreldrepenger gjennom yrkesaktivitet. Kvinner som mottar foreldrepenger får utbetalt en engangsstønad. Det forutsettes at kvinnen er medlem i folketrygden på fødsels- eller adopsjonstidspunktet. Stortinget fastsetter engangsstønadens størrelse. Stønaden er skattefri. Ved flerbarnsfødsel eller ved adopsjon av flere barn, gis stønaden per barn.

Engangsstønaden ved fødsel og adopsjon er fra 1. januar 2014 hevet fra 35 263 kr til 38 750 kroner. I statsbudsjettet for 2015 er engangsstønaden hevet til 44 190 kr fra 1. januar 2015. Engangsstønaden er dermed økt med 25 prosent fra 2013 til 2015.

I statsbudsjettet for 2014 ble det også vedtatt å heve kontantstøtten til 6 000 kroner per måned for alle kontantstøttebarn (13 til 23 måneder) fra og med barnehageåret 2014 til 2015. Barnehageåret før var den på henholdsvis 5000 kroner for de yngste og 3303 kroner for de eldste.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 12

BOSTØTTE TIL BARNEFAMILIER OG ANDRE FLERPERSONS HUSSTANDER

Barn i lavinntektsfamilier bor ofte dårligere og trangere enn andre, og de bor sjeldnere i en bolig som familien selv eier (NOU 2011:15 *Rom for alle*). Bostøtten bidrar til å sikre personer med lave inntekter og høye boutgifter en egnet bolig. Bostøtten bidrar til økt botrygghet for rundt 28 000 husstander med barn. Bostøtten ble forbedret ved siste årsskifte gjennom økte grenser for boutgifter. Regjeringen vil vurdere ytterligere styrking av bostøtten.

Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet

TILTAK 13

ØKONOMILAPPEN

ØkonomilAppen.no - er en digital kunnskaps-test og nettportal – for unge voksne i alderen 16-25 år. Appen skal være en nyttig og praktisk økonomiassistent hvor unge kan finne informasjon og gode råd om sparing, lån, dagligøkonomi og forbrukerrettigheter. Økonomilappen er utviklet i samarbeid mellom Finans Norge og Forbrukerombudet med økonomisk støtte fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Forbrukerrådet har også fått midler fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet for å utvikle digitale verktøy i Finansportalen som fremmer økonomifaglig opplæring.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

STORTINGSMELDING OM FAMILIEPOLITIKKEN

Regjeringen vil legge fram en stortingsmelding om familiepolitikken i løpet av 2016. Den forrige familiemeldingen ble lagt fram i 2003. Familiene er samfunnets sterkeste sosial fellesskap og viktige tradisjons- og kulturbærere. I løpet av årene siden 2003 har det skjedd store endringer i det norske samfunnet og internasjonalt. Mangfoldet i familieformer har økt og skal respekteres. Informasjonsteknologien preger familiesamværet og barn og unges oppvekst i stadig større grad. Mange familier lever sine liv i flere land. I Europa er det demografiske endringer med lavere fødselstall og flere eldre. Barn har fått en annen og selvstendig stilling i familien, i tråd med at FNs Barnekonvensjon er gitt forrang i norsk menneskerettslov. Det er mer kunnskap om effektene av vold og overgrep mot barn og mange tiltak er iverksatt. Alt dette har betydning for utforming av en treffsikker familiepolitikk.

Familiemedingen skal beskrive dagens familiemangfold samt identifisere og drøfte utfordringer enkelte familier møter. Meldingen skal gi retning for en samlet offentlig politikk på de viktigste områder som berører familiene. Regjeringen vil styrke sikkerhetsnettet når familien svikter, og vektlegge forebyggende arbeid og tidlig innsats for å sikre gode oppvekstvilkår for barna. Et mål er også å bidra til konfliktløsning der foreldre sliter. Samtidig vil regjeringen legge til rette for familiers frihet til å ivareta sine kjerneoppgaver på best mulig måte. Sterke og velfungerende familier bygger landet.

2

GJENNOMFØRE UTDANNINGSLØP – BARNEHAGE OG SKOLE

Man lærer mindre fordi en har så mye annet å tenke på. Jente, 15 år.

Det er fint om vi kan få leksehjelp etter skolen på ungdomsskolen også. De fleste får ikke hjelp hjemme, siden foreldrene nettopp kom til Norge og ikke kan så godt norsk. Istedenfor å slite hjemme kan vi få hjelp på skolen. Gutt, 14 år.

Norge har utviklet seg til et kunnskapssamfunn hvor det å ha fullført minimum videregående opplæring har blitt en forutsetning for å få jobb. Å styrke barns deltakelse i og fullføring av den 13-årige grunnopplæringen, er derfor avgjørende for å motvirke fremtidig marginalisering og fattigdom. Utdanning sikrer at flest mulig får sjanse til å få en jobb. Utdanning bidrar også til sosial mobilitet ved å gi barn mulighet til å komme ut av en negativ fattigdoms-spiral, slik at fattigdom ikke gjentas gjennom generasjoner. Frafallet i videregående opplæring har over tid vært relativt stort og er det fortsatt. Regjeringen vil jobbe for at flere skal kunne klare å fullføre. Tidlig innsats betyr både at læringen skal starte tidlig i livet, og at det skal gis rask hjelp når problemer oppstår. Forskning viser at tidlig innsats er lønnsomt for både individ og samfunn.

Et utdanningsystem som legger stor vekt på tidlig innsats, er et av de viktigste virkemidlene for å øke fullføringen. Sosiale forhold, som foreldres utdanningsnivå og levekår, skal ikke avgjøre om elever lykkes i skolen. Regjeringen har derfor satt i gang en rekke større tiltak for å videreutvikle kvaliteten i grunn-

opplæringen. Gjennom tidlig innsats og tett oppfølging, god kvalitet i opplæringen og et godt læringsmiljø, kan sosial ulikhet motvikes, slik at alle gis like muligheter. De tiltakene som løftes frem i denne strategien er de regjeringen anser som er særlig relevante for å motvirke barnefattigdom. Skoler av god kvalitet er viktig for barn og unges fysiske og psykiske utvikling. Et godt læringsmiljø gir opplevelse av fellesskap og mestring. Trivsel har sammenheng med utviklingen av en robust psykisk helse og livsmestring senere i livet. Skolen er i så måte en arena for å bygge god psykisk helse. Dette viser at utdanning og helse må ses i sammenheng i forebygging av barnefattigdom.

Det er viktig med individuell og fleksibel oppfølging av ungdom som har falt ut, eller står i fare for å falle ut, av videregående opplæring. Elever med særlige utfordringer må gis et helhetlig og koordinert tilbud som styrker tilknytningen til skolen. Dette gjelder blant annet for mange barn og unge som har behov for hjelp av barnevernet. Omtrent ti prosent av alle barn og unge i Norge vil i løpet av oppveksten ha vært i kontakt med barnevernet. Av disse gjennomfører cirka fire av ti videregående skole – mot åtte av ti blant annen ungdom på samme alder. Barn i barnevernet utsettes oftere enn andre barn for hyppige flyttinger og medfølgende skolebytter, noe som er krevende både faglig og sosialt. I strategiperioden vil det bli satt i gang tiltak som skal bedre skole- og utdannings situasjonen for barn i barnevernet.

Tidlig forebygging og deltakelse

Det er uheldig hvis barn ikke går i barnehage fordi foreldrene ikke har råd. Barnehagen bidrar til en god start uavhengig av bakgrunn. Den høye barnehagedeltakelsen i Norge gjør at barnehagen er en av de viktigste arenaene for omsorg, lek, læring og utvikling. Barnehagedekningen i 2013 var på 90 prosent for barn i alderen 1-5 år og nærmere 98 prosent av alle barn har barnehageerfaring ved skolestart. Vi vet imidlertid at lavinntektsfamilier og familier med innvandrerbakgrunn benytter barnehage i mindre grad enn andre. 86 prosent av 3-åringene, 94 prosent av 4-åringene og 95 prosent av 5-åringene med minoritetsspråklig bakgrunn gikk i barnehage i 2013.

Et godt barnehagetilbud har langvarige positive effekter for videre læring i skolen, særlig når det gjelder språkutvikling og sosial kompetanse. Barnehagepersonalet er den viktigste faktoren for å sikre et pedagogisk tilbud av høy kvalitet.

Tiltak som bedre moderasjonsordninger og gratis kjernetid for fire- og fem-åringer fra familier med lav inntekt, vil bidra til høyere barnehagedeltakelse. I tillegg vet vi at økt informasjonsarbeid om ulike tilbud, praktisk bistand til å søke plass, samtaler om betydningen av barnehage for barns språkopplæring og utvikling også videre, viser seg å ha effekt i de kommunene der dette gjøres i dag. For å øke barnehagedeltakelsen for barn fra familier med lav inntekt ytterligere, enten i åpen barnehage eller ordinær barnehage, vil regjeringen vurdere nye tiltak for å nå de familiene som ikke har barn i barnehage.

Dersom minoritetsspråklige barn og unge skal få bedre muligheter til å gjennomføre grunnopplæringen og ta videre utdanning, er det viktig å legge til rette for læring av norsk allerede i barnehagen.

I Fafo og SSBs evaluering av forsøk med gratis kjernetid i barnehage, fremgår det at 85 prosent av barnehagestyrene mener at viktigste årsak til at minoritetsspråklige barn har svake norskerferdigheter ved skolestart, er at de har gått for kort tid i barnehage. Barn med innvandrerbakgrunn skårer høyere på kartleggingsprøver i lesing og regning på 1. og 2. trinn i bydeler som tilbyr gratis kjernetid, sammenlignet med barn med innvandrerbakgrunn i bydeler som ikke tilbyr gratis kjernetid. Språk er en avgjørende nøkkel til integrering. Evaluering av forsøket viser også at foreldrene har fått økt tillit til barnehagene og ser betydningen av å lære norsk tidlig. Fra august 2014 ble det satt i gang prøveprosjekter gratis kjernetid i barnehage mot familier med lav inntekt i Bydel Gamle Oslo, Bergen og Drammen. Samtidig er det innført krav om at foreldrene til barn i forsøket skal delta i aktivitet. Gratis kjernetid i barnehage er styrket med 51 millioner kroner i 2015, og totalt utgjør ordningen nå 140,9 millioner kroner. Gratis kjernetid i barnehage legges om til en nasjonal ordning med gratis kjernetid for 4- og 5-åringer i familier med lav inntekt. Forslag til ny ordning har vært på høring og Kunnskapsdepartementet legger opp til å iverksette ordningen fra 1. august i år.

For noen familier er det ikke aktuelt å bruke ordinær barnehage. Kommunene er i dag ikke pålagt å gi tilbud om språkstimulering til barn utenom barnehage. God informasjon om

betydningen av at barn lærer norsk parallelt med morsmålet bør gis til minoritetsspråklige foreldre så tidlig som mulig, gjerne gjennom helsestasjonen, jf forskrift om kommunens helsefremmende og forebyggende arbeid i helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Kommunalt finansierte tilbud som åpen barnehage eller egne språkgrupper for minoritetsspråklige barn som ikke går i barnehage, er tiltak som enkelte kommuner tilbyr i dag.

Regjeringen vil arbeide for et stort mangfold av ulike barnehager med fleksible åpningstider slik at tilbudet er tilpasset behovet i den enkelte familie. Et godt barnehage og SFO-tilbud vil legge til rette for at foreldre i større grad kan delta i arbeidsliv eller i utdannings- og integreringstilbud. Pris i SFO er et kommunalt ansvar, og kommunene kan velge å legge opp til graderte satser basert på foreldres inntekt (se egen faktaboks). SSBs barnetilsynsundersøkelse fra 2010 viste at det er en sterk sammenheng mellom sosial bakgrunn og deltakelse i SFO. Tiltak som bidrar til at familier med lav inntekt kan delta i barnehage og SFO kan derfor bidra til bedre inkludering, bedre arbeidstilknytning og beskyttelse mot fattigdom.

TILTAK 14

GRATIS KJERNETID I BARNEHAGER

a) Gratis kjernetid innført til alle 4- og 5-åringer i familier med lav inntekt

Stortinget innførte i 2015 en ny nasjonal ordning med gratis kjernetid i barnehage for 4- og 5-åringer fra lavinntektsfamilier. Barna vil etter endringen tre i kraft få tilbud om gratis opphold i barnehage. Dette er et tiltak som trolig når de familiene der økonomien er avgjørende for ikke å velge barnehage. Alle 4- og 5-åringer i familier med inntekt under 405 000 kroner vil ha rett på gratis kjernetid ved innføringen 1. august 2015. Den nye ordningen med gratis kjernetid må ses i sammenheng med den nye nasjonale ordningen med minstekrav til reduksjon i foreldrebetaling for lavinntektsfamilier.

Tidligere erfaringer har vist at selv om det tilbys gratis kjernetid i barnehage er det noen familier som ikke benytter tilbudet. Dette kan skyldes praktiske problemer tilknyttet det å levere og hente på grunn av lang avstand, omsorg for yngre barn, samt manglende kunnskap om selve søkeprosessen for å få en barnehageplass. Kommunen bør være oppmerksom på at enkelte familier kan ha slike utfordringer, og eventuelt vurdere tiltak som kan sikre at barn ikke går glipp av tilbudet om gratis kjernetid.

Kunnskapsdepartementet har erfart at barn i enkelte tilfeller har mistet barnehageplassen på grunn av manglende foreldrebetaling. Gratis kjernetid i barnehage for lavinntektsfamilier vil i stor grad kunne hindre denne problematikken.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

b) Forsøk med gratis kjernetid som del av områdesatsing i Oslo kommune

Evalueringsrapport om forsøk med gratis kjernetid viser at tiltaket har ført til at flere barn med innvandrerbakgrunn går i barnehage, at foreldre har fått økt tillit til barnehagene og at de har sett betydningen av å lære språk tidlig. Forsøket har vært et viktig virkemiddel i områdesatsingene for å stimulere til økt barnehagedeltakelse i områder med mange minoritetsspråklige barn. Hovedmålet er å forberede

barn til skolestart ved å medvirke til sosialisering og ved å forbedre norskkunnskaper hos barn med minoritetsspråklig bakgrunn. Forsøket med gratis kjernetid til alle 4- og 5-åringer videreføres ut perioden for områdesatsingene i Groruddalen og Oslo Sør, henholdsvis i 2016 og i 2017.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

c) Utviklingsmidler

Det settes av midler til utviklingsprosjekter som bidrar til aktivitet for foreldre og rekruttering av barn under 4 og 5 år til barnehage.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 15

NASJONALT MINSTEKRAV TIL REDUSERT FORELDREBETALING I BARNEHAGE

I statsbudsjettet for 2015 legger regjeringen opp til en bedre sosial profil på foreldrebetalingen i barnehage ved å bevilge 235 millioner kroner til å innføre et nasjonalt minstekrav til redusert foreldrebetaling for familier med lav inntekt. Foreldrebetalingen per år for en heltidsplass skal fra og med 1. mai 2015 utgjøre maksimalt seks prosent av familiens person- og kapitalinntekt, begrenset oppad av maksimalprisen som et øvre tak for ett barn i barnehage. Maksimalprisen er fra 1. mai 2015 satt til 2 580 kroner per måned. Alle husstander med inntekt under 473 000 vil ha rett på en reduksjon i foreldrebetalingen, og sammenlignet med hva de tidligere har betalt vil reduksjonen i gjennomsnitt bli på om lag 650 kroner per måned. Søskenmoderasjon for familier med to eller flere barn i barnehage videreføres som tidligere, og foreldrebetalingen for andre, tredje eller flere barn vil være henholdsvis 70 prosent og 50 prosent av det man betaler for første barn.

De fleste kommuner har en form for moderasjonsordning, mens 15 prosent helt mangler slike ordninger. Noen kommuner har bedre

ordninger for redusert foreldrebetaling enn forslaget fra regjeringen. Regjeringen legger til grunn at de friske midlene i 2015 brukes i tillegg til de midlene kommunene allerede bruker på moderasjons- og fritaksordninger. Dette innebærer at alle med lav inntekt får en høyere eller like høy reduksjon i foreldrebetalingen som i dag. Fra 2016 er helårseffekten for tiltaket 390,5 millioner kroner.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

TILTAK 16

STYRKET SPRÅKFORSTÅELSE BLANT MINORITETSSPRÅKLIGE BARN I BARNEHAGE

Utdanningsdirektoratet administrerer et øremerket statstilskudd til kommunene for tiltak som skal bedre språkforståelsen blant minoritetspråklige barn i førskolealder. I 2015 utgjorde dette tilskuddet 130 millioner kroner. Tilskuddet tildeles kommunene ut fra antall minoritetspråklige barn i barnehage, og skal både bidra til å bedre språkforståelsen blant minoritetspråklige barn og stimulere kommunene til å arbeide for at flere barn med minoritetsspråklig bakgrunn skal gå i barnehage.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

TILTAK 17

FORSØK MED GRATIS DELTIDSPASS I SKOLEFRITIDSORDNINGEN (SFO)

Høsten 2013 ble det startet et forsøk med gratis deltids plass i aktivitetsordningen. Formålet med forsøket er å se om gratis aktivitetsskole (AKS) kan gi elever bedre forutsetninger for å lykkes i skolen, og om det kan føre til at skolekretsen blir mer attraktiv. Forsøket blir gjennomført for elever på 1.–4. trinn på Mortensrud skole i Oslo. Kommunen har parallelt jobbet med kompetanseheving av ansatte på AKS Mortensrud, og innført en rekke læringsfremmende aktiviteter. Kommunen har som mål at forsøket kan legge til rette for at elever får bedre forutsetninger for å lykkes i skolen, og at undervisning, leksehjelp og aktivitetsskolen samlet gir bedre læringsutbytte.

Deltakelse ved AKS Mortensrud har økt fra 30 prosent (66 elever) i skoleåret 2012-13 til 85 prosent (182 elever) i skoleåret 2013-14. Gjennomsnitt for Oslo siste skoleår er 75 prosent. Forsøket med gratis deltids plass i aktivitetsskolen, som en del av Handlingsprogram Oslo Sør, blir ført videre med en bevilgning på til sammen 4,2 millioner kroner i 2015 over Kunnskapsdepartementets og Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets budsjetter. Forsøket evalueres.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet og Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

GRADERT FORELDREBETALING I SFO

Ifølge opplæringsloven skal kommunene ha et tilbud om SFO før og etter skoletid for 1.–4. årstrinn, og for barn med særskilte behov på 1.–7. årstrinn. SFO skal legge til rette for lek, kultur- og fritidsaktiviteter med utgangspunkt i alder, funksjonsnivå og interesser. SFO skal gi barna omsorg og tilsyn. Funksjonshemmede barn skal gis gode utviklingsvilkår. Utforming av SFO-tilbudet er et kommunalt ansvar.

Pris i SFO er også et kommunalt ansvar. Ifølge opplæringsloven kan kommunene kreve utgiftene til SFO dekket gjennom egenbetaling fra foreldrene. Det betyr at foreldrebetalingen i SFO kan dekke, men ikke overstige, selvkost, det vil si de reelle utgiftene kommunene har til SFO. Innenfor denne begrensningen er det opp til kommunene selv å fastsette foreldrebetaling, herunder om de ønsker graderte satser basert på inntekt.

Skoleåret 2013–2014 hadde 54 kommuner inntektsgraderte plasser i SFO, 144 kommuner hadde friplasser og 320 hadde søskenmoderasjon (GSI-tall). Det varierer mellom kommunene i hvilken grad disse ordningene tilbys.

TILTAK 18

ET LAG RUNDT ELEVEN – FLERE YRKESGRUPPER I SKOLEN

Kunnskapsdepartementet har igangsatt prosjektet "Et lag rundt eleven" som skal bidra til bedre oppfølging av utsatte barn og unge i deres skolehverdag. Målene er at:

- elevene skal få et bedre læringsmiljø som forebygger mobbing og psykiske problemer
- elevene skal ha større mulighet til å komme i kontakt med voksne som kan hjelpe dem med ulike psykososiale og helsemessige utfordringer
- utsatte barn og unge skal fanges opp og følges opp, blant annet barnevernsbarn

I 2014 er det utarbeidet en kunnskapsoversikt og innen sommeren 2015 skal ulike samarbeidsmodeller utvikles og prøves ut. Det skal utformes forslag til ulike modeller for anvendelse av flerfaglig kompetanse i skolen og hensiktsmessig forskningsdesign som kan gjøre det mulig å dokumentere effekter av systematisk satsing på flerfaglige kompetanse i skolen. Prosjektet varer foreløpig frem til sommeren 2015. Videreføring vil bli vurdert.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

TILTAK 19

LÆRERLØFT – PÅ LAG FOR KUNNSKAPSSKOLEN

Regjeringenes mål med satsingen "Lærerløftet - på lag for kunnskapsskolen" er å skape en skole hvor elevene lærer mer. Skolen skal gi alle en god start i livet, bidra til sosial utjevning og sikre norsk arbeidsliv og velferd. Den skal gjøre både samfunnet og hvert enkelt barn best mulig rustet for fremtiden. Faglig sterke og motiverte lærere er det viktigste bidraget til god utvikling og læring hos alle barn og unge, også utsatte barn som har det vanskelig hjemme. Gode enkeltlærere er imidlertid ikke tilstrekkelig for å skape en god skole. Regjeringen vil bidra til at alle skoler er lærende organisasjoner der kollegaene i fellesskap mestrer utfordringene som skolehverdagen gir, evaluerer egen praksis og videreutvikler opplæringen. De mest omfattende tiltakene er endring av lærerutdanning

og satsing på videreutdanning for skoleledere og lærerne.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

LEKSEHJELP

Høsten 2010 ble det innført en plikt for skoleeieren til å gi tilbud om åtte uketimer gratis leksehjelp for alle elever på 1.–4. trinn. Ordningen ble endret fra høsten 2014 til å gjelde hele grunnskolen, ikke bare 1.–4. årstrinn. Bakgrunnen for endringen er at det ofte er større behov for leksehjelp på ungdomstrinnet.

Skoleeierne står i dag fritt til å fordele leksehjelpstimerne på de ulike årstrinnene, slik de selv mener det er mest hensiktsmessig. Formålet med leksehjelpsordningen er å gi elevene støtte til læringsarbeidet, opplevelse av mestring og gode rammer for selvstendig arbeid. Leksehjelpen skal også bidra til å utjevne sosial ulikhet i opplæringen. Leksehjelpen skal gi elevene hjelp med skolearbeidet.

TILTAK 20

STYRKET FLERKULTURELL KOMPETANSE I HELE UTDANNINGSSEKTOREN

Kompetanse for mangfold er en femårig satsing (2013-17) for å styrke kompetansen på det flerkulturelle området i hele opplæringsløpet. De sentrale temaene i satsingen er flerkulturell pedagogikk, flerspråklighet, andrespråkspedagogikk og voksenpedagogikk. Intensjonen er å sette barnehager og skoler bedre i stand til å gi en god, tilpasset undervisning også til barn, unge og voksne med minoritetsspråklig bakgrunn, samt gjøre barnehagene og skolene bedre i stand til å ivareta og benytte seg av mangfoldet i klasserommet. Målet er at satsingen skal føre til bedre læringsutbytte og bedre læringsmiljø, noe som er viktig for å forebygge frafall i videregående opplæring. Gjennomført grunnopplæring øker sjansene for å få seg jobb.

Satsingen omfatter ansatte, ledere og eiere av barnehager og skoler, inkludert ansatte i voksenopplæringen, samt lærerutdanningsinstitusjonene. Tiltakene omfatter blant annet kompetansebygging i lærerutdanningene, barnehage- og skolebasert etterutdanning og videreutdanningstilbud for barnehageansatte og de som underviser voksne minoritetsspråklige. Satsingen skal evalueres.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

TILTAK 21

SKOLESTØTTENDE TILTAK FOR BARN I BARNEVERNET

Stortinget bevilget både i 2014 og 2015 10 millioner kroner til tiltak som kan bedre skole- og utdanningssituasjonen til barn i barnevernet. I satsingen er det lagt vekt på å påvirke holdningene til ansatte i barnevern- og skolesektoren, og å styrke samarbeidet mellom de to sektorene. Tiltakene inkluderer blant annet innføring av skoleansvarlige ved alle statlige barnevernsinstitusjoner, dialogkonferanser, kartlegging av holdninger, utarbeiding av en faglig veileder og obligatoriske skolekurs for ansatte og ledere ved statlige institusjoner og fosterhjemstiltak.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 22

ARBEID MOT MOBBING OG FOR ET BEDRE LÆRINGSMILJØ I SKOLEN

Det er regjeringens vurdering at en vellykket innsats for å sikre et godt læringsmiljø, kan bidra til å redusere sårbarheten til elever som lever under økonomisk vanskelige forhold. Et nært samarbeid mellom skolen og hjemmene og gode relasjoner mellom lærer-elev og elevene imellom, er viktig i læringsmiljøarbeidet. Dermed gir også læringsmiljøarbeidet positive bidrag til arbeidet for å motvirke skadevirkningene av barnefattigdom.

Bekjempelse av mobbing henger nært sammen med det brede arbeidet for et godt læringsmiljø. Skoler med et trygt og godt læringsmiljø, har også lite mobbing. Et tett og godt skole-hjem-samarbeid er en viktig del av denne læringsmiljøetsatsingen. Djupedalutvalget, som leverte sin utredning 18. mars, (NOU 2015:2

Å høre til. Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø) hadde som mandat å vurdere de samlede virkemidlene for å skape et godt psykososialt skolemiljø og motvirke og håndtere mobbing og andre uønskede hendelser i skolen.

Regjeringen arbeider nå videre med utredningen og vil bruke den som et viktig grunnlag når ny politikk for et godt læringsmiljø og bekjempelse av mobbing skal utvikles.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

TILTAK 23

SVØMMEOPPLÆRING FOR ELEVER MED INNVANDRERBAKGRUNN

a) Svømmeopplæring i grunnopplæringen.
Mange nyankomne elever med innvandrerbakgrunn har ikke lært å svømme i hjemlandet og har foreldre som heller ikke kan svømme. I 2015 er det bevilget 7 millioner kroner til svømmeopplæring for nyankomne barn, unge og voksne i grunnopplæringen. Familier med innvandrerbakgrunn er overrepresentert blant familier med lav inntekt, og har derfor mindre muligheter til selv å betale for svømmeopplæring. Ser kommunene at det finnes andre elever som ikke kan svømme, så er det åpent for at disse også kan ta del i svømmeopplæringen. Formålet med satsingen er å redusere risikoen for ulykker i vann. Tilskuddet forvaltes av Utdanningsdirektoratet.

b) Etablering av tilskuddsordning for svømmeopplæring i barnehagene
Stortinget har vedtatt å opprette en ny tilskuddsordning til svømmeopplæring i barnehagene, og har for inneværende år bevilget 10 millioner kroner til svømmeopplæring, i regi av kommuner eller frivillige organisasjoner. Utdanningsdirektoratet har fått i oppdrag å etablere tilskuddsordningen og utarbeide utkast til retningslinjer innen 1. juni 2015.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

TILTAK 24

PROGRAM FOR BEDRE GJENNOMFØRING I VIDEREGÅENDE OPPLÆRING

Målet for *Program for bedre gjennomføring i videregående opplæring* er å utvikle og formidle kunnskapsbaserte tiltak for å forebygge frafall i skolen og tilbakeføre ungdom utenfor opplæring og arbeid. I programmet videreføres et nasjonalt nettverk som skal bidra til utviklingen av kunnskapsgrunnlaget og sørge for at tiltakene formidles til lokalt nivå. Tiltak som på ulike måter kombinerer arbeidspraksis og opplæring for ungdom med svært lav sannsynlighet for å fullføre og bestå med ordinær studie- eller yrkeskompetanse inngår i programmet. Det arbeides systematisk med å utarbeide både en erfaringsbasert og en forskningsbasert kunnskapsbase som legges til grunn for det videre arbeidet med å bedre gjennomføringen.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet i samarbeid med relevante departement

TILTAK 25

KOORDINERT OG TVERRFAGLIG HJELP TIL UTSATTE BARN OG UNGE UNDER 24 ÅR (0–24–SAMARBEIDET)

Målet med 0-24-samarbeidet er å sørge for at flere barn og unge utvikler god helse, gjennomfører utdanningsløpet og gis det nødvendige grunnlag for en god tilknytning til arbeidslivet. For å nå et slikt mål er det avgjørende at utsatte barn og unge oppdages og hjelpes så tidlig som mulig. I tillegg til tidlig innsats er det viktig at de ulike kommunale tjenestene som helsestasjon, barnehage, barnevern, skole og NAV samarbeider bedre og tilbyr bedre tverrfaglige tjenester.

Kunnskapsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet samarbeider tett med sine fagdirektorer for å tilrettelegge og tilpasse de ulike sektorenes virkemidler. Hensikten er gjøre det enklere for kommunene å samarbeide på tvers av faggrenser og regelverk som i dag kan oppleves som hindre for tverrfaglige tiltak til utsatte

barn og unge. Departementene har i denne forbindelse gitt felles likelydende embetsoppdrag til alle landets fylkesmenn om å støtte kommunenes tverrfaglige arbeid med utsatte barn og unge.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet

TILTAK 26

LOSFUNKSJONER FOR UNGDOM

Regjeringen foreslår å styrke tilskuddsordningen *Støtte til oppfølgings- og losfunksjoner* for ungdom med 10 millioner kroner i 2015. Målgruppen er ungdom i alderen 14 – 23 år som står utenfor, eller står i fare for å havne utenfor, skole og arbeid. Innsatsen rettes mot ungdom der høyt skolefravær eller manglende skoletilknytning har sammenheng med utfordringer som for eksempel manglende støtte fra foreldre, manglende sosialt nettverk og helseproblemer.

Målet er å styrke ungdommenes skoletilknytning, trivsel og mestring, og skal gjennom det bidra til å bedre skoleprestasjoner og øke gjennomføringen i videregående opplæring.

Dette gjøres gjennom at kommunene kan søke om midler til implementering av oppfølgings- og losfunksjoner for ungdom. Dette betyr at kommunene kan få støtte til å ansette personer (loser) som skal ha ansvar for å gi ungdom oppfølging, hjelpe ungdommene i kontakt med nødvendige hjelpetjenester og bidra til at hjelpen som gis i skolen eller av andre aktører er tilrettelagt. Losfunksjon for ungdom er blitt evaluert og den viser at 70 prosent av ungdommene på kort sikt får en forbedret tilknytning til skole og arbeidsliv.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 27

ØKT STIPENDANDEL FOR ELEVER FRA LAVINNTEKTSFAMILIER

Grunnstipendet har som formål å sørge for å gi ungdom fra familier med særlig svak økonomi de samme sjansene som andre til å gjennomføre videregående opplæring. Fra høsten 2015 er grunnstipendet endret slik at det i større grad tildeles elever fra familier med særlig svak økonomi. Stipendet målrettes og stipendsatsene økes for å styrke stipendet som virkemiddel overfor de elevene som defineres å ha behov for stipendet. Satsene økes med ca. 50 prosent. Dette innebærer 10 000 kroner mer i stipend i året til de elevene som har behov for slikt stipend.

Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

3

DELTAKELSE OG INKLUDERING – FRITID, KULTUR OG IDRETT

Når håndballaget mitt drar på turer må vi alle betale selv. Vi var på turnering i helgen og da var det noen som ikke kunne være med fordi det ble dyrt, så de ble igjen. Jente, 13 år.

Når alle har dratt bort på ferie utenom meg er det vanskelig å skulle fortelle hva man har gjort i ferien. Man må liksom ha noe å fortelle. Jente, 12 år.

Frivillige organisasjoner innen idrett, kunst og kultur er viktig for barn og unge. Deltakelse i frivillige organisasjoner gir tilgang til opplevelser, mestring, venner og sosial tilhørighet. Å legge til rette for deltakelse på ulike fritidsarenaer i lokalsamfunnet er av stor betydning for en god oppvekst. På grunn av dårlig økonomi og manglende inkludering, hindres imidlertid noen barn fra å delta. Regjeringen prioriterer derfor tiltak som gjør det mulig for flere barn å delta i ferie- og fritidsaktiviteter.

Deltakelsesmønstre

Fritidsarenaene er helt sentrale for barns utvikling av sosiale ferdigheter, og bidrar til varig tilhørighet og felleskap. Denne læringen er viktig for å forberede samfunnsdeltakelse på formelle arenaer senere i livet. Til tross for et mangfoldig og rikt organisasjonsliv, koster deltakelse i kultur- ferie- og fritidsaktiviteter stadig mer i form av deltakelsesavgifter, utstyr og reiser. Forskning viser at barn og ungdom fra inntektsfattige familier deltar i mindre grad i fritidsaktiviteter og er noe mindre sammen med venner på fritiden enn andre barn (Fløtten og Kavli, 2009; Ungdata 2010-12).

Deltakelse i frivillig organisasjonsliv er ulikt fordelt i befolkningen. I tillegg til høy utdanning og tilknytning til arbeidslivet viser forskning at god økonomi øker sannsynligheten for deltakelse. Dette gjelder både for medlemskap, aktiv deltakelse og frivillig innsats.

For norske 6-12-åring er organisert idrett en svært viktig arena for fysisk aktivitet på fritiden. Om lag 85 prosent av alle norske barn har i løpet av barneskoletiden vært medlem av et idrettslag. Fra 12 -13 års alderen er det et jevnt fall i deltakelse i organisert idrett gjennom tenårene. Idrettslagene er likevel den dominerende arena for utøvelse av trening og fysisk aktivitet på fritiden, også for aldersgruppen 13-19 år. Idrett er den organisasjonstypen som i minst grad rekrutterer barn fra lavinntektsfamilier.

Som gruppe deltar barn og unge med innvandrerbakgrunn i langt mindre grad i tradisjonelle norske fritidsaktiviteter. Særlig gjelder dette enkelte grupper av jenter med innvandrerbakgrunn, selv om det også er variasjoner knyttet til landbakgrunn. Det er derfor satt i gang et eget forskningsprosjekt som belyser idrettsdeltakelsen til jenter med innvandrerbakgrunn (tiltak 54 i strategien). Barn og ungdom med nedsatt funksjonsevne deltar også mindre i sosiale aktiviteter enn sine jevnaldrende. Foreldrene gjør ofte alt de kan for å skjerme barna fra konsekvensene av å vokse opp med dårlig råd – men det er vanskelig å unngå at barna rammes (Sandbæk (red), 2008).

Regjeringen prioriterer i denne strategien tiltak som legger til rette for at alle barn og unge skal kunne delta i fritidsaktiviteter, sammen med jevnaldrende der de bor. Ved å støtte opp under åpne møteplasser vil barn, ungdom og deres foreldre inkluderes i nærmiljøet.

TABELL 2: ANDEL SOM DRIVER MED ULIKE AKTIVITETER PÅ FRITIDEN, ETTER ALDER OG KJØNN I 2010. Andelene kan summere seg til over 100 pga deltakelse på flere aktiviteter.

	9-12 år			13-15 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Idrett	77	82	72	67	70	64
Speideren eller 4H	11	14	8	7	7	7
Korps, kor, teater, dans e.l.	30	22	38	27	14	41
Aktiviteter tilknyttet fritids- eller ungdomsklubb	-	-	-	30	30	36
Andre fritidsaktiviteter eller hobbyer	47	42	42	39	44	34

Kilde: SSB. Tidsbruksundersøkelsen 2010 (Vaage, 2012).

Virkemidler

Riksrevisjonen påpekte i sin revisjon av arbeidet mot barnefattigdom (2013 – 2014) at mange kommuner gjør for lite for at fattige barn og unge kan delta sosialt. I arbeidet med strategien har det blitt innhentet innspill fra både frivillige organisasjoner og KS. Det ble meldt inn at det er behov for et bindeledd mellom frivillig innsats – for eksempel i idrettslagene – og arbeidet som gjøres i kommunene. I dag er det mange kommuner som ikke har full oversikt over tilbud og virkemidler, både i offentlig og frivillig regi, som skal forebygge og avhjelpe barnefattigdom. Det er behov for et knutepunkt i kommunene som binder sammen arbeidet. Tiltakene må være ubyråkratiske og fleksible, og det må drives aktivt, oppsøkende arbeid for å nå de mest utsatte familiene. Dette følges opp i strategien, blant annet ved å videreutvikle Nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom.

Regjeringen er opptatt av at kommunene legger til rette for et godt samarbeid med frivillig sektor for å inkludere barn rammet av fattigdomsproblematikk. De statlige støtteordninger legger til rette for et slikt arbeid. Det er også viktig å etablere gode rutiner for erfaringsutveksling, slik at eksempler på gode og inkluderende tiltak deles mellom kommuner og frivillige organisasjoner.

TILTAK 28

NASJONAL TILSKUDDSORDNING MOT BARNEFATTIGDOM

a) I 2014 ble en ny nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom etablert. Innsatsen mot barnefattigdom har i inneværende regjeringsperiode blitt styrket med nær 100 millioner kroner og det er fordelt 137 millioner kroner i 2015.

Regjeringen foreslår i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2015 å styrke ordningen med ytterligere 10 millioner kroner.

Formålet med ordningen er å motvirke og dempe fattigdomsproblemer blant barn og ungdom gjennom å legge til rette for at flere skal få delta i fritidsaktiviteter. Kommunene har ved hjelp av midlene utviklet utstyrsbaser, ferieklubber og kan tilby en rekke fritidsaktiviteter som koster lite eller ingen ting. Ofte utvikles fritidstiltakene slik at de er attraktive for barn og unge fra alle sosiale lag. Arenaene bidrar til å viske ut skillelinjene mellom de som kan betale og de som ikke kan betale for å delta. Særlig viktige målgrupper for tilskuddsordningen er barn og ungdom med innvandrerbakgrunn, målrettede tiltak for å inkludere jente og barn av rusmisbrukere. Det gis øremerkede tilskudd til tiltakene. Ferie for alle (Røde Kors), FRI (Kirkens Bymisjon) og Barnas Stasjon (Blå Kors).

Det vil i 2016 bli startet opp en forskningsevaluering av tilskuddsordningen som blant annet skal se på hvor godt tiltakene i ordningen treffer målgruppen og vurdere hva kommuner som lykkes godt i sitt arbeidet mot barnefattigdom faktisk gjør.

b) Fra 2016 skal kommuner som får midler gjennom tilskuddsordningen sørge for at de har en knutepunktsfunksjon. Denne funksjonen skal prioritere oppsøkende arbeid mot familier som ellers er vanskelig å nå. Den skal videre sørge for at kommunene har god oversikt over alle relevante tiltak, både i kommunal og frivillig regi. På den måten etableres et bindeledd mellom de familiene som behøver hjelp og tiltakene som finnes i kommunene. Målet med knutepunktfunksjonen er å skape synergieffekter mellom offentlig og privat innsats, samt å samle kunnskap og kompetanse om hvordan man skal

arbeide målrettet og forebyggende for å motvirke konsekvensene av å vokse opp i fattigdom.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

FRITIDSVEILEDERE I SOLA KOMMUNE

Sola kommune har mottatt støtte fra Nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom for tiltaket "Jeg kan delta". Et sentralt ledd i tiltaket er kommunens fritidsveiledere. Disse har en oppsøkende funksjon overfor foreldre og barn for å sikre bred deltakelse i fritidsaktiviteter. Fritidsveilederne har kunnskap om det lokale aktivitetstilbudet, gir veiledning og følger opp barn som ønsker å sette i gang egne aktiviteter. Fritidsveilederne har også i oppgave å legge til rette for ferietiltak for barn og unge i skolens ferier.

NYSIRKUS, BYDEL BJERKE I OSLO

Hovedformålet med Nysirkus er sosialisering og forebygging av marginaliserte barn og unge som berøres av fattigdomsproblemer. Rekruttering av barn og ungdom skjer i tett samarbeid med skoler, politi og andre kommunale tjenester.

Nysirkus Bjerke inkluderer mange befolkningsgrupper og er en unik arena med aktiviteter som er tilpasset barn og ungdom med ulike behov. Dette fremmer deltakelse og mestring. Tilbudet omfatter aktiviteter innen bevegelse og trening, sirkuslek, lyd- og lysdesign, luftakrobatikk, spesialakrobatikk, BackstageStudio (masker, scenografi, spesialeffekter, sminke) og sjonglering. I tillegg omfatter tilbudet dans (ballett, hiphop, riverdance, internasjonale folkedanser), musikk og teater. Alle disse elementene knyttes sammen i nyskapende produksjoner, forestillinger, workshops og kurs.

TILTAK 29

BARNE- OG UNGDOMSTILTAK I STØRRE BYSAMFUNN

Store bysamfunn har spesielle utfordringer knyttet til opphopning av sosiale problemer og spesielle levekårsutfordringer. Storbyordningen skal bidra til å bedre oppvekst- og levekår i større bysamfunn gjennom at byene i ordningen kan etablere og utvikle åpne møteplasser for utsatte barne- og ungdomsgrupper i alderen 10-20 år. Storbyene kan søke om tilskudd til prosjekter som videreutvikler eller etablerer åpne og inkluderende møteplasser, til samarbeidstiltak mellom kommunen og frivillige organisasjoner og til investeringer i lokaler og utstyr. Storbyene som har fått tildelt midler har blant annet utviklet fritidsklubber, ungdomskafeer og ungdomshus hvor det koster lite å delta. Møteplassene er bemannet med dyktige ungdomsarbeidere som har tett kontakt med en rekke forebyggende og oppfølgende tjenester.

Regjeringen foreslår å øke bevilgningen til tilskuddsordningen *Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn* med ytterligere 5 millioner kroner i RNB 2015 slik at ordningen blir på totalt 33 millioner kroner.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 30

TILSKUDDSORDNING FOR Å FOREBYGGE OG REDUSERE FATTIGDOM BLANT BARN OG BARNEFAMILIER SOM ER I KONTAKT MED DE SOSIALE TJENESTENE I NAV

Arbeids- og velferdsdirektoratet forvalter en tilskuddsordning for å forebygge og redusere fattigdom blant barn, unge og barnefamilier som er i kontakt med de sosiale tjenestene i arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Formålet med ordningen er å styrke det sosiale og forebyggende arbeidet i kommunene, utvikle nye tiltak overfor målgruppen, styrke det helhetlige oppfølgings- og veiledningsarbeidet og å bedre koordineringen av tiltak og samarbeid med andre tjenester. Flere kommuner/

NAV-kontor har mottatt midler til oppfølging av lavinntektsfamilier, med sikte på å få foreldrene ut i arbeid samtidig som barna får nødvendig oppfølging. Tiltak omfatter også oppfølging av ungdom som står i fare for eller har falt ut av videregående skole.

Tilskuddsordningen ble styrket i 2014 med formål å styrke tiltak som bidrar til aktivitet og deltakelse blant utsatte barn og unge, herunder individuelle aktivitetstilskudd og etablering av utstyrsbanker, og utgjør 45 millioner kroner i 2014.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet

TILTAK 31

TILTAK MOT BARNEFATTIGDOM PÅ FRIVILLIGHETSFELTET

I frivillige organisasjoner får barn og unge mulighet for opplevelser, mestring, nye venner og sosial tilhørighet.

Mange av de største frivillige organisasjonene har gått sammen i NDFU, Nasjonal dugnad mot fattigdom og utenforskap blant barn og unge, hvor de sammen arbeider for å inkludere barn og unge som står utenfor den organiserte frivilligheten. Dugnaden skal gjennom kursverktøy øke bevisstheten slik at frivillige og organisasjonene bedre kan inkludere personer og grupper som deltar lite i dag.

Kulturdepartementet vil støtte organisasjonenes egne løsninger og finne frem til pilotprosjekter og tiltak som er ubyråkratiske og skaper gode løsninger slik at flere barn og unge fra fattige familier får mulighet til å delta i organisert frivillighet utenfor idretten.

Regjeringen foreslår 5 millioner kroner i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2015 til dette arbeidet.

Ansvarlig: Kulturdepartementet

FRIGO –FRILUFTSSENTERET I GAMLE OSLO

FRIGO er et kommunalt drevet friluftssenter som er underlagt Bydel Gamle Oslo. FRIGO ble startet som en friluftsklubb på Tøyen i 1995. De har et utstyrslager for gratis utlån av friluftsutstyr og et byomfattende skolesamarbeid, hvor skoler tilbys turer og aktiviteter i skoletiden. FRIGO har også et ferietilbud i skolens ferier.

FRIGO gjennomfører blant annet tiltaket *Ta plassen tilbake – Rudolf Nilsens plass*. Plassen ligger i et område med store levekårsutfordringer. FRIGO har i samarbeid med andre instanser i bydelen hatt åpen skøytebod med gratis utlån av skøyter og hockeyutstyr til barn og ungdom. Tilbudet skal være et hyggelig lavterskeltilbud og en møteplass for befolkningen i området. FRIGO bemanner utstyrsbua ved siden av fotballbanen og isen hver dag etter skoletid og i helgene. De ansatte organiserer aktiviteter som fotballkamper, basketballkamper, trening, lek, bordtennis med mer. De ansatte lager god stemning i parken ved å tenne bål, grille, dele ut frukt og saft og spille musikk ved banen. FRIGO samarbeider godt med blant annet politi og utekontakt.

TILTAK 32

TILSKUDD TIL LOKALE LAG OG FORENINGER

Tilskuddet gjennom denne ordningen går direkte til aktivitetsrettede tiltak i de lokale idrettslagene rundt om i landet. Ved fordelingen av midler skal idrettsrådene ivareta likestilling i vid forstand, herunder hensynet til utøvere med spesielle behov, samt inkludering av barn og ungdom som i liten grad deltar i organisert idrett. For 2014 ble det tildelt 209 millioner kroner, dvs 11,25 prosent av spillemidlene til idrettsformål det året.

Ordningen styrkes med 85 millioner kroner, og

vil i 2015 få 13 prosent av spillemidlene som er satt av til idrettsformål. Totalt tilskuddsbeløp i 2015 er 294 millioner kroner. Dette vil bidra til å bedre rammevilkårene for frivillig, medlemsbasert aktivitet for barn og ungdom. Økningen gjør det enklere å finne gode ubyråkratiske lokale løsninger som kan senke terskelen slik at flere barn og unge i familier med økonomiske utfordringer kan delta.

Ansvarlig: Kulturdepartementet

TILTAK 33

FRILUFTSTILTAK FOR BARN OG UNGDOM

Kulturdepartementets tilskuddsordning til friluftstiltak for barn og ungdom ble etablert i 1993. Ordningen skal stimulere barn og unge i aldersgruppen 6–19 år til fysisk aktivitet i friluft. Målgruppen er barn og ungdom, på fritiden etter skoletid og skolefritidsordning, enten alene eller sammen med familien. Aktivitetene som tilbys er hovedsakelig lavterskelaktiviteter hvor det er lave eller ingen kostnader for å delta. For 2014 var tildelingen til denne ordningen på 15,9 millioner kroner.

Kulturdepartementet fordeler 20 millioner kroner til ordningen i 2015, en økning på over 25 prosent. Dette vil bidra til at enda flere barn og unge kan delta i friluftslivsaktiviteter i friluftslivets år.

Ansvarlig: Kulturdepartementet

IDRETTSLAGSBROSJYRE PÅ 9 SPRÅK

Norges idrettsforbund og olympiske og paralympiske komité (NIF) lanserte nylig en idrettslagsbrosjyre på ni ulike språk med informasjon om norsk idrett, med spillemidlene fra Kulturdepartementet. Brosjyren beskriver norsk idrett på en lettfattelig måte; blant annet hvordan et idrettslag drives, dugnadsarbeid, hvordan bli medlem og hvorfor det er viktig å drive med fysisk aktivitet.

STRATEGIUTVALG FOR IDRETT

Regjeringen nedsatte nylig et strategiutvalg for idrett. Strategiutvalget skal komme med innspill til den statlige idrettspolitikken. Utvalgets mandat er å identifisere utfordringer og utarbeide forslag til strategier som kan bidra til å løse utfordringer på idrettsområdet. Utvalget skal blant annet kartlegge, vurdere og beskrive strategier som kan bidra til:

- Inkludering av grupper som tradisjonelt har lav deltakelse i idretten
- Gode rammebetingelser for det frivillige arbeidet innenfor idretten
- Et attraktivt og differensiert idrettstilbud til ungdom

Deltakelse fra barn og unge fra lavinntektsfamilier og minoritetsjenters deltakelse i organisert idrett, er tema som det vil være naturlig at dette utvalget ser på.

ÅPEN HALL

Målet med åpen hall er å gi et aktivitetstilbud til barn og ungdom som ikke er medlemmer i idrettslag, slik at de kan drive aktiviteter i trygge omgivelser, og etter hvert kan delta i idrettslagets ordinære aktivitetstilbud. Målgruppen er barn og ungdom med innvandrerbakgrunn, og barn fra familier med dårlig økonomi. Tiltaket fungerer godt og er også åpent for alle barn og ungdom som ønsker å delta.

Åpen hall er et tiltak hvor idrettslag inviterer barn og ungdom uansett om de er medlemmer i idrettslaget eller ikke, til allsidig fysisk aktivitet i en idrettshall. Tiltaket er oftest gratis, eller koster veldig lite. Det organiseres ofte i helger, men foregår også på kveldstid på hverdager. I noen tilfeller kan det være egne jenteaktiviteter.

TILTAK 34

INKLUDERING I IDRETTSLAG

Det overordnede målet med tilskuddsordningen er å inkludere nye grupper i idrettslagenes ordinære aktivitetstilbud, gjennom å bekjempe økonomiske og kulturelle barrierer som kan være til hinder for deltakelse.

Tilskuddet skal benyttes til tiltak rettet mot barn (6-12 år) og ungdom (13-19 år) med innvandrerbakgrunn – med særlig vekt på jenter, og barn og ungdom fra familier med lav betalingsevne. Den gjelder i dag for 11 av de største byene i Norge, der en relativt stor andel av befolkningen har innvandrerbakgrunn. Idrettslag som har fått midler har utviklet tilbud i form av åpen hall og andre lavterskeltilbud. Ordningen bidrar til at idrettsråd og idrettslag har større fokus på, og er bedre rustet til å lykkes i, arbeidet med å inkludere barn og ungdom med innvandrerbakgrunn i idrettsfellesskapet. Tilskuddsordningen synliggjør idrettslagenes rolle som inkluderingsarena, og Norsk Idrettsforbund har et ansvar for å spre kunnskap om inkluderings tiltak som lykkes i egen organisasjon. Tilskuddsordningen ble økt med en million kroner i 2015, og regjeringen vurderer ytterligere styrking i strategiperioden. Dette åpner for at fire nye byer kan innlemmes i ordningen.

Ansvarlig: Kulturdepartementet

TILTAK 35

TILSKUDD TIL FRIVILLIGSENTRALER

Frivilligsentralene er lokale møteplasser som gjennom et mangfold av aktiviteter og tilbud når bredt ut og legger til rette for at flest mulig skal kunne ta del i frivilligheten. Mange sentraler har aktiviteter rettet mot barn og ungdom, for eksempel leksehjelp, ferietiltak og utlån av utstyr. Frivilligsentralene drives av frivillige organisasjoner, stiftelser, andelslag og kommuner. I 2014 har Kulturdepartementet fordelt tilskudd til

400 frivilligsentraler i 328 kommuner. Maksimalt statlig driftstilskudd til frivilligsentralene er 310 000 kroner, og det stilles krav om lokal finansiering.

Ansvarlig: Kulturdepartementet

TILTAK 36

FOLKEBIBLIOTEK

Folkebibliotekene er viktige møtesteder i kommunene. Bibliotekene er åpne lærings- og kulturarenaer og fyller en viktig demokrati-funksjon når de formidler opplysning, kultur og kunnskap for alle. Folkebibliotekene samarbeider tett med organisasjoner, frivillige og lokale ildsjeler for å ha et lokalt tilpasset og relevant tilbud. Lesestimulering, leksehjelp og integrering er eksempler på samarbeid med frivilligheten. Flere bibliotek samarbeider med frivilligsentraler og Røde kors. Biblioteket tar initiativ til og organiserer en rekke aktiviteter som lesesirkler, skrivekurs og ungdomsverksteder med mer. De to siste årene har regjeringen økt utviklings- og prosjektmidlene til Nasjonalbiblioteket med 32,1 millioner kroner, en prosentvis vekst fra 2013 til 2015 på 187 prosent. Midlene går blant annet til utvikling av møteplasser, læring, formidling og mangfold.

Ansvarlig: Kulturdepartementet

TILTAK 37

FRIFOND, BARN OG UNGE

Formålet med Frifond er å stimulere barn og unges aktivitet og deltakelse lokalt, og bedre rammebetingelsene til frivillige organisasjoners og grupper medlemsbaserte virke lokalt. Tilskudd fordeles av paraplyorganisasjonene Norges barne- og ungdomsorganisasjoner (LNU) og Norsk Musikkråd, både gjennom sentralleddet i landsomfattende organisasjoner og direkte til lokale grupper, uten tilknytning til et sentralledd. Frifond skal være en lavterskelordning, der det er enkelt å søke og rapportere om aktivitetsmidler. Ordningen utgjør om lag 200 millioner kroner.

Det vil bli satt i gang en særskilt satsing for å øke deltakelsen fra barn og unge i fattige familier gjennom prosjektet *Frifond for alle*. Det vil blant annet bli lagt vekt på aktivt oppsøkende arbeid og veiledning for at flere barn og unge i fattige familier skal kunne delta i aktiviteter som mottar støtte fra Frifond. Det vil også settes av midler til organisasjonenes arbeid mot fattigdom og utenforskap blant barn og unge.

Ansvarlig: Kulturdepartementet

TILTAK 38

FRIVILLIG ARBEID FOR Å FOREBYGGE ENSOMHET OG BIDRA TIL SOSIAL INKLUDERING

Regjeringen vil ta initiativ til en informasjonssatsing sammen med frivillige organisasjoner og mobilisere til samarbeid for å forbygge ensomhet. Frivillige organisasjoner har en viktig rolle i arbeidet med å forebygge ensomhet gjennom å skape gode nærmiljø, legge til rette for møteplasser og etablere tilbud for grupper og enkeltpersoner som trenger ekstra oppfølging. Kommunene er en viktig samarbeidspartner for å fange opp personer som kan ha nytte av å delta i frivillige aktiviteter.

Ansvarlig: Helse- og omsorgsdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Kulturdepartementet

TILTAK 39

FRITIDSAKTIVITETER FOR ALLE

Regjeringens mål er at alle barn, uavhengig av foreldrenes økonomi, skal ha mulighet til å delta jevnlig i minst én organisert fritidsaktivitet sammen med andre. Derfor vil regjeringen invitere KS, Frivillighet Norge og Idretten for å få etablert felles mål. Løsningen for å nå barn vil variere fra kommune til kommune og frivillige organisasjoner og idretten som allerede får offentlig støtte forventes å bidra i de ulike løsningene.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Kulturdepartementet

RØDE KORS: FERIE FOR ALLE OG MARTE NETTVERKSSENTER

Røde Kors har arrangert ferieopphold for barn og voksne i over 30 år. Konseptet Ferie for alle ble dannet i 2001, da som barneleir i Østlandsområdet. Ferie for alle er et tilbud som skal sikre at barn fra familier med svak økonomi skal få mulighet til å reise på ferie sammen med sine foreldre, på lik linje med jevnaldrende. Tilbudet er gratis for familiene. Ferie for alle rekrutterer familier i tett samarbeid med kommunene (skolehelsetjenesten, barneverntjenesten og NAV) og andre Røde Kors-aktiviteter. Familiene som deltar må ha minimum ett barn i grunnskolealder og ikke ha andre tilsvarende tilbud. I 2014 deltok 2683 deltakere, hvorav anslagsvis 2/3 var barn og unge. Det er i 2015 en historisk satsing på Ferie for alle. Røde Kors mottar 11 millioner kroner via Nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom, en økning på 3,5 millioner kroner fra 2014.

MARTE nettverkssenter er et tilbud for alle eneforsørgere og barna deres i Oslo. Målet er å bidra til positive opplevelser, nye vennskap og større trygghet i hverdagen. I sentrum for alle aktivitetene står sosial samvær og nettverksbygging. Det er en rekke ulike tilbud på senteret som f.eks norsktrening, kvinnekafé, temakvelder, ferieaktiviteter og markeringer av høytider – men gjennomgående for aktivitetene er at tilbudet gjelder barn og voksne samtidig. I 2014 hadde de 1250 voksne og 1150 barn som deltok på deres aktiviteter.

4

ET GODT HELSETILBUD TIL ALLE BARN OG UNGE

Barn skal ikke måtte bekymre seg for framtiden. Jente, 14 år.

Noen bare gir opp fordi de tenker at det ikke er noe vits. Jente, 15 år.

Regjeringen vil fremme god helse, livskvalitet og trivsel for barn og ungdom. En god oppvekst legger grunnlaget for helsen senere i livet.

Det er en klar sammenheng mellom å leve i fattigdom på den ene siden og redusert helse på den andre. Ungdataundersøkelsen viser en tydelig sammenheng mellom ungdoms livskvalitet og familiens økonomiske ressurser. Ungdom i familier med dårlig råd kommer dårligere ut på de aller fleste helseindikatorer som er behandlet i Ungdataundersøkelsen. Det er også en sammenheng mellom familiens økonomiske situasjon og ungdoms psykiske helse – andelen med depressive symptomer er klart størst i familier med dårlig råd (Ungdata 2013).

Barn og unges psykisk helse er et resultat av et komplisert samspill mellom samfunnsmessige faktorer, sosialt miljø, psykologiske, og biologiske og genetiske faktorer. Grunnlaget for god helse og gode helsevaner legges tidlig og får betydning gjennom hele livsløpet. Psykiske helseproblemer dukker ofte opp i barndommen eller ungdomstiden. Tidlig innsats og vekt på forebyggende tiltak er derfor avgjørende for å fremme barn og unges helse.

Langvarig anstrengt familieøkonomi er en belastning for familiene, noe som over tid også kan gå ut over samspillet mellom foreldre og barn. Det kan påvirke foreldrenes overskudd til barna og øke risikoen for konflikter mellom de

voksne i familien. Slike forhold kan igjen få betydning for barn og unges helse og utviklingsmuligheter, både kognitivt og emosjonelt. Innsatsen på dette området må derfor ses i sammenheng med strategiens vektlegging av støtte til særlig utsatte barnefamilier, beskrevet i første kapittel.

Gjennom denne strategien vil regjeringen bidra til å dempe forskjeller i helse forårsaket av sosiale ulikheter, blant annet ved å videreføre satsingen på helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Det er et offentlig ansvar å sikre gode helse- og omsorgstjenester til alle, også barn og unge. Barn er sårbare og har et særlig behov for beskyttelse og omsorg. Regjeringen vil bidra til å etablere et tettere samarbeid mellom barnevern, helsestasjoner og skolehelsetjenesten, barnehage, skole, politi og arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV), for å unngå at barn blir kasteballer mellom offentlige etater. En kartlegging utført av RKBU Midt-Norge og NTNU viser at hele 76 prosent av barn og unge i barneverninstitusjoner har en eller flere psykiske lidelser. Regjeringen vil derfor bidra til et bedre og mer forpliktende samarbeid mellom barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien.

Helse og sosial inkludering

Regjeringen ønsker å fremme god helse gjennom å legge mer vekt på forhold i omgivelsene som bidrar til mestring, tilhørighet og opplevelse av mening for barn og unge. God sosial støtte og integrering i samfunnet er forbundet med god helse, mens opplevd diskriminering har en negativ betydning for helsen. Barn og ungdom som vokser opp i fattigdom forteller oftere enn andre om ensomhet, bekymrer seg noe mer for egen framtid og nedvurderer egne ønsker for framtiden. Forskning viser at mennesker uten sterke sosiale bånd og med svake sosiale nettverk rundt seg har større sannsynlighet for å utvikle dårlig fysisk og psykisk helse. Faktisk kan ensomhet være minst like helseskadelig som å røyke femten sigaretter daglig. Forebyggende innsats bør derfor rettes inn mot at barn og ungdom får utvikle gode og varige sosiale relasjoner i oppveksten, både i familien og i venneflokk.

Kommunene råder over flere virkemidler som kan bidra til å skape et stimulerende oppvekstmiljø for barn og unge. Virkemidlene består av gode barnehager, et utviklingsfremmende skolemiljø, gode lavterskel helsetilbud, meningsfylte fritidsaktiviteter og et inkluderende lokalsamfunn. I tillegg kommer forebyggende tiltak og tidlig innsats mot særlig utsatte grupper.

TILTAK 40

STYRKING AV HELSESTASJONS- OG SKOLEHELSETJENESTEN

I 2014 og 2015 har helsestasjons- og skolehelsetjenesten blitt styrket gjennom økning av kommunenes frie inntekter med til sammen 455 millioner kroner. Styrkingen vil kunne gi rom for om lag 400-450 nye årsverk og vil være et vesentlig løft i kommunenes arbeid knyttet til familien, barn og ungdom, samt oppfølging av gravide. Regjeringen har i tillegg videreført styrkingen av tjenestene ved fortsatt å øremerke:

- 27,6 millioner kroner i tilskudd til utvikling av skolehelsetjenesten i videregående skoler, med store levekårsutfordringer.
- 4,1 millioner kroner til områdesatsingen i indre Oslo øst, til styrking av helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Arbeidet med områdesatsingen ledes av Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Flere departementer deltar i samarbeidet.

Ansvarlig: Helse- og omsorgsdepartementet

TILTAK 41

DET PSYKISKE HELSETILBUDET TIL BARN I BARNEVERNINSTITUSJONER

Vi vet at en høy andel barn og unge som er utsatt for omsorgssvikt og overgrep har psykiske vansker. Særlig ungdom i barneverninstitusjon har sammensatte behov som krever samarbeid og koordinert innsats. Det er satt i gang en rekke initiativ for å styrke tilbudet til barn og unge i barnevernet som også har behov for hjelp fra helsetjenesten på grunn av psykiske vansker. De ansatte i barneverninstitusjoner skal få opplæring om psykisk helse. I tillegg er Bufdir og Helsedirektoratet gitt i oppdrag å kartlegge hvilke erfaringer barn og unge i barneverninstitusjoner har, blant annet om psykisk helsevern og rusbehandling. Direktoratene er også bedt om å utrede hvordan barna skal sikres nødvendige og forsvarlige helsetjenester. I tillegg er de regionale helseforetakene (RHF) og regionene i Barne-, ungdoms- og familieetaten bedt om å etablere strukturer og rutiner som sikrer at barn i barneverninstitusjoner får nødvendig utredning og behandling for psykiske lidelser og rusavhengighet.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 42

PROGRAM FOR FOLKEHELSE I KOMMUNENE, SATSING PÅ BARN OG UNGE

Helse- og omsorgsdepartementet vil i samarbeid med kommunesektoren sette i gang et utviklingsprogram med sikte på å etablere et program for lokalt folkehelsearbeid. Barn og unge er en prioritert målgruppe, og formålet med programmet er å bidra til en langsiktig styrking av kommunenes arbeid med å fremme befolkningens helse. Programmet skal rettes inn mot psykisk helse og rusforebygging.

Programmet skal bidra til å styrke tverrsektorielt arbeid, utløse lokalt engasjement og gi drahjelp til lokale aktiviteter. Programmet skal omfatte tiltak for å hindre utstøting og styrke barn og ungdoms egne ressurser, deltakelse og aktivitet i lokalsamfunnet. Aktuelle eksempler kan være å skape sosiale møteplasser, legge til rette for rusfrie tilbud, tilbud om åpen barnehage, tiltak for å styrke foreldreferdigheter, helsefremmende skoler og fritidsaktiviteter knyttet til skole og SFO.

Ansvarlig: Helse- og omsorgsdepartementet

TILTAK 43

STYRKE KOMMUNALE PSYKISKE HELSETJENESTER

I 2014 ble tilskuddsordningen til rekruttering av psykologer i kommunen styrket med 40 millioner kroner til 100 millioner kroner, og ordningen er videreført på samme nivå i 2015. Dette vil gi rom for å rekruttere minst 40 psykologer inneværende år. Kommunene oppfordres til å se tilskuddet i sammenheng med økningen i 2015 på 100 millioner kroner gjennom kommunenes frie inntekter for å styrke psykisk helsearbeid i kommunene.

Det er et mål at psykologer i kommunene skal arbeide utadrettet, forebyggende og helsefremmende, og styrke den generelle kommunale kompetansen på psykisk helse gjennom å veilede og bistå andre yrkesgrupper, både i og utenfor helsetjenesten.

Kommunene oppfordres også til å vurdere å bruke psykologressurser til å understøtte regjeringens *Program for bedre gjennomføring*, hvor hovedmålet er å få flere ungdommer til å fullføre og bestå videregående opplæring.

Ansvarlig: Helse- og omsorgsdepartementet

UNGDOMSHELSESTRATEGIEN

Regjeringen har varslet at det skal utarbeides en ungdomshelsestrategi. Strategien skal omfatte ungdom mellom 13 og 25 år, og skal etter planen legges frem i 2016.

Det overordnede målet er at ungdom skal ha de beste forutsetninger for å leve gode liv og oppleve mestring fysisk, psykisk og sosialt. Disse forutsetningene påvirkes og legges primært på andre arenaer enn i helsetjenesten; på skolen og gjennom utdanning, trygge hjemmeforhold, sunne fritidsinteresser og et trygt arbeidsliv.

Arbeidet med strategien vil omfatte hvordan man tilrettelegger for god psykisk, fysisk og sosial helse. I tillegg skal det vurderes hvordan man sikrer tilgjengelighet, kapasitet og tverrfaglighet i helsetjenestene til barn og unge, herunder gode kvalitetssikrede e-helsetjenester.

Videre vil den se på hvordan helsetjenestene skal ivareta og tilrettelegge for gode helse-tjenester til ungdomsgrupper som kan ha særlige helseutfordringer, problemstillinger knyttet til tannhelse, seksuell helse, psykisk helse, heunder ensomhet, mobbing, selvmord, selvskading, frafallsproblematikk, rus, vold og seksuelle overgrep samt samfunnets press og utenforskap.

Arbeidet ledes av: Helse- og omsorgsdepartementet i samarbeid med aktuelle departement

TILTAK 44

NY OPPTRAPPINGSPLAN FOR RUSFELTET

Regjeringen vil legge frem en ny opptrappingsplan på rusfeltet i 2015. Behovet for opptrapping av rusfeltet gjelder i første rekke innsatsen knyttet til tidlig intervensjon og hjelp til personer med rusproblemer. Det vil være overlappende målgrupper, spesielt knyttet til arbeidet med tidlig intervensjon. Arbeidet vil kunne berøre flere punkter vedrørende barnefattigdom og arbeidet for utsatte barn og unge. Senere års innsats på rusfeltet har bidratt til økt kunnskap om rusproblematikk og styrket kapasiteten innen behandling og oppfølgingstjenester. Fortsatt mangler vi gode kvalitetsindikatorer og kunnskap om effekten av tjenestene til personer med rusproblemer og ressursbruk. Et viktig mål med planen er å få bedre oversikt og styring av feltene rus og psykisk helse.

Ansvarlig: Helse- og omsorgsdepartementet i samarbeid med aktuelle departement

TILTAK 45

PROGRAM MOT SOSIAL ULIKHET I TANNHELSE

Helsedirektoratet fikk i tildelingsbrev for 2014 i oppdrag å utarbeide og igangsette et flerårig program mot sosial ulikhet i tannhelse, herunder vurdere i første omgang sosial ulikhet i tannhelsen hos barn og unge. Nye data fra Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag tyder på at sosial ulikhet i tannhelse øker. I programmet for sosial ulikhet innen tannhelse vil Helsedirektoratet i første rekke prioritere å identifisere barn og unge med dårligst tannhelse og de som faller fra tjenestetilbudet, samt etablere tiltak rettet mot disse. Forskning viser at barn under tre år med karies svært ofte vil ha karies livet ut. Ofte vil karies hos små barn være en indikator også for annen sykdom eller sosiale problemer. Tiltaket kan bidra til å identifisere barn og unge med utfordringer utover tannhelsesykdom. Tannhelsetjenesten har en viktig rolle i å avdekke seksuelle overgrep og omsorgsvikt. Programmet krever tett samarbeid med øvrige helsetjenester, særlig helsestasjonene.

Ansvarlig: Helse- og omsorgsdepartementet

MELD. ST. NR 19 (2014-2015) FOLKEHELSEMEDLINGEN – MESTRING OG MULIGHETER

Regjeringen la 27. mars 2015 fram Meld. St. 19 (2014-2015) Folkehelsemeldingen - *Mestring og muligheter for Stortinget*. Regjeringen har som mål å skape et samfunn som fremmer helse i hele befolkningen. Grunnlaget for god helse legges tidlig og får betydning gjennom hele livsløpet. Alle barn og unge må gis muligheter til mestring og utvikling. Det omfatter gode levekår, oppvekstforhold som fremmer psykisk helse, muligheter for sunt kosthold og fysisk aktivitet i barnhager og skoler og tobakksfrie omgivelser. Psykisk helse skal bli like viktig som fysisk helse i folkehelsearbeidet. Regjeringen vil sammen med frivillige organisasjoner mobilisere for å forebygge ensomhet. Tiltak for å bekjempe fattigdom er en prioritert oppgave som også vil bidra til å redusere sosiale forskjeller i helse.

Frivillige organisasjoner har en viktig rolle i arbeidet med å forebygge ensomhet gjennom å skape gode nærmiljø, legge til rette for møteplasser og etablere tilbud for grupper og enkeltpersoner som trenger ekstra oppfølging. Offentlige myndigheter kan bidra gjennom frivillighetspolitikken og gjennom ordninger for å hindre sosial utstøting som følge av helseproblemer, fattigdom og dårlig økonomi. Regjeringen vil ta initiativ til en informasjons-satsing sammen med frivillige organisasjoner og mobilisere til samarbeid for å forebygge ensomhet. Regjeringen vil bidra til utvikling av gode nærmiljø og legge til rette for at alle skal kunne delta i sosiale aktiviteter. Alle barn og unge skal ha mulighet til å delta i minst en fritidsaktivitet. Trygge og sunne lokalmiljøer er spesielt viktig for barn og unges velferd.

Arbeidet ledes av: Helse- og omsorgsdepartementet

FORSTERKET SKOLEHELSETJENESTE VED BJØRNHOLT SKOLE I OSLO

Bjørnholt skole har en forsterket skolehelsetjeneste med to helsesøstre og en klinisk pedagog som jobber i team.

Skolehelsetjenesten er bemannet hver dag med minst to personer. Det betyr at skolens ansatte nesten alltid vil få kontakt når de ønsker og har behov for skolehelsetjenestens kompetanse. Skolehelsetjenesten er veldig i skolemiljøet og er den del av skolens miljøteam. Skolens miljøteam består ellers av rådgivere, minoritetsrådgiver, miljøarbeidere og teamleder – som er talerør opp mot skolens ledelse.

Når skolehelsetjenesten er en del av miljøteamet blir jobben med nettverksbygging mye enklere. Hver høst blir skolehelsetjenesten, som en del av miljøteamet på skolen, presentert for alle skolens ansatte. Skolen har også utviklingstid hver uke for alle lærere. Noen ganger i året har miljøteamet ansvar for utviklingstiden. Her har blant annet skolehelsetjenesten hatt undervisning for alle skolens lærere, om for eksempel psykisk helse. Mange lærere tar også direkte kontakt med skolehelsetjenesten ved bekymring rundt elever.

UNGDATA, NASJONALE RESULTATER 2013

Psykiske plager

Ungdomstiden er en sårbar periode som byr på store omveltninger – både kroppslig og mentalt. De unge skal finne ut hvem de er og hva de står for. I tillegg møter de nye krav og forventninger. For de fleste er symptomer på psykiske lidelser forbigående, mens for noen blir de varige. Studier viser økning i depressive symptomer blant ungdom. Det har dessuten vært en klar økning i angst- og depresjonslidelser som begrunnelse for uføretrygd blant unge. Generelt er depresjon og angst de vanligste plagene blant ungdom. Jenter er mer plaget og oppsøker oftere hjelp enn gutter. Konfliktfylte forhold i hjemmet og liten grad av sosial støtte øker risikoen for slike lidelser. Flere undersøkelser viser også en klar sammenheng mellom mobbing og dårlig psykisk helse.

Vennskap

Ungdata-undersøkelsene viser at det å være sammen i et større nettverk eller gruppe av ungdommer er den klart vanligste måten ungdom er sammen på. Venner er for de fleste en kilde til lek, glede, støtte, samhørighet og bekreftelse. På lengre sikt har samspillet med de jevnaldrende betydning for utvikling av selvbilde og sosial kompetanse.

Nær én av ti mangler fortrolige venner, eller de har ingen de vil kalle venner.

Flesteparten er fornøyd med egen helse

Totalt er 42 prosent av ungdommene i Ungdata «svært fornøyd» med sin egen helse, mens 31 prosent er «litt fornøyd». Noen mener helse kunne vært bedre. Åtte prosent er «litt misfornøyd», mens seks prosent er «svært misfornøyd». Jentene opplever i større grad ulike helserelaterte problemer, og med økende alder er det færre som er fornøyd med helse.

Nova- rapport 10/2014

5

TILGANG TIL ARBEIDSLIVET FOR UNGDOM OG FORELDRE

Det er stor sjans for å bli det man vil når man blir motivert av lærere, venner og foreldre. Det er viktig. Gutt, 18 år.

Det som er problemet er at foreldrene ikke har jobb. Jente, 12 år.

Regjeringens mål er at flere skal få mulighet til å komme i arbeid. Manglende tilknytning til arbeidslivet er den viktigste årsaken til fattigdom. Arbeid gir tilhørighet, nettverk og mulighet til økonomisk selvhjulpenhet. Å komme i arbeid er for mange et viktig steg på veien ut av fattigdom og utenforskap. Regjeringen iverksetter derfor tiltak som skal hjelpe personer med ulike utfordringer ut i ordinært arbeid.

Regjeringen vil ha et samfunn som legger til rette for at alle mennesker kan bruke den arbeidsevnen de har. Velferdssamfunnet hviler på vår felles arbeidsinnsats. Trygde- og stønadsordningene skal bidra til å sikre gode levekår ved bortfall av inntekt. Målet er at den enkelte skal kunne forsørge seg selv. Regjeringen vil både sette krav til og legge til rette for arbeid og aktivitet.

Ungdommer som ikke fullfører skoleløpet, har større sannsynlighet for å bli stående utenfor arbeidsmarkedet og motta stønader og trygd enn de som fullfører. Veien tilbake i aktivitet blir vanskeligere jo lenger ungdom blir stående utenfor arbeid eller skole. I strategien er det lagt inn en rekke tiltak som skal styrke tilhørigheten til skolen, og gjøre overgangen mellom skole og arbeidsliv lettere. Tiltakene på dette området i strategien skal bidra til å hjelpe ungdom med å få innpass på arbeidsmarkedet og få hjelp til å tilegne seg mer formell eller praktisk kompetanse ved behov.

Samfunnsøkonomiske analyser viser at det er lønnsomt for samfunnet å redusere antallet ungdommer som ikke fullfører et skoleløp er i arbeid eller aktivitet (Rasmussen, Dyb, Herdal og Strøm, 2010). Aktivitet er ikke minst et gode for ungdommene selv og for deres familier.

Årsakene til at ungdom faller fra i skoleløpet eller ikke kommer seg i inntektsgivende arbeid, er sammensatte. Familiebakgrunn og levekår er viktige faktorer, og ofte er det ulike og sammensatte tiltak som må på plass fordi tiltakene må tilpasses den enkelte ungdoms utfordringer og behov.

I strategien prioriteres også målrettede tiltak for å inkludere foreldre som står langt fra arbeidsmarkedet. Foreldrenes støttefunksjon for ungdommer i gjennomføring av deres skoleløp og i overgangen til arbeid er av stor betydning for ungdom. Når foreldrene har vansker med å komme inn på arbeidsmarkedet, har dette konsekvenser for barna i familien. Tiltak som kan bidra til at foreldrene kommer i arbeid er med på å styrke foreldrenes rolle både som forsørgere og forbilder.

En god integreringspolitikk

En god integreringspolitikk hører naturlig hjemme under dette innsatsområdet. Hovedmålet for integreringspolitikken er at innvandrere og barna deres skal få bruke ressursene sine og bidra til fellesskapet. Selv om sysselsettingen er lavere blant innvandrere, og særlig kvinner med innvandrebakgrunn, enn i befolkningen for øvrig, gjør innvandrere en viktig innsats i norsk arbeidsliv. Det er store variasjoner i graden av sysselsetting mellom ulike grupper innvandrere. Variasjonene henger sammen med botid i Norge og spesielt innvandringsgrunn. Opprinnelsesland og utdanningsbakgrunn er også viktige faktorer for graden av sysselsetting. Deltakelse i arbeidslivet og gode norskkunnskaper er nøkkelen til integrering i det norske samfunnet.

En analyse gjennomført av Proba Samfunnsanalyse viser at det er samfunnsøkonomisk lønnsomt å øke sysselsettingen av innvandrere gjennom ordninger som *Ny sjanse* og *Jobbsjansen*. I en rapport fra 2012 (Proba-rapport 7/2012) konkluderes det med at *Ny sjanse* er samfunnsøkonomisk lønnsomt, selv om en kun tar hensyn til økt sysselsetting for deltakeren. Konklusjonen er basert på beregnede kostnader i gjennomføringen av prosjektene og nytte i form av økt yrkesaktivitet blant deltakerne. Proba antar at *Ny sjanse* også har nytteeffekter på andre områder, gjennom økt deltakelse i utdanning, gjennom økt mestring på ulike arenaer og gjennom økt yrkesdeltakelse og bedre integrering for øvrig for barna til deltakerne.

TILTAK 46

AKTIVITETSPLIKT FOR MOTTAKERE AV ØKONOMISK SOSIALHJELP

Regjeringen fremmet i desember 2014 en lovproposisjon (Prop. 39 L (2014-2015)) som pålegger kommunene å stille vilkår om aktivitet for mottakere av økonomisk stønad. Forslaget innebærer en tettere oppfølging av stønadsmottakere. Formålet med lovendringen er at stønadsmottakere som en hovedregel skal delta i aktiviteter som styrker deres muligheter for overgang til arbeid eller utdanning.

Stønadsmottakere som ikke er i stand til å delta i en tilrettelagt aktivitet, eller som har tungtveiende grunner for å ikke delta, vil være unntatt. Det er særlig viktig at NAV-kontorene kan tilby unge stønadsmottakere tilbud om aktivitet for å fremme overgang til arbeid. Det skal tilbys både lavterskeltiltak og arbeidsrettede tiltak. Kommunene har etter gjeldende regelverk en mulighet for å stille vilkår om aktivitet, men det varierer i hvilken grad denne muligheten benyttes. Etter stortingsbehandlingen vil Arbeids- og sosialdepartementet vurdere eventuelle merkostnader for kommunesektoren som følge av lovendringen. KS vil bli konsultert i dette. Det tas sikte på ikrafttredelse i løpet av 1. januar 2016.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet

TILTAK 47

JOBBSJANSEN - UTVIDELSE

Regjeringen vil styrke språkopplæring og andre målrettede tiltak slik at flere kvinner med innvandrerbakgrunn kan delta i arbeidslivet. Målet med Jobbsjansen er å øke sysselsettingen blant innvandrere som står langt fra arbeidsmarkedet, og som ikke omfattes av andre ordninger.

a) Etter modell av introduksjonsordningen skal Jobbsjansen gjennom individuelt tilpassede programmer gi styrkede kvalifikasjoner for å delta i arbeidslivet, bedre ferdigheter i norsk og bedre innsikt i norsk samfunnsliv. Prioritert målgruppe er hjemmeværende kvinner. Som

for Jobbsjansen er også ungdom fra 18 år omfattet av ordningen. Deltakerne mottar stønad på minimum 1 G per år. Jobbsjansen ble innført som en permanent ordning fra sommeren 2013. Programmet kan vare i inntil to år, med mulighet for forlengelse inntil ett år. For personer som mangler grunnleggende lese- og skriveferdigheter på eget morsmål kan programperioden utvides med ytterligere ett år, dvs. til sammen fire år.

b) Regjeringen vil i 2015 gjøre forsøk med utvidelse av Jobbsjansen i utvalgte kommuner. Forsøket vil innebære grunnleggende kvalifisering for foreldre i lavinntektsfamilier med de samme rammene som introduksjonsprogrammet. Familiegjennforente til nordiske statsborgere vil prioriteres. Forsøket skal bidra til økt deltakelse i arbeidslivet, særlig for kvinner.

I forbindelse med revidert nasjonalbudsjett for 2015 vil regjeringen foreslå å øke bevilgningen til forsøket med 5 millioner kroner. Forsøket vil videreføres i strategiperioden forutsatt budsjettmessig dekning.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 48

PROSJEKT FOR ØKT GJENNOMFØRING AV VIDEREGÅENDE OPPLÆRING

Nord-Trøndelag fylkeskommune prøver ut en modell hvor oppfølgingstjenesten i fylkeskommunen kjøper tjenester fra attføringsbedrifter eller andre med tilsvarende kompetanse. Hensikten med forsøksprosjektet er å bidra til å få flere unge utenfor opplæring og arbeid, tilbake i utdanning. Målgruppen er ungdom i aldersgruppa 15-21 år som er rettighetslever som ikke søker, takker nei til skoleplass eller avbryter videregående opplæring.

Prosjektet er avgrenset til de mest risikoutsatte ungdommene, det vil si ungdom med sosiale eller helsemessige problemer. De skal få tilbud om tilpasset opplæring og/eller arbeid i en attføringsbedrift eller hos annen tjenesteleverandør. Målet er at ungdommene skal tilbake i videre-

gående opplæring påfølgende skoleår for å oppnå studie-, yrkes- eller grunnkompetanse innenfor perioden med ungdomsrett. Prosjektet finansieres over Arbeids- og sosialdepartementets budsjett for 2015. Det er satt av 5 millioner kroner per år i en treårsperiode, til Nord-Trøndelag fylkeskommune for å prøve ut denne modellen.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet og Kunnskapsdepartementet

TILTAK 49

FORSØK MED NAV-VEILEDERE I VIDEREGÅENDE SKOLE

Forsøk med NAV-veiledere i videregående skole (2012-2016) består i utprøving av modeller for samordning av tjenester og tiltak mellom oppfølgingstjenesten, de videregående skolene, fagopplæringen og arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Målet er å identifisere metoder for å følge opp ungdommer på en helhetlig måte, og hindre frafall fra videregående opplæring. Den primære målgruppen er ungdom i aldersgruppen 16-21 år som får et individuelt tilpasset opplæringstilbud. Den sekundære målgruppen er ungdom som står i fare for å falle ut av videregående opplæring, og som har behov for sosiale tjenester og tett oppfølging. NAV-veilederne skal arbeide ved de videregående skolene fire dager i uken og en dag i uken skal de jobbe ved NAV-kontoret hvor de er ansatt.

NAV-veildernes arbeid skal være en integrert del av skolens oppfølging av elevene. Samtidig forvalter veilderne alle NAVs tiltak og virkemidler. I perioden 2012-2014 har det blitt etablert åtte piloter i syv fylker. Det tas sikte på å opprette piloter i samtlige fylker i løpet av prosjektperioden. Forsøket evalueres.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet og Kunnskapsdepartementet

BISTAND FRA NAV

Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) kan bistå unge i overgangen mellom utdanning og arbeid. Mange ungdommer som kommer i kontakt med NAV-kontoret har ikke fullført videregående opplæring. Disse følges ofte opp i samarbeid med oppfølgingstjenesten i fylkeskommunen. Flere NAV-kontor har etablert ulike former for samarbeidsavtaler med arbeidsgivere om tiltaksplasser og rekruttering. Ungdom er ofte en sentral målgruppe for slikt samarbeid. Et eksempel er samarbeidet mellom NAV Drammen og KIWI-skolen, hvor det blant annet fokuseres på å gi et tilbud til ungdom som ikke har fullført videregående opplæring.

Ungdomsgarantien skal sikre tilbud om arbeidsrettede tiltak til ungdom under 20 år som står uten skoleplass eller arbeid. Arbeidsledige unge i alderen 20-24 år, som har fått et oppfølgingsvedtak om behov for bistand for å komme i arbeid, skal få utarbeidet en aktivitetsplan i samarbeid med NAV-kontoret innen en måned. Aktivitetsplanen er individuell og kan inneholde tiltak og virkemidler fra arbeids- og velferdsforvaltningen, men også tilbud knyttet til skole, rusproblematikk og helsetjenester.

STORTINGSMELDING OM LIVSLANG LÆRING OG UTENFORSKAP

Kunnskapsdepartementet, i samarbeid med Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet, vil høsten 2015 legge frem en melding til Stortinget om livslang læring og utenforskap. Unge voksne som står utenfor skole og arbeid er blant meldingens målgrupper. Flere studier viser positiv sammenheng mellom gjennomføring av videregående opplæring og tilknytning til arbeidslivet. Tiltak som kan få flere voksne gjennom videregående opplæring vil vurderes i meldingen.

TILTAK 50

KVALIFISERINGSPROGRAMMET

Kvalifiseringsprogrammet med tilhørende kvalifiseringsstønad ble innført fra 1. november 2007, og programmet ble en rettighet i alle kommuner fra og med 1. januar 2010. Formålet er å bedre oppfølgingen av personer som er, eller står i fare for å bli, langtidsmottakere av økonomisk stønad til livsopphold, og bidra til at disse kommer i ordinært arbeid. Kvalifiseringsstønaden, som gis som en standardisert ytelse, innebærer en mer forutsigbar inntektssituasjon for husholdningen. Ved utgangen av 2013 var det om lag 24 900 personer som var, eller hadde vært, deltakere i programmet siden 2008. Per 31. desember 2014 var det 5 700 deltakere i programmet. I 1. kvartal 2014 utgjorde unge i alderen 18-24 år 17 prosent av deltakerne.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet

TILTAK 51

INTRODUKSJONSLOVEN

– KVALIFISERING TIL ARBEID OG UTDANNING

a) Introduksjonsordningen

Formålet med introduksjonsordningen er å styrke nyankomne innvandreres mulighet for deltakelse i arbeids- og samfunnslivet, og bidra til økonomisk selvstendighet. At deltakelse i introduksjonsordningen er en rett og en plikt for den enkelte, og at stønaden er individbasert uavhengig av familiesituasjon, stimulerer begge ektefeller til å delta i kvalifisering.

Introduksjonsprogrammet skal normalt tilby kvalifisering på full tid i inntil to år. Kvalifiseringen skal inneholde opplæring i norsk og samfunnskunnskap og tiltak som forbereder for arbeid eller utdanning. Introduksjonsordningen gjelder for flyktninger og deres familiemedlemmer. Kun personer mellom 18 og 55 år som har behov for grunnleggende kvalifisering har rett og plikt til å delta i programmet. Deltakere mottar introduksjonsstønad for sin deltakelse i programmet.

b) Opplæring i norsk og samfunnskunnskap

Rett og/eller plikt til opplæring i norsk og

samfunnskunnskap gjelder personer som har fått en oppholdstillatelse som gir grunnlag for permanent oppholdstillatelse etter 1. september 2005. Kun personer mellom 16 og 55 år har rett og/eller plikt til opplæring. Plikten til opplæring er 600 timer for dem som ble omfattet av rett og plikt til opplæring etter 1. januar 2012 (550 timer norskopplæring og 50 timer opplæring i samfunnskunnskap på et språk den enkelte forstår). Ved behov kan det gis inntil 2 400 timer ytterligere norskopplæring. Arbeidsinnvandrere fra utenfor EØS-/EFTA-området har plikt til å delta i 300 timer opplæring i norsk og samfunnskunnskap.

Ordningene skal evalueres. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet vurderer fortløpende tiltak for å forbedre ordningen, blant annet i forbindelse med meldingen om livslang læring og utenforskap som legges frem høsten 2015.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

JOBBUSET I AURSKOG-HØLAND

I 2014 ble det etablert et ungdomsteam ved NAV Aurskog- Høland med veiledere som jobber ved Jobbhuset. Jobbhuset er lokalisert utenfor NAV-kontoret og er et tilbud til ungdom som ikke er i skole eller jobb. Ungdom som mottar økonomisk sosialhjelp kan få krav om fremmøte ved Jobbhuset. Den metodiske tilnærmingen består både av individuell kartlegging og tett oppfølging av den enkelte ungdom samt gruppetilbud.

Målgruppen er unge arbeidssøkere med bakgrunn fra familier med lav inntekt og svak tilknytning til yrkeslivet, eller unge som har sammensatte problemer knyttet til blant annet psykisk helse og rus. Oppfølgingen retter seg både mot skole, arbeid og den generelle livssituasjonen. Ungdommene får oppfølging i forhold til skolegang, jobbsøking (intervju og CV), biveiledning, sosiale problemer, økonomi, helse, fritid, kosthold, døgnrytme og hygiene.

6

FORSKNING OG STATISTIKK

Som nevnt i innledningen har andelen barnefamilier som lever i vedvarende lavinntekt økt. Det er derfor et stort behov for å forstå hva som er årsakene til denne utviklingen. Til det trenger vi oppdatert kunnskap.

Det er bred tverrpolitisk enighet i Norge om å forebygge og bekjempe fattigdom som rammer barn og ungdom. En utfordring i arbeidet har vært, er og vil trolig fortsette å være, at det finnes ulike måter å forstå hvordan fattigdom rammer barn og ungdom. Virkemidlene som benyttes farges derfor av hvordan fenomenet barnefattigdom fortolkes og måles. På den annen side, det er relativt bred enighet om at noen grupper, uansett hvordan fattigdom defineres, er i særskilt risiko for å bli rammet.

Vi er avhengig av oppdatert kunnskap om hvilke tiltak som på best mulig vis bidrar til å bedre barnas situasjon. Fremfor alt trenger vi økt innsikt i hvilke forebyggende tiltak som motvirker at fattigdom går i arv, og hvordan vi i denne sammenhengen best kan balansere universell og målrettet innsats. Et godt eksempel i så måte er forsøk med gratis kjernetid i barnehager (omtalt i kapittel to). Dette forsøket er avgrenset til områder som har særskilte levekårsutfordringer. Samtidig er det universelt utformet, i og med at alle familier innenfor det avgrensede området er inkludert i ordningen. En slik utforming er godt egnet til å belyse hvilke forklaringsfaktorer som er sentrale når det gjelder deltakelse i barnehage.

Kunnskapsgrunnlaget i strategien viser at vi har for lite kunnskap om hvordan en oppvekst i fattigdom påvirker barn og unges hverdag. Hvordan påvirker det barnas selvfølelse, deres tilknytning og tillit til samfunnet og deres fremtidsambisjoner? Strategien legger derfor an til å innhente mer kunnskap om

dette, og også mer kunnskap om hvilke målrettede tiltak, både fra offentlig og privat sektor, som er mest effektive for å sikre deltakelse, inkludering og mestring blant grupper som faller utenfor.

Det foreligger allerede mye datamateriale om fattigdom og levekår blant barn og unge, særlig når det gjelder informasjon om inntekt, boforhold, deltakelse i barnehage, SFO, skole og arbeidslivet. Denne informasjonen er ofte også knyttet til relevante bakgrunnsvariabler som alder, kjønn, bosted og landbakgrunn. Ettersom barnefattigdom er et sammensatt problemområde, er det imidlertid et stort behov for å sammenstille foreliggende kunnskap. Dette krever at man ser statistisk materiale i sammenheng og supplerer med kvalitative studier som systematiser barn og unges egne opplevelser.

Tiltak som gir oss ny kunnskap og tiltak som gjør oss i stand til å kombinere foreliggende kunnskap er derfor begge helt avgjørende for å nå målsettingene i strategien. Og som vi vil komme tilbake til i neste kapittel, ny kunnskap og kompetanse må spres til alle deler av forvaltningsapparatet og legges til grunn for innsatsen overfor barn, unge og familier. Dette vil også gjøre oss i stand til å følge opp strategien og målerette innsatsen.

TILTAK 52

MER KUNNSKAP OM BARNEFATTIGDOM I KOMMUNENE

Det kommunale hjelpeapparatet har mye av ansvaret for å hjelpe barn, unge og familier som er rammet av fattigdom. En del kommuner arbeider målrettet og har god kjennskap til utsatte grupper barn, unge og familier. Deres arbeidsmetoder har stor overføringsverdi til andre kommuner som ikke har kommet så godt i gang med sitt arbeid mot barnefattigdom. De to delene av dette tiltaket er ment å både øke kunnskap om barnefattigdom i kommunene og sikre at den kunnskapen som foreligger gjøres kjent.

a) Indikatorer på barnefattigdom

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet har fått i oppdrag å utarbeide og implementere indikatorer på barnefattigdom i kommunene. Indikatorene skal hjelpe kommunene med å identifisere barn rammet av fattigdomsproblematikk og utvikle mer effektive tiltak.

b) Veileder for tverrsektorielt arbeid mot barnefattigdom

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet vil i samarbeid med relevante direktorat utarbeide en veileder og pedagogiske verktøy som kommunene kan nyttiggjøre seg av i arbeidet mot barnefattigdom. Fylkesmennene kan spille en viktig rolle som tilrettelegger for kunnskapsformidling. Dette vil bidra til at alle kommuner får oppdatert kunnskap om hvordan arbeid mot barnefattigdom kan innrettes.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet i samarbeid med relevante departement

TILTAK 53

DEFINERE KUNNSKAPSHULL OG TILTAK SOM KAN DEKKE PRIORITERTE OMRÅDER

a) Motvirke reproduksjon av fattigdom

En viktig målsetting med strategien mot barnefattigdom er å motvirke at barn og unge som vokser opp i fattigdom selv blir fattige som voksne. Eksisterende kunnskap viser at universelle offentlige tjenester innen utdanning og helse, familienes generelle ressurser og arbeidsrettede tiltak er de områdene som har mest å si for å forebygge at fattigdom går i arv. Dette er brede områder, og det er behov for mer konkret kunnskap om hva slags innsats – herunder inkludert målrettede tiltak – som motvirker reproduksjon av fattigdom.

b) Kunnskapskoordinering

Statistisk sentralbyrå, Ungdata, Folkehelseinstituttet m.fl. har alle en omfattende dataregistrering og kunnskapsinnhenting som beskriver levekårene til barn, unge og familier. Det er behov for å se disse dataene i sammenheng, og finne måter de kan belyse utfordringer tilknyttet barnefattigdom. Et slikt tiltak krever at involverte departement og direktorat samordner sin kunnskapsinnhenting og utvikler analyseverktøy som gjør det mulig å forstå de sammensatte aspektene ved barnefattigdom. Dette arbeidet vil ledes av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, i samarbeid med andre direktorater.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet i samarbeid med relevante departement

TILTAK 54

MINORITETSJENTER OG IDRETTSDELTAKEELSE

Jenter med innvandrerbakgrunn deltar mindre enn andre jevnaldrende jenter i idrett. Et forskningsprosjekt med dette som tema er nylig igangsatt og er inndelt i to faser:

1) Det skal framskaffes oppdatert kunnskap om jenter med innvandrerbakgrunn deltakelsesmønstre og se nærmere på individuelle forklaringsfaktorer for underrepresentasjon i idretten.

2) Jenter med innvandrerbakgrunn fravær skal undersøkes i lys av kulturelle-, religiøse- og/eller organisatoriske barrierer i lokalt foreningsliv, og betydning av nettverksressurser i familien og jentenes eget nettverk.

Prosjektet ferdigstilles i 2016 og gjennomføres av Institutt for samfunnsforskning, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, i samarbeid med NOVA og Idrettshøgkolen.

Ansvarlig: Kulturdepartementet

TILTAK 55

SOSIAL RAPPORTERING - ØKONOMI OG LEVEKÅR FOR ULIKE LAVINNTEKTSGRUPPER

Statistisk sentralbyrå (SSB) utarbeider hvert år en statistikk over ulike lavinntektsgrupper. Hensikten med oversikten er å se nærmere på økonomi og levekår for grupper som befinner seg i nedre del av inntektsfordelingen. Statistikken omfatter personer og husholdninger med vedvarende og årlig lavinntekt, og noen utsatte samfunnsgrupper som trygdemottakere, sosialhjelpsmottakere, barnefamilier, innvandrergrupper m.fl. I tillegg til at statistikken viser indikatorer på inntekt, lages det også indikatorer på arbeid, utdanning, boforhold og boligøkonomi, helse, økonomiske og materielle forhold (SSB, *Rapporter 2013/32*). Statistikken publiseres sammen med SSBs Inntekts- og formuestatistikk for husholdninger, og levekårsstatistikken rapporteres særskilt til Arbeids- og sosialdepartementet.

Hvert år publiseres det et antall artikler på ssb.no knyttet til denne rapporteringen.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet

ARBEIDS- OG VELFERDSFORVALTNINGENS ROLLE SOM KUNNSKAPSAKTØR I KOMMUNENE

NAV-kontoret er kommunens viktigste velferdsaktør. Lov om sosiale tjenester i NAV pålegger blant annet kommunen å gjøre seg kjent med innbyggernes levekår og følge med på faktorer som kan skape eller opprettholde sosiale problemer. For å forebygge sosiale problemer er det behov for at NAV-kontoret holder politikere og andre sentrale parter orientert om utfordringer i lokalmiljøet. Denne kunnskapen kan være et viktig grunnlag i kommunale plan- og budsjettprosesser, og bidra til at det brede spekteret av statlige og kommunale virkemidler blir bedre samordnet.

Arbeids- og velferdsdirektoratet har som fagdirektorat for de sosiale tjenestene ansvar for å følge med på forhold som påvirker levekår for utsatte grupper og utviklingen i de sosiale tjenestene. Direktoratet utarbeider årlig en rapport om tilstand og utviklingstrekk på fattigdomsfeltet og utfordringer for NAV (NAV-rapport 2014:3). Formålet er å beskrive årsakene til utviklingen i levekår, og danne grunnlag for å vurdere tjenestetilbudet til utsatte grupper.

Arbeidet ledes av: Arbeids- og sosialdepartementet

TILTAK 56

SAMORDNET DATAGRUNNLAG FRA SSB

SSB arbeider med å etablere et samordnet datagrunnlag som fra og med 2015 skal danne grunnlag for en årlig, registerbasert boforholdsstatistikk som knytter sammen opplysninger for personer/husholdninger og deres boliger. Den nye statistikken vil gi økt informasjon og bedre oversikt over barnefamilier og lavinntekts-husholdningers boforhold.

Tallene skal oppdateres årlig for å få et bilde av utviklingen over tid og vil kunne bidra til å målrette virkemidlene mot vanskeligstilte på boligmarkedet generelt og barnefamilier spesielt.

Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet

TILTAK 57

KUNNSKAP OM FORBRUK I FAMILIER

Statens institutt for forbrukerforskning (SIFO) utarbeider årlig et referansebudsjett som viser alminnelige forbruksutgifter for ulike typer hushold. Referansebudsjettet viser hva det koster å leve på et rimelig forbruksnivå for et hushold. Med et rimelig forbruksnivå menes et forbruk som kan godtas av folk flest. Det oppfyller kravene til vanlige helse- og ernæringsstandarder og gjør det mulig for husholdets personer å delta i de mest vanlige fritidsaktivitetene på en fullverdig måte.

I strategiperioden vil regjeringen vurdere å gi SIFO i oppdrag om å utvikle et kostnadsbasert mål for fattigdom. Dette kan bidra til å gi en utvidet forståelse av hvem som er fattige og hvordan dette rammer barnefamiliene. Et slikt mål vil også gjøre det lettere å iverksette tiltak. Budsjettet vil utgjøre et nyttig supplement til SSBs årlige lavinntektsmål.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

TILTAK 58

FORSKNING PÅ SIVILSAMFUNN OG FRIVILLIG SEKTOR

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor driver forskning på oppdrag fra Kulturdepartementet, i samarbeid med Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Justisdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet. Det overordnede formålet med forskningen er:

- mer kunnskap om sivilsamfunn og frivillig sektors betydning i samfunnet
- å bidra til å utvikle statlig frivillighetspolitikk
- styrke sivilsamfunn og frivillig sektor

Hovedforskningsområdene er deltakelse, frivillig sektor i endring og rammevilkår. Kunnskap om frivillig engasjement og organisasjonsaktivitet blant ungdom er et sentralt tema innen senterets forskning. *Ungdoms deltakelse i politikk- og samfunnsliv: Kontinuitet eller endring?* er et nytt forskningsprosjekt, med fire temaområder:

- 1) Endringer i ungdoms deltakelsesmønster
- 2) De ikke-deltakende unge: individuelle og kontekstuelle fraværsmekanismer
- 3) Foreningsliv og politisk engasjement og
- 4) Nye sosiale medier – ny kollektiv deltakelsesarena

For mer informasjon om senterets forskningsprosjekter, se www.sivilsamfunn.no

Ansvarlig: Kulturdepartementet

TILTAK 59

SLUTTEVALUERING AV GRORUDALSSATSINGEN

Enkelte bydeler og områder i større byer har særskilte levekårsutfordringer knyttet til dårlige levekår, og det har derfor blitt iverksatt geografisk avgrensede tiltak. 2016 er siste år for statens og Oslo kommunes felles tiårige områdesatsing i Groruddalen. Satsingen skal sluttevalueres for å belyse resultater og måloppnåelse. Evalueringen gjennomføres som et felles prosjekt mellom staten og Oslo kommune. Evalueringsprosjektet ledes av Plankontoret for Groruddalssatsingen i Oslo kommune, og skal ferdigstilles i løpet av 2016. Evalueringen vil gi nyttig informasjon vedrørende områdesatsinger generelt, og hvordan slike satsinger påvirker utsatte barne- og ungdomsgrupper.

Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet

SOSIAL ULIKHET OG BOLIG I ET LIVSLØPSPERSPEKTIV: GODE VALG ELLER HELDIGE UTFALL?

Dette forskningsprosjektet belyser boligens rolle i produksjon og reproduksjon av sosial ulikhet på individ- og samfunnsnivå. Forskerne forsøker å få innsikt i hvordan boforhold og boligmarked påvirker fremtidige livssjanser for barn og voksne. De studerer blant annet langtidseffekten for barn som vokser opp i private og kommunale leieboliger med vekt på andel som fullfører videregående opplæring. Prosjektet går fra 2014 til 2017 og er tildelt 10,5 millioner kroner fra VAM-programmet (velferd, arbeid og migrasjon) i Forskningsrådet.

Arbeidet ledes av: Arbeids- og sosialdepartementet finansierer 63 prosent av VAM-programmet, men også Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Justisdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet bidrar.

KARTLEGGING AV BOSTEDSLØSE

I 2016 blir bostedsløse i Norge kartlagt for sjette gang. Mennesker som ikke disponerer eid eller leid bolig, men som er henvist til tilfeldige eller midlertidige botilbud, regnes som bostedsløse. Kartleggingen av bostedsløse er en landsomfattende studie som registrerer hvor mange bostedsløse personer som er bosatt i Norge og hva som kjennetegner deres levekår. Oppdragsgiver for prosjektet er Husbanken.

Arbeidet ledes av: Kommunal- og moderniseringsdepartementet

7

ANSVARS- OG KOMPETANSEDELING: STAT, KOMMUNE OG FRIVILLIG SEKTOR

For å styrke arbeidet mot barnefattigdom er det et tydelig behov for samarbeid mellom alle sektorer som er i kontakt med barn og ungdom. Dette gjelder ikke minst frivillig sektor og kommunene. Riksrevisjonen påpekte i sin forvaltningsrevisjon av arbeidet mot barnefattigdom at det er behov for større grad av samarbeid på statlig nivå, og at kunnskap om gode løsninger og metoder i arbeidet mot fattigdom implementeres i hele forvaltningssystemet. Riksrevisjonen slo også fast at mange kommuner gjør for lite for at fattige barn og unge kan delta sosialt.

Et godt samarbeid er lettere å få til når alle kjenner sitt ansvarsområde og vet hva andre sektorer kan bidra med. Et viktig mål med strategien er nettopp å klargjøre ansvarsdelingen og få til en bedre samordning mellom departementene og direktoratene. Dette er en forutsetning for å få til bedre koordinering mellom ulike kommunale aktører og sektorer om de virkemidlene som kan bidra til å bedre situasjonen til barn i fattige familier.

En sektorovergripende innsats i kommunene er avgjørende for å motvirke at barn, ungdom og familier med fattigdomsrelaterte utfordringer blir kasterballe mellom ulike hjelpeinstanser. For å få til dette må kommunene ha tilstrekkelig kompetanse til å arbeide helhetlig og målrettet. Det er i den sammenheng viktig at de får tilgang til oppdatert kunnskap og statistikk om utsatte barne- og ungdomsgrupper i sine lokalsamfunn, og at kunnskapen er utformet på en slik måte at kommunene får bruke den. I dette arbeidet har departementene og direktoratene en viktig koordinerende og formidlende rolle, og et klart ansvar for at kommunene har de beste forutsetningene for å lykkes i sitt arbeid. Det er også viktig at det er god kommunikasjon med KS om dette, slik at staten og kommunene trekker i samme retning.

Samarbeid mellom frivillig og kommunal sektor

Det er behov for at kommuner og frivillige aktører etablerer gode samarbeidsrelasjoner. Frivillige organisasjoner knytter lokalsamfunnene sammen, de bidrar til lokalt engasjement og til å skape gode møteplasser mellom mennesker. Frivillig sektor har betydning for arbeidet mot barnefattigdom, blant annet gjennom å motvirke ensomhet og utenforskap. Frivilligheten omfatter her tradisjonelle organisasjoner og lag fra områder som kultur, idrett og sosial/humanitær innsats, samt mindre formaliserte grupperinger, som ungdomsgrupper og prosjekt/festivalorganisasjoner. Riksrevisjonens undersøkelse av barnefattigdom peker på at mange kommuner har mye å hente når det gjelder å utnytte de mulighetene som et samarbeid med frivillige organisasjoner gir. Det er viktig at kommunene legger forholdene til rette for at frivillige organisasjoner og lag kan samarbeide med institusjoner som barnehager, SFO og ulike omsorgsinstitusjoner. Et tettere samarbeid mellom kommunene og frivillige organisasjoner vil også legge forholdene bedre til rette for erfaringsoverføring.

Systematisk og koordinert innsats

Kunnskaps- og kompetansedeling må settes i system. Flere av tiltakene i strategien representerer innsats som sammen er gjensidig forsterkende, og må ses i sammenheng.

For å styrke kunnskap, bevissthet og kompetanse om barnefattigdom i kommunene har Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet fått i oppdrag å utvikle et sett med indikatorer som skal gjøre det lettere for kommunene å identifisere hvilke barn og unge som er rammet av

fattigdom. Direktoratet skal i samarbeid med relevante direktorat også utvikle en veileder og pedagogiske verktøy til kommunene. Disse vil inneholde eksempler på hvordan kommunene kan arbeide målrettet med å motvirke negative konsekvenser av barnefattigdom. Veildernen vil også omhandle hvordan det er mulig å arbeide mot barnefattigdom i områder med særskilte levekårsutfordringer.

Nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom skal også videreutvikles, ved at kommuner som mottar midler må sørge for at det etableres en kommunal samordningsfunksjon. Denne funksjonen skal være et bindeledd mellom utsatte familier i kommunene og de ulike fritidsaktivitetene som er å finne lokalt, både i offentlig og frivillig regi. En slik knutepunktfunksjon vil sørge for at tilbud om fritidsaktiviteter og andre tiltak som kan skape varig endring, når frem til barn, unge og familier som er rammet av fattigdom. En slik tiltakskjede vil gjøre innsatsen overfor utsatte barn og unge mer koordinert og helhetlig, og fremme varig deltakelse.

Selv om strategien vektlegger behovet for mer systematisk innsats, er det også rom for nytenkning. Strategien vil legge til rette for utprøving av innovative tiltak og sosialt entreprenørskap. Vi må tørre å tenke nytt, og oppmuntre til at både nye og eksisterende løsninger gjøres kjent for alle som arbeider for å bedre barn og unges oppvekstvilkår.

TILTAK 60

SAMORDNING AV STATLIGE TILSKUDDSORDNINGER

a) Samordne og forenkle bruken av statlige tilskuddsordninger

Riksrevisjonen har pekt på behovet for å samordne og forenkle bruken av statlige tilskuddsordninger som har til formål å medvirke at kommunene etablerer tiltak som motvirker konsekvenser av fattigdom blant barn og unge. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og Arbeids- og velferdsdirektoratet skal se på hvordan Nasjonal tilskuddsordning mot barnefattigdom og ordningen med tilskudd til tiltak for å forebygge og redusere fattigdom blant barn og barnefamilier som er i kontakt med de sosiale tjenestene i Arbeids- og velferdsforvaltningen, kan samordnes og forenkles. Om lag halvparten av alle barn i lavinntektsfamilier har innvandrerbakgrunn og Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet vil i tillegg vurdere hvordan Integrerings- og mangfoldsdirektoratets kompetanse bedre kan trekkes inn i arbeidet.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet

b) Stimulere til en koordinert innsats som kan gå inn i kommunens planer for arbeid med barn og ungdom

De siste årene har det blitt etablert en rekke kommunerettede tilskudd som et ledd i innsatsen mot fattigdom og sosial eksklusjon. Arbeids- og velferdsdirektoratet forvalter tilskuddene. Det er igangsatt et arbeid for å vurdere hvordan man ved bruk av statlige kommunerettede tilskuddsmidler kan stimulere til helhetlig innsats mot fattigdom og planarbeid lokalt.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet

REGJERINGENS FRIVILLIGHETSERKLÆRING

Regjeringens frivillighetserklæring skal legge til rette for dialog og samspill mellom frivilligheten og regjeringen. Med erklæringen ønsker regjeringen å få til et forutsigbart og konstruktivt samspill med frivilligheten, med forpliktende rammer for dialog og samspill, uavhengig av hvilket departement, direktorat eller etat som er involvert. Innholdet i frivillighetserklæringen skal følges opp gjennom:

- Bred forankring av erklæringen i regjeringen
- Et årlig statusmøte mellom frivillig sektor og regjeringen med erklæringen som tema
- Etablering av nasjonale møteplasser for frivillig sektor, kommune og stat

Arbeidet ledes av: Kulturdepartementet

SAMARBEID OM INNOVATIVE FRIVILLIGHETSTILTAK – BARN OG UNGE

Prosjektet *Innovative frivillighetstiltak* hadde som mål å styrke og utvikle samhandlingen mellom kommunene og frivillige organisasjoner. Prosjektet tok utgangspunkt i eksisterende lokale prosjekter, og rettet seg i hovedsak mot barn og unge. Ti kommuner deltok i prosjektet. KS, i samråd med Frivillighet Norge, hadde ansvar for prosjektet.

For mer informasjon, se www.ks.no

TILTAK 61

STIMULERE UTVIKLING AV SOSIALT ENTREPRENØRSKAP PÅ FATTIGDOMSFELTET

Arbeids- og velferdsdirektoratet forvalter en tilskuddsordning for å stimulere utvikling av sosialt entreprenørskap som retter sin virksomhet mot bekjempelse av fattigdom og sosial eksklusjon. Tilskudd til sosialt entreprenørskap og sosiale entreprenører ble økt med 5 millioner kroner til om lag 7,8 millioner kroner i 2014, og økt med ytterligere 1 million kroner i 2015. I 2014 er det innvilget i alt 10 ordinære tilskudd til sosialt entreprenørskap og syv utviklingstilskudd. Flere av tilskuddsmottakere har unge som målgruppe.

Det ble høsten 2013 nedsatt en nordisk arbeidsgruppe for å kartlegge denne innsatsen. Arbeidsgruppens rapport ble offentliggjort i februar 2015. Arbeids- og sosialdepartementet vil sammen med berørte departementer gjennomgå forslagene fra arbeidsgruppen.

Ansvarlig: Arbeids- og sosialdepartementet m.fl.

TILTAK 62

FELLES RETNINGSLINJER FOR SAMARBEID OG ANSVARFORDDELING MELLOM BARNEVERN TJENESTEN OG ARBEIDS- OG VELFERDSFORVALTNINGEN

Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) har et ansvar for å sette inn tiltak for å redusere belastninger barn og familier opplever som følge av levekårsutfordringer og fattigdom. Barneverntjenesten setter inn tiltak når problembelastninger i familien har konsekvenser for barns omsorgssituasjon, enten ved at barnet utsettes for omsorgssvikt eller det er forhøyet risiko for omsorgssvikt. Riksrevisjonens undersøkelse viste at det er en gråsoner mellom det å gi økonomisk støtte til fritidsaktiviteter for barn og unge som er under barnevernet og familier som mottar støtte fra NAV. Felles retningslinjer mellom disse to vil kunne bidra til bedre koordinering og samordning av tjenester overfor barn, ungdom og familier som har behov for tiltak fra begge tjenestene. I Prop. 106 L (2012-2013) *Endringer i barnevernloven*, kapittel 5.3.2

fremgår det at Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, i samarbeid med Arbeids- og sosialdepartementet, skal sørge for at det utarbeides felles retningslinjer. Arbeidet skal utføres av Barne-, ungdoms- og familie-direktoratet og Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet

PLATTFORM FOR SAMSPILL OG SAMARBEID MELLOM FRIVILLIG OG KOMMUNAL SEKTOR 2015-2016

FrivillighetNorge er et samarbeids- og interessepolitisk organ for frivillige organisasjoner.

KS og Frivillighet Norge fornyet i januar 2015 plattform for samspill og samarbeid. Her oppfordres kommunene til å utarbeide en lokal frivillighetspolitikk. Formålet med plattformen er å styrke samarbeidet mellom frivilligheten og kommunene, og etablere noen viktige pilarer et slikt samarbeid bør baseres på.

KONTAKTUTVALGET MELLOM REGJERINGEN OG REPRESENTANTER FOR SOSIALT OG ØKONOMISK VANSKELIGSTILTE

Kontaktutvalget mellom regjeringen og representanter for sosialt og økonomisk vanskeligstilte er en arena for dialog mellom brukerorganisasjoner/marginaliserte grupper og regjeringen. Kontaktutvalget gir økonomisk og sosialt vanskeligstilte muligheten til å delta og påvirke det sosialpolitiske området. Dialogen i kontaktutvalget gir myndighetene nyttige innspill fra grupper som er rammet av fattigdom og sosial eksklusjon.

Arbeidet ledes av: Arbeids- og sosialdepartementet

TILTAK 63

FORENKLING AV TILSKUDDSORDNINGER FOR FRIVILLIGE ORGANISASJONER

Det arbeides med å forenkle tilskuddsordninger for frivillige organisasjoner. En felles oversikt over statlige tilskuddsordninger for frivillige organisasjoner er tilgjengelig på www.regjeringen.no/frivilligtilskudd.

Ansvarlig: Kulturdepartementet

TILTAK 64

TILSKUDD TIL GODE OPPVEKSTMILJØ OG TRYGGE LOKALSAMFUNN

Regjeringen ønsker at ildsjeler i norske lokalsamfunn i større grad kan bidra i samarbeid med det offentlige og andre aktører. Barn som vokser opp i lavinntekstfamilier er mer utsatt for å bli marginalisert og har i større grad helseutfordringer. Derfor er det viktig å støtte organisasjoner som arbeider for å forhindre marginalisering, og for å skape gode oppvekstmiljø og trygge lokalsamfunn. Det er mange frivillige organisasjoner som gjør et godt forebyggende arbeid for utsatte barn og ungdom. For å styrke organisasjonene sin evne til å drive utadretted arbeid for målgruppen, vil det opprettes en tilskuddsordning som forvaltes av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Fem millioner kroner er satt av til formålet i 2015.

Ansvarlig: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

SOSIALT ENTREPRENØRSKAP: ABILDSØ GÅRD I OSLO

Sosialt entreprenørskap kan forstås som virksomhet som:

- Bidrar med nyskapende løsninger på et sosialt problem
- Drives av de sosiale resultatene, og også av en forretningsmodell som kan gjøre virksomheten levedyktig og bærekraftig.

Abildsø gård

Abildsø gård kombinerer aktiv bruk av bondegård i byen med pedagogiske og faglige opplegg, tett oppfølging av deltakere/elever og sterk kobling mellom teoretisk læring og praktisk anvendelse. Målgruppen er barn og unge som står i fare for å falle ut av skole og arbeid. Formålet er å forebygge frafall fra skole og arbeid basert på sosialt entreprenørskap.

Abildsø gård tilbyr:

Skolegård – en alternativ skoledag for mellomtrinn og ungdomsskole gjennom hele skoleåret.

Skolegård – byggfag, som et mellomår ved inngangen til videregående skole for elever som har kommet skjevt ut av ungdomsskolen.

Elevene bidrar i driften av gården og deltar i produksjon, vedlikeholds- og bygningsarbeid med mer. Skoler, Arbeids- og velferdsforvaltningen, private bedrifter og privatkunder betaler for produktene og tjenestene. Foreløpige evalueringer viser at mange barn og unge øker sin lærings- og skolemotivasjon, endrer atferd og har faglig og sosial utvikling gjennom deltakelse i prosjektet.

BODØ FOYER

– HELHETLIG OPPFØLGING AV UNGDOM

Bodø har en langsiktig og systematisk satsing på barn og unge. I 2012 var Bodø kommune på studietur med Husbanken til Aberdeen Foyer i Skottland. Her lærte de om en metode for helhetlig arbeid med unge som har falt ut av skole, arbeid eller annen aktivitet, gjennom koordinerte tiltak på flere felt: botrening, livsmestring, utdanning og jobbtrening.

I 2013 ble Bodø Foyer–Bo og Nærmiljøtiltak tildelt kr 550 000 fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets tilskuddsordning *Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn, tiltak mot fattigdom*. Det ble søkt om midler til å etablere 10 boenheter med individuell oppfølging av hver enkelt ungdom etter samme metodikk som DUE-prosjektet i barnevernet (Der ungdom er). Pilotprosjektet Bodø Foyer skal gå over 3 år, og tilbyr bolig til ungdom mellom 16 og 25 år. Målsettingen med tiltaket er at ungdommene innen tre år med bo- og livsmestring skal ha sin egen bolig og være i jobb, i lærlingavtale eller i et utdanningsløp. Andre ressursenheter, som Arbeids- og velferdsforvaltningen, tilkobles etter behov.

Familiesentrene, DUE-prosjektet, utekontakten og Ny Giv er viktige verktøy. Bodø Foyer er Bodøs bidrag til partnerskapsavtalen med Husbanken og flerkommuneprosjektet «På leit-utsatt ungdom og bolig». Tiltaket er et samarbeid med Fylkesmannen i Nordland.

OMRÅDESATSING

Enkelte bydeler eller områder i større byer har særskilte levekårsutfordringer. Områdesatsing skal bidra til å bedre levekårene ved å se flere virkemidler i sammenheng og til å skape synergieffekter av statlige og kommunale midler. Satsingene omfatter tiltak for å få en synlig miljøopprusting, de bidrar til bedre levekår og bærekraftig sosial utvikling, samt til å motvirke sosiale forskjeller i helse- og livskvalitet.

Attraktive bo- og nærmiljøer med god tilgang til rekreasjons- og grøntareal, stille områder og ren luft, er skjevt fordelt i byer og tettsteder. De dårligst stilte bor oftere i mindre attraktive nabolag. Personer med innvanderbakgrunn og lavinntektsfamilier er ofte overrepresentert i disse områdene. Det er derfor viktig å sette i verk infrastrukturtiltak som kan bidra til å redusere støy og forurensning og skape møteplasser, sikre grønne lunger, stier og adkomst til friområder og nærturterreng. Gode og trygge bo- og nærmiljø er spesielt viktig for barn og unge.

Norske eksempler er satsingene i Groruddalen, Oslo Sør, indre Oslo øst og på Fjell i Drammen. Satsingene er samfinansiert mellom flere departementer og de respektive kommuner. Regjeringen viderefører i 2015 områdesatsinger i Oslo, Bergen, Trondheim og Drammen.

FRIVILLIG ARBEID PÅ HELSEFELTET

For å bidra til å møte fremtidens utfordringer på helse- og omsorgsfeltet og utnytte det potensialet som ligger i frivillig arbeid skal det utarbeides en strategi for frivillig arbeid. Strategien skal bygge på de erfaringene som finnes på feltet og på plattformen som er utarbeidet for samhandlingen mellom kommunene og Frivillighet Norge. Sammen med Frivillighet Norge og KS er Helse- og omsorgsdepartementet i gang med å utarbeide strategien. Den skal bidra til å redusere ensomhet, ta vare på og rekruttere flere frivillige til helse- og omsorgsfeltet og til å styrke et systematisk samarbeid mellom frivillige organisasjoner og de offentlige tjenestene.

Frivillighet Norge og Helse- og omsorgsdepartementet har gått sammen om å lage en ny nasjonal møteplass for folkehelse. Møteplassen er med på å styrke samarbeidet mellom myndigheter og frivillige organisasjoner og mellom de frivillige organisasjonene. Deltakelse i alle typer frivillige organisasjoner er med på å bygge folkehelsen. Å synge i kor eller å spille sjakk er først og fremst lærerikt og morsomt, men også bra for helsen. I 2014 var temaet ensomhet. Møteplass for folkehelse resulterte i mange ideer til vinn-vinn-samarbeid for folkehelse og mot ensomhet.

Frivillige organisasjoner er en viktig støtte-spiller i det rusmiddelforebyggende arbeidet. Helsedirektoratet forvalter tilskuddsordninger som går til rusmiddelpolitiske organisasjoner og rusforebyggende prosjekter og aktiviteter. Tilskuddene skal blant annet bidra til å styrke frivillige organisasjoners informasjons- og rådgivningsarbeid og aktivitetstilbud. Blant en lang rekke tiltak som fikk støtte i 2014, var Blå kors-prosjektet "Jeg ser". Alle barn har et grunnleggende behov for å bli sett. Dette er spesielt viktig for sårbare barn. Målet med prosjektet er å mobilisere voksne i våre nærmiljø til å se de sårbare barna rundt seg og til å handle ved bekymring.

OPPFØLGING AV STRATEGIEN

Regjeringens strategi mot barnefattigdom gjelder for perioden 2015-2017. Barne-, likestillings og inkluderingsdepartementet vil ha det overordnede ansvaret for å koordinere oppfølgingen av strategien, i samarbeid med de involverte departementene. De konkrete tiltakene i strategien vil følges opp av ansvarlig departement, i samarbeid med respektive direktorater. Det vil opprettes en samarbeidsgruppe på direktoratsnivå som skal sikre en samordnet og helhetlig oppfølging av strategien. Gruppen vil ledes av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.

Direktoratene vil i samarbeid lage en statusrapport som redegjør for utviklingen av arbeidet mot barnefattigdom. Direktoratgruppen vil også evaluere hvorvidt innsatsområdene i strategien treffer målgruppen. Det legges opp til at en slik rapport utarbeides hvert annet år, også utover strategiperioden. Det legges opp til at første evaluering vil gjennomføres våren 2017.

Frivillige organisasjoner som er berørt av temaet, særlig barne- og ungdomsorganisasjonene, vil bli trukket inn i oppfølgingsarbeidet og i forbindelse med rapporteringen. Det samme vil KS. Innsatsen mot barnefattigdom må skje i kommunene, og i strategien ligger det flere tiltak

som vil gi kommunene mer kompetanse og bedre verktøy i sitt arbeid med å gjøre hverdagen lettere for barn i fattige familier. Det er viktig at kommunene benytter seg av disse virkemidlene sammen med sine egne virkemidler for å iverksette målrettede tiltak som treffer de aktuelle gruppene i sin kommune.

Tiltakene i strategien kan videreutvikles og suppleres i planperioden, blant annet i lys av relevante evalueringer og forskning. Oppfølging av tiltak som krever økte bevilgninger vil bli vurdert i de årlige budsjettene.

Strategien mot barnefattigdom skal ses i sammenheng med regjeringens arbeid med å skape et sterkere sosialt sikkerhetsnett for hele befolkningen.

LITTERATUR

- Bråten, B. og M. Latif 2014, *Å være seg sitt ansvar bevisst: språktilbud til 3-5-åringer med minoritetsspråklig bakgrunn som ikke går i barnehage*, Fafo-rapport, 2014:23.
- Bråten, B., N. Drange, H. Haakestad og K. Telle 2014, *Gratis kjernetid i barnehager Sluttrapport*, Fafo-rapport, 2014:44.
- Dokument 3:11 (2013-2014, *Riksrevisjonens undersøkning av barnefattigdom*, overlevert Stortinget 25.06.2014.
- Dokument 8:125 S (2012–2013), *Representantforslag 125 S (2012–2013)*, fra stortingsrepresentantene Robert Eriksson, Torbjørn Røe Isaksen, Laila Dævøy og Borghild Tenden
- Fløtten, T. og H.C. Kavli 2009, «Barnefattigdom og sosial deltakelse», i Fløtten, T. (red.), *Barnefattigdom*, Oslo, Gyldendal Akademiske.
- Harsløf, I. og S. Seim (red) 2008, *Fattigdommens dynamikk: perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*, Oslo, Universitetsforlaget.
- Haugset, A.S., K-Å. Gotvassli, B. Ljunggren og M. Stene 2014, *Åpne barnehager i Norge. Organisering, bruk og betydning*, Trøndelag Forskning og Utvikling, Rapport 2014:9
- Helsetilsynet 2013, Kartlegging og individuell vurdering av barns livssituasjon og behov ved søknader om økonomisk stønad. Oppsummering av landsomfattende tilsyn 2012 Glemmer kommunene barn og unge i møte med økonomisk vanskeligstilte familier? Rapport, 2013:2
- Kaur, R. (red.) 2013, *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2013*, Statistisk sentralbyrå, Rapporter 2013:32.
- Moafi, H. og E.S. Bjørkli 2011, *Barnefamiliers tilsynsordninger høsten 2010*, Statistisk sentralbyrå, Rapporter, 2011:34.
- NAV 2014, *Fattigdom og levekår i Norge: tilstand og utviklingstrekk*, NAV-rapport, 2014:3.
- Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) 2014, *Ungdata: nasjonale resultater 2013*, NOVA rapport 2014:10.
- Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) 2013, *Ungdata: nasjonale resultater 2010-2012*, NOVA rapport 2013:10.
- NOU Norges offentlige utredninger 2011, *Rom for alle: en sosial boligpolitikk for fremtiden*, avgitt av Kommunal- og regionaldepartementet, 2011:15
- NOU Norges offentlige utredninger 2015, *Å høre til: virkemidler for et trygt psykososialt miljø*, avgitt av Kunnskapsdepartementet, 2015:2.
- Proba Samfunnsanalyse 2012, *Samfunnsøkonomisk analyse av Ny sjanse*, Proba-rapport, 2012:6.
- Prop. 106 (2012 -2013), *Endringer i barnevernloven*, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Prop. 39 L (2014-2015), *Endringer i arbeidsmiljøloven og sosialtjenesteloven (adgang til midlertidig ansettelse mv. og vilkår om aktivitet for stønad til livsopphold)*, Arbeids- og sosialdepartementet.
- Rasmussen, I. V. A. Dyb, N. Heldal og S. Strøm 2010, *Samfunnsøkonomiske konsekvenser av marginalisering blant ungdom*, Vista Analyse, rapport 2010:7.
- Sandbæk, M. (red.) 2008, *Barns levekår: familiens inntekt og barns levekår over tid*, NOVA rapport, 2008:7.
- Thoresen, S. og O.K. Hjemdal (red) 2014, *Vold og voldtekt i Norge: en nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress A/S, Rapport 2014:1.
- Vaage, O.F. 2012, «Barns tidsbruk: barns dagligliv i endring», *Samfunnsspeilet*, 2012:4, Oslo, Statistisk sentralbyrå.

DEL II

KUNNSKAPSGRUNNLAG

ERFARINGER OG RÅD FRA BARN OG UNGE

Høring gjennomført av Redd Barna

Redd Barna har arrangert barnehøringer for å innhente barns egne erfaringer og tanker om hvordan det er å vokse opp med lite penger i Norge. Barna har også kommet med innspill på hva de mener er viktige tiltak som kan bidra til å bedre barnas situasjon. Barnehøringen ble gjennomført som et resultat av innspill fra frivillige organisasjoner.

FNs BARNEKOVENSJON ARTIKKEL 12 • Å SI SIN MENING OG BLI HØRT

Barnet har rett til å si sin mening i alt som vedrører det og barnets meninger skal tillegges vekt.

Redd Barna har snakket med 68 barn i alderen 12-18 år i Oslo og Trondheim. Noen av barna har egne erfaringer med å vokse opp i en familie med dårlig råd, andre ikke. Alle vet de noe om hvordan det er å være ung i Norge i 2015. Høringene har blitt gjennomført i små grupper på 3-6 personer og i klasser på 15-25 personer. I de små gruppene jobbet barna sammen i par etterfulgt av åpen samtale om tema. I klassene arbeidet de i grupper. Hver gruppe fikk utdelt et tema å diskutere og skulle komme frem til utfordringer og mulige løsninger, som de presenterte for resten av klassen.

Rapporten starter med barna sin generelle oppfatning av hvordan det er å vokse opp i en familie med lite penger i Norge. Deretter følger kapitler om familien, utdanning og fritid/idrett. Kapitlene beskriver utfordringer og barnas

forslag til tiltak på de temaene de hadde mest fokus på. Alle høringene ble avsluttet med å spørre barna om deres tanker om fremtiden, dette er samlet i siste kapittel.

Regjeringen vil takke alle som har delt sine tanker og erfaringer, og kommet med forslag til tiltak som kan løse noen av utfordringene til barn som vokser opp i familier med lite penger i Norge. En stor takk rettes også til Redd Barna som har gjennomført barnehøringen og til voksne på skolene og fritidsklubbene som har hjulpet med rekruttering og åpnet sine lokaler for å få til samtaler med barna.

Redd Barna vil utgi en selvstendig rapport fra Barnehøringene.

HVORDAN ER DET Å VOKSE OPP I EN FATTIG FAMILIE I NORGE?

Redd Barna startet hver høring med å spørre barna hvordan de opplever det å vokse opp med dårlig råd i Norge: Hvordan har disse barna det? Hva er det som er mest utfordrende og vanskelig?

Barna snakket først om mangelen på det mest nødvendige som mat, husly og klær. Samtalen gikk fort over til at det største problemet i Norge er at man ikke er lik de som vokser opp i mer resurssterke familier. Det å være utenfor og ikke passe inn, var gjennomgående i alle høringene. Barna var opptatt av at man med dårlig råd ikke er lik de andre i miljøet sitt. Noen fortalte om skoler hvor man ikke kunne snakke med de som hadde de "riktige" merke- ne på klærne hvis en ikke hadde de selv. Det å føle seg utenfor kunne ha store konsekvenser for barna, blant annet på skoleresultater.

- *De har ikke råd til bra klær. Det er vinter i Norge og de har ikke råd til varme klær. Gutt 14 år.*
- *De har ikke nok mat til familien. Jente 14 år.*
- *Man kan ikke bruke strøm og må spare hele tiden. Jente 15 år.*

- *Når man tenker på fattigdom tenker man på fattige barn i Afrika. Man glemmer at det skjer her hjemme også. Vi har jo stort sett klær, mat og hus. Det er jo bra, men det er jo ikke sikkert man har det så bra likevel. Jente 15 år.*
- *Man kan ikke være med på morsomme ting og er ofte deprimert. Det kan gå ut over skole og oppførsel. Jente 15 år.*
- *Det er ikke alle som har råd til telefon og kan være på facebook osv., da blir de veldig utenfor. Jente 12 år.*
- *Man merker at man er mindre enn andre på grunn av at man ikke har råd til alt. Gutt 18 år.*
- *De får problemer med å komme inn i de forskjellige gruppene på skolen, mye på grunn av motepress. Jente 15 år.*
- *De blir sett ned på, spesielt i ungdomsalderen. Jente 14 år.*
- *Man får ikke jobbet med det man har lyst til pga. at man mangler utdanning og ikke har råd. Gutt 14 år.*

HVORDAN HAR EN BARNEFAMILIE MED DÅRLIG RÅD DET?

Barna ble spurt om hvordan det kan være i en barnefamilie med dårlig råd: Hvordan er familielivet, stemningen? Hva er vanskelig og hva kan gjøres for å løse disse problemene?

Mange snakket om at de ikke har mulighet til å dra på ferie og delta på sosiale aktiviteter som kino og å spise middag ute sammen. De var oppatt av at lite penger fører til bekymringer og krangling, og at det kunne gjøre det vanskelig for foreldrene å støtte barna. Barna tenker også mye på at foreldrene ikke har jobb, utdanning eller at de ikke lærer seg godt nok norsk. De ser på dette som grunnen til at de fleste familier er fattige.

- *Det er ikke så lett for foreldrene, de tenker mye på at barna ikke får det de trenger. Jente 14.*
- *Familien begynner å bekymre seg for hverandre og tenker kanskje at det var feil å få barn fordi de ikke har et godt liv. Jente 14 år.*
- *Alle foreldre vil de beste for barna sine. Jente 15 år.*
- *Familiene må bry seg mer om barna istedenfor å tenke på alt de ikke har. Det er viktig med kjærlighet og omsorg. Gutt 15 år.*
- *Det kan oppstå krangler om at man ikke får vært med på like mye som andre. Jente 15 år.*
- *Det kan bli mye krangling hjemme på grunn av mangel på penger. Da er det viktig at en kan snakke sammen på en rolig måte istedenfor å krangle. Det er mye bedre. Gutt 16 år.*
- *Det som er problemet er at foreldrene ikke har jobb. Jente 12 år.*
- *Utdanning til de voksne hadde vært fint så foreldre kan få seg en jobb. Gutt 14 år.*
- *NAV burde ha språkkurs hvor de blir tvunget til å snakke norsk. Pappaen min har gått på skole lenge, men der lærer de ingenting norsk og han har ikke fått jobb. Jente 14 år.*
- *Når alle har dratt bort på ferie utenom meg*

er det vanskelig å skulle fortelle hva man har gjort i ferien. Man må liksom ha noe å fortelle. Jente 12 år.

- *Det er fint om det kan bli større mulighet for ferieturer for alle. Billigere turer, aktiviteter og opplevelser. Jente 16 år.*

PROBLEM: Foreldrene er fraværende og tenker mye på hvor vanskelig ting er.

LØSNING: Her kom det mange forslag for å hjelpe en familie som har det tungt. Kjærlighet og omsorg ble sett på som to viktige faktorer for å ha det bra sammen og det er gratis. Organisasjoner kan holde kurs/foredrag for foreldre om hvor viktig det er å ta seg av barna. De må lære de voksne å være tilstede, lytte og komme med råd og støtte til barna. Dette mente barna gjaldt for både foreldre og lærere.

PROBLEM: Fattige familier får ikke gjort aktiviteter sammen eller reist på ferie.

LØSNING: Barna foreslo at de som har hytte og/eller hus kan låne disse bort når de ikke bruker dem. Det bør også finnes billige eller gratis aktiviteter for de som er fattige. Informasjon om aktivitetene og lån av hytte/hus bør være samlet på en internettside som er lett å forstå. Det kom tilbakemeldinger fra barna om at det er vanskelig å finne informasjon og vite hvor man skal henvende seg, både for å hjelpe og å få hjelp.

PROBLEM: Foreldre har ikke jobb.

LØSNING: Utdanning og obligatorisk språkkurs til voksne. Barna mener det er et stort problem for familier med minoritetsbakgrunn at foreldre ikke kan godt nok norsk og derfor ikke får jobb. Her mener de at mer praktiske og strengere språkkurs i regi av NAV i tillegg til mulighet for utdanning, vil hjelpe. Flere barn påpekte at man må tvinge voksne til å snakke norsk på språkkurset. De fortalte at det ofte er flere fra samme land på kursene og at de da snakker med hverandre på sitt språk. Det samme gjelder også lærerne og da blir det vanskelig å lære seg godt norsk. Barna sa også at det må jobbes hardere med å få alle ut i arbeid.

UTFORDRINGER I UTDANNINGSFORLØPET

Barna ble spurt om hva som kan være utfordrende på skolen i forhold til økonomi. De aller fleste nevnte at det var mye motepress. Det er vanskelig å tenke på skolearbeidet og hva læreren sa, når de følte seg annerledes og ble sett ned på pga. feil klær. Barna sa også at det var mange ting som kostet penger på skolen, og at utstyr til skolearbeid og turer, burde vært gratis. Mange av barna sleit med lekser og ønsket seg mer leksehjelp.

- *Man lærer mindre fordi en har så mye annet å tenke på. Jente15 år.*
- *Det er ikke alltid man har råd til alt utstyret man trenger. Startpakker hadde vært kjempefint å få. Gutt 16 år.*
- *Det er vanskelig med skoleturene, fordi man ikke har penger. Jente14 år.*
- *Skolen burde låne ut ski og gratis utstyr. Også slalåmutstyr så man kan være med på skidag på skolen. Jente15 år.*
- *Når man må tenke på at man ikke har riktige klær på skolen, klarer man ikke å konsentrere seg om selve skolen, man tenker på det hele tiden. Det blir vanskelig å lære. Gutt 18 år.*
- *Hvis du ikke har fine merkeklær kan du ikke henge med de som har det. De blikker deg og baksnakker. Skolen får ikke vite noe om det. Gutt 18 år.*
- *Hvis man har uniform på skolen hadde det vært mye bedre for da ser man ikke på klærne, man er like. Jente14 år.*
- *Det påvirker utdanningen når man blir mobbet på grunn av klær på skolen, man tenker mer på seg selv enn utdanningen sin. Da kommer man på en dårlig videregående og får en dårlig jobb. Jente14 år.*
- *Med skoleuniform har man mulighet til å knytte ordentlige bånd på skolen, man blir sett på som seg selv og ikke som annerledes.*

Når man går utenfor skolen, da er man fortsatt venner selv om man kanskje har litt fattigere klær, man kan ikke dumpe en person bare fordi den er fattigere. Jente15 år.

- *Leksehjelp er kjempebra for det er ofte foreldrene ikke vet hva du driver med. Moren min skjønner ikke en damn shit av leksene mine. Gutt 14 år.*
- *Det er fint om vi kan få leksehjelp etter skolen på ungdomsskolen også. De fleste får ikke hjelp hjemme, siden foreldrene nettopp kom til Norge og ikke kan så godt norsk. Istedenfor å slite hjemme kan vi få hjelp på skolen. Gutt 14 år.*
- *Man burde ha gratis mat på skolen så alle barn får i seg den maten de trenger. Jente15 år.*
- *Har vi skolemat blir elevene mer motiverte og kan gå på skolen. Gutt 18 år.*
- *Det er elevene selv som må forandre på presset på skolen, men det tror jeg ikke går. Man snakker automatisk om andre. Lærerne og foreldrene burde snakke med barna. Jente14 år.*
- *Jeg synes ikke vi kan forhindre de som vil kjøpe dyre jakker, vesker og sko fra å kjøpe det de vil ha. Men de trenger ikke skryte av det og bli overlegne. Lærerne burde være flinke til å lære oss at ikke alle har like god råd. Det er noe man burde begynne å lære seg i barnehagen. Jente15 år.*

PROBLEM: Mobbing og utenforskap på skolen på grunn av klær.

LØSNING: Skoleuniform ble tatt opp av samtlige som deltok på høringene. Mange så på dette som en god løsning i forhold til mobbing og utenforskap. Det var et stort poeng for flere at man ikke er like, og skoleuniform er en flott måte og fjerne dette skillet på. En forutsetning for å få til dette er ifølge barna at uniformene er gratis eller veldig billige. Hvis uniformen er dyr vil det fortsatt være problematisk for de som har lite penger, de har jo ikke råd.

PROBLEM: Dårlig mat hjemme og kanskje ikke engang matpakke på skolen.

LØSNING: Gratis lunsj på skolen. Det var stor enighet om at de som har dårlig råd ikke har mulighet til å gi barna sine den beste maten. De får mat, men ikke næringsrik og sunn mat, da det koster mer. De var enige om at en løsning på dette var gratis skolekantine.

PROBLEM: Ikke råd til utstyr på skolen penal, blyanter, skolesekk, passer, osv.

LØSNING: Man får en startpakke på skolen. Flere tok opp problemet med at ikke alle har råd til det utstyret man trenger for å kunne jobbe med lekser og delta på skolen. Noe så enkelt som blyanter og viskelær var et problem for flere. Her kom mange grupper frem til at skolen må dele ut startpakker ved skolestart med det man trenger og barna kan få mer utstyr hvis de trenger. Dette så barna for seg at også var noe som kunne bli sponset av organisasjoner og bedrifter.

PROBLEM: Får ikke hjelp til lekser hjemme.

LØSNING: Tilbud om leksehjelp på skolen, også etter barneskolen, i regi av skolen, fritidsklubben eller organisasjoner. For mange av barna var det et stort ønske om leksehjelp på ungdomsskolen og videregående. Foreldrene mangler språk- eller fagkunnskap til å hjelpe barna med leksene og barna blir hengende etter. Dette mente de gjaldt både fattige og rike, men i størst grad de med dårligere råd, da foreldrene deres ofte har lav utdanning selv. Barna var også klare på at det må gis informasjon om et slikt tilbud, flere var for eksempel ikke klar over at Røde Kors tilbyr leksehjelp.

PROBLEM: Får ikke vært med på aktivitetsdager på skolen.

LØSNING: Skolen bør ha låneutstyr som kan være donert av familier som har god råd istedenfor at de kaster det når de skal ha nytt. Alle barna var veldig åpne for at dette var et flott forslag og en fin mulighet for alle å kan delta på aktivitetsdager på skolen.

MULIGHET FOR DELTAGELSE I IDRETT OG FRITIDSAKTIVITETER?

Barna ble spurt om barna hvordan det var etter skoletid. Hvor viktig er penger for å kunne gjøre det en ønsker? Barna fortalte at det er dyrt å delta, og mange velger å si de ikke har lyst. Heller det enn at de ikke har råd. De ønsker seg lavere utgifter for å delta på idrett, samt mulighet til å få sponset eller lånt utstyr. Mange nevnte bursdager som vanskelig, og ønsket at foreldre sørget for at det ikke trengte å være så dyre gaver eller så dyrt å arrangere bursdager. Barna ønsket hjelp til å kunne tjene egne penger.

- *Når man ikke får vært med i vennen din sin bursdag fordi man ikke har råd, slutter de tilslutt å spørre om man vil være med. Vennen blir borte. Gutt 18 år.*
- *Ofte så finner man på en grunn til at man ikke kan komme i bursdag istedenfor å si at man ikke har råd. Jente12 år.*

- *Det er vanskelig å være med på idrett fordi man må betale så mye. Da er man heller hjemme. Jente14 år.*
- *Når håndballaget mitt drar på turer må vi alle betale selv. Vi var på turnering i helgen og da var det noen som ikke kunne være med fordi det ble dyrt, så de ble igjen. Jente13 år.*
- *Idrett burde gå ned litt i pris. Gutt 15 år.*
- *Det kan ofte bli til at man bare blir hjemme istedenfor å være med venner. Det er ikke noe gøy når man går med de andre som shopper osv. og man ikke får gjort det samme. Jente15 år.*
- *NAV gir ikke nok penger så en får kjøpt fotball, sko, etc. Gutt 18 år.*

- *Det er litt vanskelig å være med på fritidsaktiviteter når man er fattig. Det hadde vært fint med et sted hvor det kunne vært gratis karate, fotball og sånn. Jente15 år.*
- *Fritidsklubben er kjempebra. Da får man mulighet til å prøve ut noe man aldri ville kunne gjort ellers. Jente15 år.*
- *Det er fint om regjeringen kan hjelpe ungdommer med å finne seg en jobb. Når jeg ikke får jobb og trenger penger må jeg selvfølgelig begynne å deale og sånn. Gutt 18 år.*
- *Enkelte kan føle seg utenfor fordi de ikke får vært med på alt som skjer. Det er viktig at medelever ikke skiller så mye mellom fattige og rike. Jente15 år.*

PROBLEM: Dyrt å være med på idrett.

LØSNING: Her var alle barna enige, idrett er dyrt! Man må ha det "riktige" utstyret og i tillegg kommer deltakeravgifter og forsikringer. Forslag til løsninger var støtte fra staten/NAV. Utstyr til idrett kan dekkes av NAV ved at man får refundert et visst beløp av kostnadene. Andre forslag var at klubben/foreldre kan organisere dugnader eller tjene penger ved

for eksempel varetelling for bedrifter. Da kan lagene selv jobbe for at alle skal få være med og dekke utgifter til cuper og treninger. Sportsklubber burde også ha et lager med utstyr som kan lånes til trening og kamper.

PROBLEM: Vanskelig å finne seg jobb som ung.

LØSNING: De vil gjerne jobbe deltid etter skolen og i helgene, men det er vanskelig å finne slike jobber. De vil jobbe både for å støtte familien og for å ha sine egne penger. Arbeidsformidling for unge ble foreslått, for eksempel et "finn.no" for unge hvor de kan søke opp ledige stillinger. Det kom også forslag om eget ungdomsNAV som hjelper med søknader og CV. Noen foreslo også at fritidsklubben og skolen bør hjelpe med dette.

PROBLEM: Får ikke deltatt på bursdager/venneaktiviteter/skoleball osv.

LØSNING: Økt grad av spleisegaver og mulighet til å komme i en bursdag uten gave. Her mente de foreldre må organisere og ta initiativ. Videre, ønsket barna at foreldre skal få økonomisk støtte fra staten til barnas fritidsaktiviteter, bursdager, etc. De sa også at barna må selv tenke gjennom at det greit at vi er alle forskjellige.

TANKER OM FREMTIDEN

Vi spurte barna om hvordan de tenker fremtiden vil bli for barn fra familier med lite penger: Har de like muligheter som andre, og hva kan gjøres for å løse utfordringer? Generelt har barna en oppfatning av at fremtiden vil bli bra også for de barna som kommer fra en fattig familie. De mener at når man bor i Norge har man stort sett muligheten til å bli det man vil. Men man må være motivert for å klare det. De peker mobbing, dårlig mat, og lite hjelp fra foreldre som noen av grunnene til at man kan ha et negativt syn på fremtiden.

- *Barn skal ikke måtte bekymre seg for fremtiden. Jente14 år.*

- *Noen bare gir opp fordi de tenker at det ikke er noe vits. Jente15 år.*
- *Det er fort å miste selvtilliten. Gutt 14 år.*
- *Det er stor sjans for å bli det man vil når man blir motivert av lærere, venner og foreldre. Det er viktig. Gutt 18 år.*
- *Det er mange som er redd for at de vil håndtere penger feil som foreldrene. Det kan være kjempefint med timer på skolen hvor man lærer seg mer om penger, og for eksempel selvangivelse og hvordan man bruker penger. Gutt 15 år.*

- *Det er ikke alle som liker det som er populært. Det burde ikke være et press for å kjøpe det. Det er teit å bruke masse penger på noe man ikke liker engang. Jeg synes vi burde bli flinkere til å akseptere andre for de de er. Jente15 år.*
- *Hvis vi stopper å mobbe de som har dårlig råd, kan det spre seg så alle slutter. Vi kan fortelle de at det kommer til å ordne seg. Jente14 år.*
- *Det er elevene selv som må forandre på presset på skolen, men det tror jeg ikke går. Man snakker automatisk om andre. Lærere og foreldre burde snakke med barna. Jente14 år*
- *Lærerne burde være flinkere til å lære oss at ikke alle har like god råd. Det er noe man burde begynne å lære seg i barnehagen. Jente15 år.*
- *Det er ofte sånn at de som har råd til det drar på aktiviteter, mens de andre må være igjen og de blir utenfor. Jente 14 år.*

PROBLEM: Lite selvtillit og negative tanker.

LØSNING: Støtte og oppmuntring fra foreldre, lærere og andre voksne. Barn fra fattige familier har samme muligheter som andre barn, men de trenger ekstra motivasjon fra voksne som er rundt dem. Hvis de får ekstra støtte jobber barna hardere og gjør det bra. Det er også viktig at venner stiller opp hvis ting er vanskelig.

PROBLEM: Mobbing og utenforskap.

LØSNING: Holdningsendring. Vi må lære at det er ok at vi er ulike. Barna forteller at det er et veldig stort press om å ha de "riktige" klærne og tingene, og mange velger å ikke delta på mye fordi de ikke har råd og det er flaut å ha feil utstyr. Barna ønsker at voksne snakker med barn om mobbing og utenforskap, allerede fra barnehagealder. Det bør inngå i undervisningen på skolen og det må være de voksnes ansvar. Ingen av barna vil ha det sånn det er nå i dag. De føler seg maktesløse og vet ikke hvor

de skal begynne for å ta tak i problemet. Det må en holdningsendring til og det er her de voksne må trå til. De må gå aktivt inn og snakke med barn fra de er små. Barn må vite og tro på at det er helt ok at ikke alle er like, så lenge alle er likeverdige.

BARNEFATTIGDOM – EN KUNNSKAPSOPPSUMMERING

Av Tone Fløtten og Roy A. Nielsen, Forskningstiftelsen Fafo

INNLEDNING

Sett fra et internasjonalt perspektiv, kan oppmerksomheten om barnefattigdommen i Norge oppfattes som overdreven. Norge er et svært rikt land som skårer høyt på internasjonale rankinger over inntekt og levekår. Den norske velferdsstaten sikrer befolkningen i de fleste risikosituasjoner, og mens man i mange land må betale for både helsetjenester og utdanning, har alle barn gratis i Norge tilgang på slike, og en rekke andre, velferdstjenester. Det er med andre ord ikke tvil om at norske barn, i gjennomsnitt, har det bedre enn barn i de fleste andre land.

De siste 10–15 årene har det likevel vært en betydelig økning i andelen barn som lever i familier med lave inntekter. I noen sammenhenger beskrives dette som barnefattigdom, i andre sammenhenger som barn i lavinntektsfamilier. Uansett hva man velger å kalle fenomenet, er det et faktum at mens Norge og de andre nordiske landene tidligere var kjennetegnet med at andelen barn som vokste opp i familier med lavinntekt var langt lavere enn andelen voksne (Corak 2005: 28). De siste oversiktene fra Statistisk sentralbyrå viser at lavinntektsratene nå er nøyaktig de samme for barn som for befolkningen totalt (Epland og Kirkeberg 2015:

figur 1). Økningen i andelen barn som lever i økonomisk vanskeligstilte familier skaper naturlig nok bekymring, og de siste fire regjeringene har alle hatt bekjempelse av fattigdom i barnefamilier som et mål.

I dette notatet oppsummeres kunnskap om barn som vokser opp i lavinntektsfamilier i Norge. Notatet er utarbeidet på oppdrag fra Barne-, likestillings- og integreringsdepartementet, og er et bakgrunnsnotat til arbeidet med en strategi mot barnefattigdom. I notatet brukes begrepene fattigdom og lavinntekt om hverandre. I notatet diskuteres for det første ulike definisjoner av og mål på fattigdom. For det andre presenteres en sammenlikning av andelen barn som er i risiko for å være fattige i Europa, etterfulgt av en beskrivelse av utviklingen i den norske barnefattigdommen. Notatets tredje del oppsummerer eksisterende kunnskap om konsekvenser av å vokse opp i fattigdom, mens fjerde del kommenterer tiltak som kan bidra til å redusere forekomsten av fattigdom og/eller lette konsekvensene av fattigdom på kort eller lang sikt. Avslutningsvis peker vi på noen områder der det er nødvendig med mer kunnskap for å kunne få bedre forståelse av den norske barnefattigdommen¹.

ET NORSK FATTIGDOMSBEGREP

Inntil årtusenskiftet var fattigdomsbegrepet fraværende i den norske sosialpolitiske debatten. Stadige forbedringer i velstand og levekår, kombinert med en omfattende fordelingspolitikk har bidratt til å utjevne forskjeller mellom folk. Dette har medført at mange oppfatter fattigdomsproblemet som løst. I motsetning til tidligere tider, har dessuten den norske fattigdommen et annet uttrykk enn det mange forbinder med fattigdom. Begrepet assosieres

gjærne med stor og synlig materielle nød, men siden midten av forrige århundre har den økonomiske knappheten folk i Norge opplever vært mer eller mindre usynlig. De aller fleste har bolig, klær og de nødvendige forbruksgodene, og det kan dermed virke ulogisk å kalle noen for «fattige» i Norge. Når det i tillegg ikke finnes noen offisiell definisjon på fattigdom, eller ett enkelt mål på fattigdommen, kan det være vanskelig både å forstå og benytte begrepet.

FATTIGDOMSDEFINISJONER

I fattigdomsforskningens spede begynnelse på 1800-tallet var nøden lett å få øye på. Fattigdommen var datidens største sosiale problem, og for å få bukt med problemet måtte man ha oversikt over det. På midten/slutten av 1800-tallet ble det gjort undersøkelser av forholdene til den fattigste delen av befolkningen, både i Norge og andre land. Den norske sosiologen Eilert Sundt kartla levekårene til fantefolket, og

til befolkningen i Pipervika i Christiania, mens Benjamin S. Rowntree og Charles Booth undersøkte situasjonen til de fattige i Storbritannia (Fløtten et al. 2011: 12).

De første fattigdomsstudiene tok utgangspunkt i en *absolutt* forståelse av fattigdom. Det å være fattig betød at man manglet helt essensielle forbruksgoder, og fattigdomsgrensen ble satt

¹ Siden notatet skal gi en kortfattet oversikt over mange sider ved fattigdommen på kort plass, blir de enkelte temaene overflattisk behandlet. For å lese mer om fattigdom henviser vi til referansene som er oppgitt underveis i notatet.

ved den inntekten man trengte for å kunne skaffe seg disse nødvendige godene. Fattigdom ble dermed definert med utgangspunkt i et snevert sett med behov, og fattigdomsgrensen var entydig.

Det tok ikke lang tid før for eksempel B.S. Rowntree selv stilte spørsmålsteget ved sin egen avgrensning av hva som var nødvendige levekårsgoder (Veit-Wilson 2009). Var det nok å mangle mat og klær hvis man for eksempel ikke hadde penger til å kjøpe seg en avis slik at man kunne følge med på hva som skjedde i samfunnet?

I siste halvdel av 1900-tallet blomstret interessen for fattigdomsforskningen opp, og den britiske sosiologen Peter Townsend var helt sentral i redefineringsprosessen av fattigdomsbegrepet. Han observerte at levekårene i Storbritannia hadde blitt kraftig forbedret de siste tiårene, og at den uttalte nøden som Rowntree hadde observert var mer eller mindre borte. Samtidig

var det ingen tvil om at en ikke ubetydelig del av befolkningen hadde levekår som var langt dårligere enn det som var vanlig og at de var ekskludert fra mange sosiale sammenhenger. På bakgrunn av denne observasjonen argumenterte Townsend for at fattigdom ikke kunne avgrenses til mangel på de levekårsgodene man trengte for å overleve fysisk, det måtte også

relateres til mulighetene til å leve et fullverdig sosialt liv. Fattigdom kunne ikke forstås som et absolutt fenomen, uavhengig av tid og sted, det måtte tvert i mot ses i sammenheng med hvordan folk flest hadde det; eller det generelle velstandsnivået i samfunnet.

"Individuals, families and groups in the population can be said to be in poverty when they lack the resources to obtain the type of diet, participate in the activities and have the living conditions and amenities which are customary, or are at least widely encouraged or approved, in the societies to which they belong" (Townsend 1979:31).

Townsend's forståelse av fattigdom som et relativt fenomen, har dannet skole for moderne, vestlig fattigdomsforskning. Den relative definisjonen blir riktignok jevnlig diskutert og kritisert (Sen 1979 og 1983b, Nolan and Whelan 1996, Svendsen i Aftenposten 10/7 2008, Huitfeldt i Aftenposten 13/10 og Røe Isaksen i VG 14/10 2013), blant annet fordi en relativ forståelse av fattigdom innebærer at fattige i veldig rike land kan ha nokså gode levekår sammenliknet med fattige i andre land. De fleste forskere og politikere i den vestlige verden tar likevel utgangspunkt i en slik forståelse av fattigdom i dag, men det er viktig å understreke at det å leve i relativ fattigdom i Norge ikke nødvendigvis er ensbetydende med stor materiell nød (Fløtten et al. 2011: 13).

FATTIGDOMSMÅL

Selv om det er stor enighet om at det kan være hensiktsmessig å forstå fattigdom som et relativt fenomen i land som Norge, er det ikke likeframt å enes om et mål, eller en indikator, på fattigdom. Selve fattigdomsbegrepet har et klart handlingsimperativ. Det å være fattig er uverdigg, og det kan ikke forsvares at noen lever i fattigdom. Av denne grunn er det viktig at man har et fattigdomsmål og en fattigdomsgrense som tydelig avgrenser dem som ikke klarer seg selv, og som man mener at fellesskapet har en forpliktelse til å hjelpe. Hva slags indikator man benytter for å avdekke fattigdom avhenger av *hvilke* mangler man ser det som viktigst å

kompensere. Hvor sjenerøst eller snevert man avgrenser fattigdom (dvs hvor man setter fattigdomsgrensen) avhenger av hva man legger i begrepet «klare seg».

Fattigdom som faktisk dårlige levekår

Fattigdom kan avgrenses ved hjelp av direkte indikatorer, som faktiske levekår eller faktisk forbruk. I slike tilfeller må man bestemme hvilke levekårsgoder eller hva slags forbruk som er nødvendig (dvs hvilke mangler som er gode indikatorer på fattigdom), og dernest avklare hvor mange levekårsgoder eller hvor høyt forbruk man må ha for ikke å være fattig (dvs

sette en fattigdomsgrense). Alternativt kan man spørre befolkningen direkte om de selv mener de er fattige.

En opplagt styrke ved direkte fattigdomsmål er at de gir et godt bilde av hvordan folk «har det», men det er flere problemer knyttet til slike mål. Hvordan skal man for eksempel avgjøre *hvilke* levekårsgoder som skal inngå i et fattigdomsmål og hvordan skal man veie ulike levekårsgoder opp mot hverandre? Hva om en person mangler de fem levekårsgodene som er inkludert i et fattigdomsmål, men gjør dette fordi vedkommende ikke *ønsker* disse godene? Eller dersom vedkommende mangler disse fem, men for øvrig har veldig god levestandard? Lavekårsindekser kan lett kritiseres for at de i større grad er uttrykk for smak, enn for objektive beskrivelser av hvilke levekårsgoder man må ha for ikke å være fattig (Piachaud 1987). Heller ikke det å spørre folk direkte om de opplever seg som fattige er problemfritt, selv om dette er det mest demokratiske av alle fattigdomsmål. Subjektive vurderinger kan for eksempel påvirkes av oppfatninger om hva slags levestandard man bør ha, eller av generell tilfredshet med livet.

Fattigdom som lavinntekt

Alternativt til de direkte indikatorene, kan fattigdom måles ved hjelp av indirekte indikatorer, og den vanligste av disse er inntekt. Dette fattigdomsmålet er grunnlaget for de årlige rapporteringene om utvikling i lavinntekt fra Statistisk sentralbyrå, og i internasjonale sammenlikninger av lavinntekt fra OECD og EU. Inntektsnivået til en person antas å være en god indikator på hva slags levekår denne personen er i stand til å skaffe seg, og fattigdomsgrensen settes ved det inntektsnivået man mener er minimum for å kunne opprettholde en akseptabel levestandard i et samfunn. Det å sette fattigdomsgrensen på dette nivået betyr ikke at alle med lavere inntekter nødvendigvis sliter

med å opprettholde en akseptabel levestandard – det kan for eksempel være påvirket av hvilke andre ressurser en person har tilgang på, eller hvor høy inntekten var før den falt ned under fattigdomsgrensen – men det betyr at man ikke *kan regne det som sannsynlig* at personer med så lav inntekt kan klare seg.

Fattigdomsgrenser

Fattigdomsgrensen settes som regel ved 50 eller 60 prosent av medianinntekten² (etter skatt), og det tas hensyn til stordriftsfordeler hvis det er flere personer i en husholdning. I tillegg settes det en grense for hvor lenge inntekten må ha vært på dette lave nivået før man defineres som fattig.

De to vanligste fattigdomsmålene i norsk sammenheng er årlig inntekt under 60 prosent av medianinntekten, eller inntekt under 60 prosent av et treårig mediangjennomsnitt. Begge disse målene er statistiske mål som benyttes til å se på utviklingen i lavinntekt, og de har ikke status som offisielle fattigdomsmål. Den konkrete lavinntektsgrensen varierer med husholdstørrelse (tabell 1).

Det å sette lavinntektsgrensen ved 60 prosent av medianinntekten samsvarer med det målet som oftest benyttes i EUs oversikter over lavinntektsutviklingen. I EUs publikasjoner benyttes begrepet «risiko for fattigdom» for å beskrive gruppa som har inntekter under denne grensen. Statistisk sentralbyrå bruker heller ikke begrepet fattigdom når det rapporteres på disse målene, men bruker benevnelsene lavinntekt, eller vedvarende lavinntekt.

Lavinntektsgrensene i tabell 1 tar utelukkende utgangspunkt i inntekt etter skatt. Det kan imidlertid være andre faktorer som har betydning for hva slags levekår en person har etter at inntekten er tjent og skatten betalt. Verdien av offentlige tjenester er en slik faktor.

² Medianinntekten er den midterste inntekten i inntektsfordelingen. For å finne medianinntekten ordner man alle inntekter i stigende rekkefølge, og medianinntekten er da den inntekten som deler inntektsfordelingen i to like store deler. Halvparten av befolkningen har inntekter over medianinntekten, halvparten under.

TABELL 1: Lavinntektsgrenser for ulike husholdstyper. 60 prosent av medianinntekt etter skatt. Inntekten er ekvivalert med EUs ekvivalensskala³. 2013.

Husholdstype	Inntekt (kroner)
Enslig	200 800
Enslig forsørger med ett barn	261 000
Enslig forsørger med to barn	321 300
Enslig forsørger med tre barn	381 500
Par uten barn	301 200
Par med ett barn	361 400
Par med to barn	421 600
Par med tre barn	481 900
Par med fire barn	542 100

Kilde: Statistikkbanken til Statistisk sentralbyrå, Tabell 09593, lest 1/4 2015

Særlig når man sammenlikner fattigdomsrater på tvers av land har det stor betydning at husholdninger i ett land kan ha tilgang til mange velferdstjenester som er gratis, mens husholdninger i et annet land ikke har det. Analyser fra Statistisk sentralbyrå har vist at verdien av slike tjenester er betydelig for norske husholdninger (Nørgaard 2001), og de offentlige tjenestene er med på å utjevne inntektsforskjeller (Aaberge et al. 2010). Gruppene som har særlig stor fattigdomsrisiko er uansett de samme som når en baserer seg på det konvensjonelle inntektsbegrepet (Bhuller og Aaberge 2010), og fattigdomsratene blir ikke betydelig lavere (Fløtten et al. 2011: 20).

Et annet forhold som kan ha stor betydning for de faktiske levekårene, er boligformuen. Når fattigdommen utelukkende beregnes ut fra inntekt etter skatt, kan husholdninger med store, verdifulle boliger bli vurdert som fattige. Det er særlig fattigdomsratene blant eldre som kan tenkes å bli påvirket av dette, siden sannsynlig-

heten for å ha nedbetalte boliglån og positiv boligformue øker med alder. Det foreligger én norsk studie som har forsøkt å korrigere for boligformue (Pedersen & Hellevik 2010). Konklusjonen fra denne studien var at fattigdommen blant eldre ble noe lavere dersom verdien av boligen legges til inntekten.

Det kan også lages regionale fattigdomsmål og det kan tas hensyn til verdien av eget arbeid (husarbeid, omsorgsarbeid e.l.). Analyser av slike alternative fattigdomsmål bidrar til å nyansere bildet av fattigdom, men hovedinntrykket av hvilke grupper som har særlig stor fattigdomsrisiko endrer seg lite (Fløtten et al. 2011: 20).

Fattigdomsmål i andre land

Norge er ikke det eneste landet i den vestlige verden der man ikke har noen offisiell fattigdomsgrense.⁴

³ At husholdsinntekten er ekvivalert betyr at det er tatt hensyn til familiestørrelse når man regner fattigdomsandel. Ekvivalensskalaen som benyttes av Eurostat tilordner den første voksne over 18 år i husholdet vekten 1, øvrige voksne vekten 0,5 og barn under 18 år vekten 0,3.

⁴ Andelen fattige (OECD-definisjon) har imidlertid vært benyttet som indikator i inntektsystemet for kommuner og fylkeskommuner siden 2011 (Prop. 124S (2009-2010); «Grønt hefte» 2011). Enkelte vil mene at dette er den offisielle fattigdomsgrensen.

Inntil nylig var USA det eneste vestlige landet som hadde en offisiell fattigdomsdefinisjon, og denne var basert på «The Orshansky Poverty Threshold» (Orshansky 1969). I 2013 besluttet imidlertid den danske regjeringen å følge rådet fra et offentlig utvalg om hva som kunne være en relevant fattigdomsgrense, og i Danmark må følgende kriterier være oppfylt for at en person skal defineres som fattig: Vedkommende må ha inntekt under 50 prosent av medianinntekten i tre påfølgende år, nettoformuen per voksen i familien må være under 100 000 kroner, og ingen over 17 år i familien må være skoleelever/studenter (Ekspertutvalg om fattigdom 2013). For øvrig bruker de fleste land enten EUs mål på fattigdomsrisiko (60 prosent av medianinntekten), eller OECDs fattigdomsmål (50 prosent av medianinntekten) i offisiell statistikk om lavinntekt.

Fattigdom eller dårlig råd?

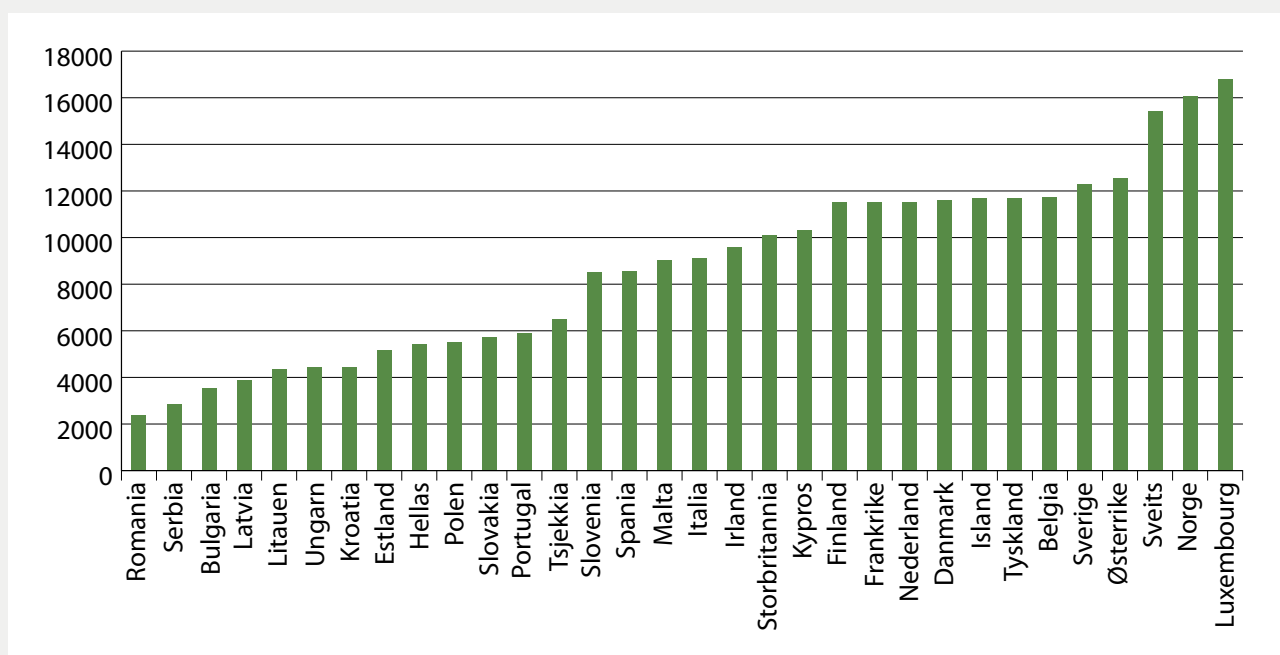
Det norske inntektsnivået er høyt, og den generelle levestandarden er høy. Når fattigdomsgrensen settes som en bestemt andel av den totale inntekten, betyr det at også den norske fattigdomsgrensen er høy. Selv om man korrigerer for forskjeller i kostnadsnivåene mellom

europiske land, har Norge den nest høyeste fattigdomsgrensen i Europa (se figur 1). Dette betyr at de som havner under fattigdomsgrensen i Norge har bedre kjøpekraft enn de som havner under grensen i andre land. Denne situasjonen er medvirkende årsak til at mange er tvilende til om det er riktig å kalle dem med de laveste inntektene i Norge for fattige.

I denne sammenheng må man huske at selve ideen bak det relative fattigdomsbegrepet, er at det er forskjeller i inntekt og levestandard mellom ulike grupper i befolkningen som er det sentrale. Det hjelper lite for dem med minst ressurser i Norge, at fattige i for eksempel Romania har langt dårligere levekår. Fattige i Norge sammenlikner seg med andre i Norge. Og det har i og for seg vært et slikt relativt element i all fattigdomsforståelse, noe dette sitatet fra Adam Smiths *The Wealth of Nations* illustrerer:

“By necessities I understand, not only the commodities which are indispensably necessary for the support of life, but whatever the custom of the country renders it indecent for creditable people, even of the lowest order, to be without.”
(Smith 1776, part 2, artikkel 4).

FIGUR 1: Fattigdomsgrenser i europeiske land, målt i kjøpekraftsjusterte Euro (pps). Enslige. 2013.

Kilde: Eurostats databank, tabell tessi014, lest 1/4 2015

Fordeling innad i familiene

I beregningen av barnefattighedsrater tar man utgangspunkt i familiens samlede inntekter, og forutsetter at ressursene fordeles likt innad i familien, men det er ikke gitt at alle familiemedlemmene forbruker en like stor del av familiens ressurser (Sen 1983a). På den ene siden finnes det forskning som konkluderer med at foreldre forsaker eget forbruk for å sikre at barna har best mulig levekår (Sandbæk (red.) 2004, 2008, Thorød 2006). I slike tilfeller vil barna ha bedre levekår enn familiens inntekt skulle tilsi. Flere studier viser at barn i lavinntektsfamilier generelt ikke har store materielle mangler, selv om familien har inntekt under fattighedsgrensen (Fløtten & Pedersen 2009). På den andre siden

kan det være familier der barnas behov av ulike grunner *ikke* prioriteres, for eksempel dersom foreldrene har problemer som gjør at de ikke makter å prioritere på en slik måte. I disse tilfellene vil barna *dårligere* levekår enn familiens inntekt skulle tilsi.

I kvantitative studier av barnefattighedsomfang og fordeling er det ikke mulig å avdekke hvorvidt alle familiemedlemmer får sin forholdsmessige andel av familiens samlede ressurser. I oversiktene i dette notatet er det dermed forutsatt at det ikke er skjevfordelinger internt i familiene slik at i en familie med inntekt under en gitt lavinntektsgrense regnes alle familiemedlemmer som like fattige.

FINNES DET EN «RIKTIG» FATTIGHEDSDEFINISJON?

Diskusjonen om hvordan fattigdom best skal defineres og måles har pågått så lenge fattigdom har blitt studert. Disse diskusjonene er ikke avgrenset til vestlige velstandssamfunn, men også til måling av fattigdom i verdens fattigste land (Ravallion 2014).

Den viktigste hensikten med en fattighedsdefinisjon, et fattighedsmåle og en fattighedsgrense, er å kunne peke ut de personene man mener det er et felles ansvar å hjelpe ut av situasjonen. Definisjonen og grensen må derfor ha en allmenn og politisk legitimitet. Men det er ikke mulig å finne en fattighedsdefinisjon, eller en fattighedsgrense, som med 100 prosent sikkerhet avgrenser kun dem man mener det er viktigst å hjelpe. Settes grensen for strengt, risikerer man at en del av dem som har store problemer ekskluderes, settes den for mildt risikerer man at personer som klarer seg greit inkluderes. Diskusjonen foran illustrerer at man står overfor mange dilemmaer når fattigdom skal avgrenses, og når man skal finne det best mulige fattighedsmålet for å forstå den moderne norske fattighedsdommen. I denne jakten på det beste og riktige fattighedsmålet, er det viktig å være klar over at det ikke finnes *noe*

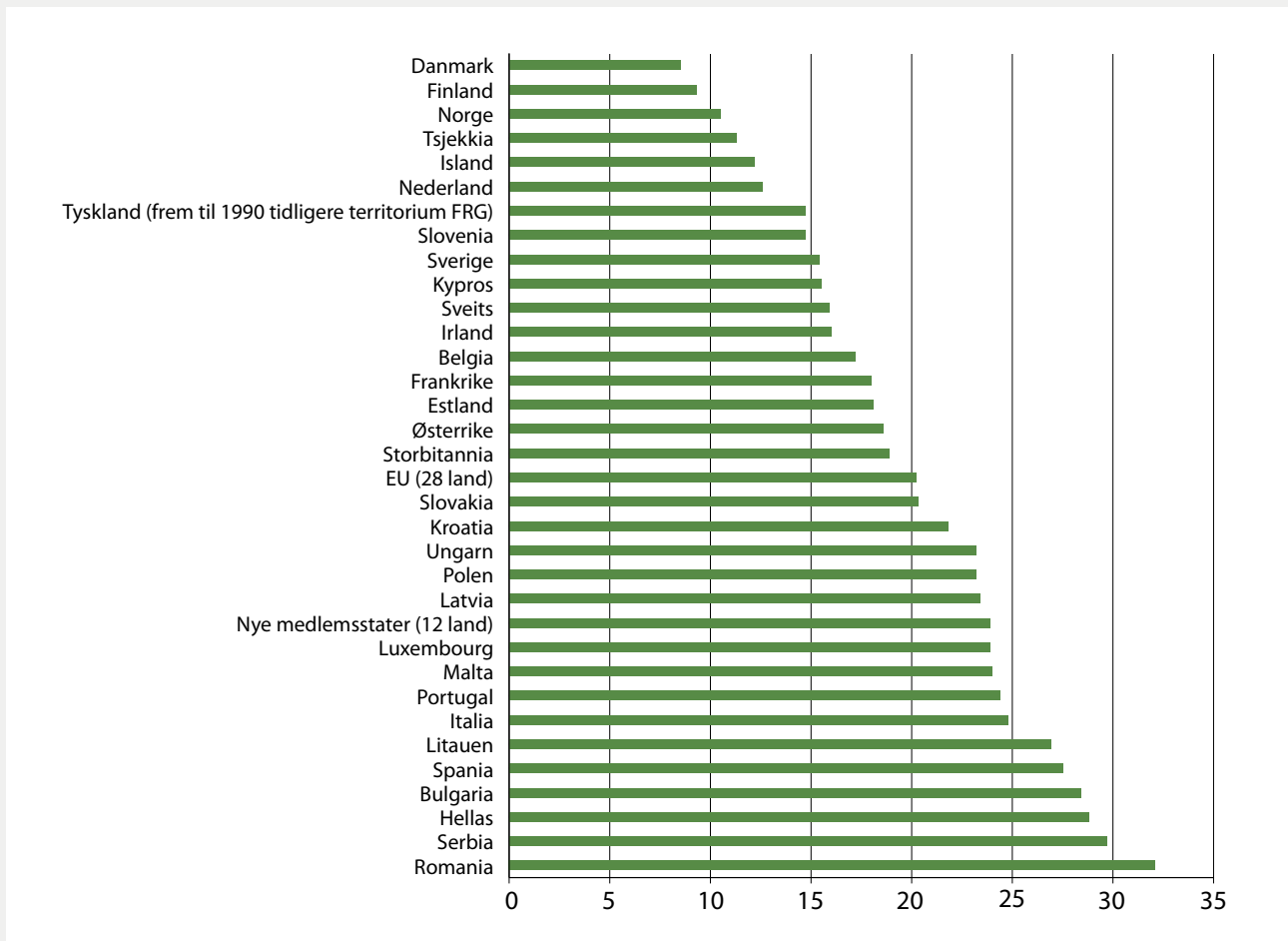
fattighedsmåle som ikke har problemer og dilemmaer knyttet til seg. Hva som skal defineres som fattigdom vil alltid være et normativt spørsmål (Orshansky 1969). På bakgrunn av denne erkjennelsen har de fleste forskere, og de fleste myndigheter, bestemt seg for å ta utgangspunkt i et relativt fattighedsbegrep, og å bruke inntekt som indikator på fattigdom. Det er forholdsvis enkelt å få tak i gode inntektsdata, og et slikt fattighedsmåle gjør det mulig å studere utviklingen over tid, sammenlikne situasjonen mellom ulike land, og se på forskjeller mellom grupper i befolkningen.

DEN NORSKE BARNEFATTIGDOMMEN

Selv om barnefattigdom får mye oppmerksomhet i norsk politikk og offentlighet, er Norge fremdeles et av de landene i verden der barnefattigdommen er aller minst (Figur 2). Det er flere forklaringer på dette. For det første er sysselsettingen høy i Norge, også blant mødre,

og lønnsforskjellene er små. Dette bidrar til generelt høye husholdinntekter. For det andre er det, som vi skal komme tilbake til, en rekke fordelingselementer i norsk politikk som bidrar til å utjevne forskjeller som skapes i arbeidsmarkedet.

FIGUR 2: Andel barn under 18 år som lever i familier med inntekt under 60% av ekvivalent⁵ i 2013.

Kilde: Eurostats databank, tabell ilc_li02, lest 1/4 2015

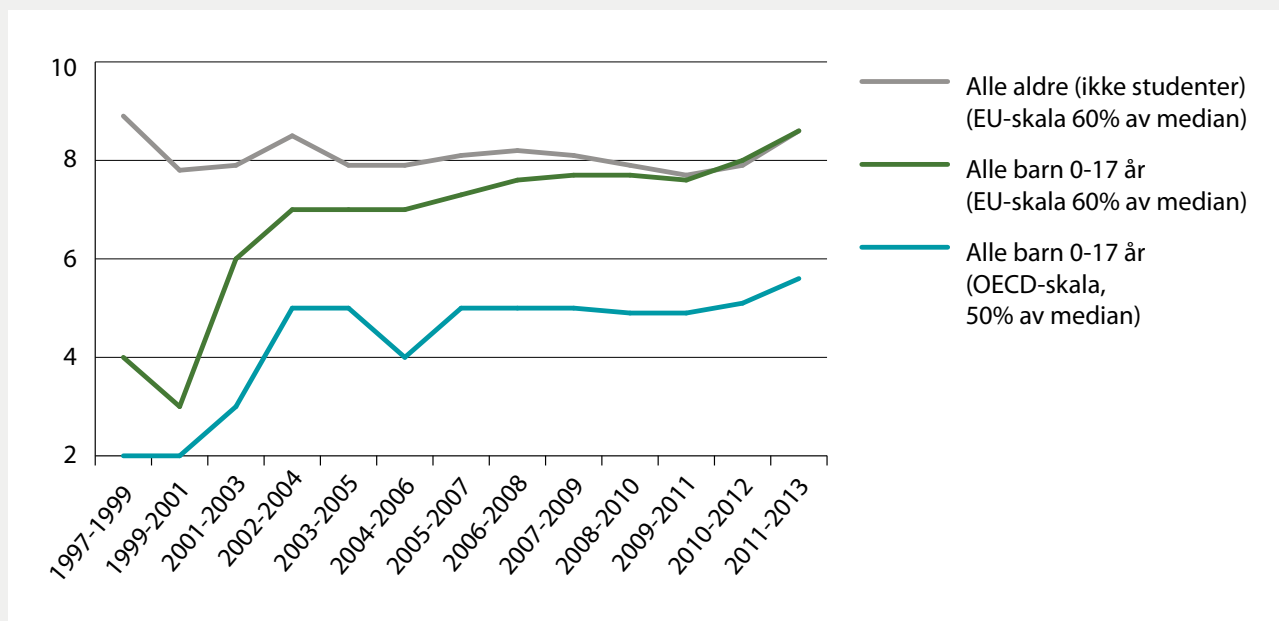
⁵ At husholdsinntekten er ekvivalent betyr at det er tatt hensyn til familiestørrelse når man regner fattigdomsandelene. Ekvivalensskalaen som benyttes av Eurostat tilordner den første voksne over 18 år i husholdet vekten 1, øvrige voksne vekten 0,5 og barn under 14 år vekten 0,3.

Økning i norsk barnefattigdom

Selv om det er færre barn som lever i familier med lavinntekt i Norge enn i andre land, har andelen norske barn som lever med inntekter under 60 prosent av medianinntekten i minst

tre år i strekk, blitt stadig større (figur 3). En tilsvarende økning har ikke funnet sted for befolkningen under ett, og siden 2009-2011 har andelen barn i lavinntekt vært like stor som den totale lavinntektsandelen.

FIGUR 3: Andel barn i alderen 0-17 år som lever i en familie med inntekt under 50 og 60 prosent av medianinntekten i en treårsperiode, samt andelen i hele befolkningen (eksklusiv studenter) som har inntekter under dette nivået.

Kilde: Epland et al. 2011 for 1997/1999-2006/2008, statistikkbanken til Statistisk sentralbyrå for de andre årene, tabell 09571 og 10498, lest 1/4 2015

Det er flere mulige forklaringer på økningen i andelen barn i familier med lavinntekt. Epland og Kirkeberg (2015) har vist at hoveddelen av økningen skyldes at innvandrerbarn i stadig større grad er overrepresentert i lavinntektsgruppen. I perioden 2004-2006 utgjorde barn med innvandrerbakgrunn knapt 39 prosent av barna i familier med vedvarende lavinntekt. I 2011-2013 var tilsvarende andel over 50 prosent. Til sammenlikning utgjorde barn med innvandrerbakgrunn om lag 12 prosent av alle barn i perioden.

Økningen i andelen innvandrerbarn i lavinntektsgruppen henger sammen med at det har vært en økning av antallet barn med innvandrerbakgrunn de siste 10-15 årene, og det har vært en økning i antall barn med bakgrunn fra

land der fattigdomsrisikoen tradisjonelt har vært høy. Den høye fattigdomsrisikoen i enkelte landgrupper, henger igjen sammen med at de voksne har problemer med å komme inn på det norske arbeidsmarkedet. Det er ikke rom for å diskutere innvandreres sysselsetting her, men se for eksempel NOU 2011:7 for en grundig diskusjon av dette.

En annen årsak til økningen av barn i familier med vedvarende lavinntekt, er underreguleringen av barnetrygden. Siden 1996 har barnetrygden ikke blitt oppjustert, noe som medfører at barnetrygdens kjøpekraft har blitt redusert. I 2001 ble også søskentillegget fjernet. For familier med lave inntekter utgjør barnetrygden en betydelig del av inntekten, og når dens realverdi synker, påvirker dette disse familienes situasjon

(NOU 2009: 10). Fordelingsutvalget viste at dersom barnetrygden hadde blitt justert med konsumprisindeksen fra 1996 til 2006, ville antallet personer med lavinntekt sunket med nesten 30 000 (NOU 2009: 10, side 232).

Et tredje forhold som kan påvirke utviklingen, er fjerningen av kontantstøtten for treåringer fra 2006.⁶ Det foreligger ikke studier der dette undersøkes, så hvilken betydning dette kan ha for andelen med lavinntekt er ikke kjent.

Forskjeller mellom barn

Det er allerede kommentert at barn med innvandrerbakgrunn er sterkt overrepresentert i lavinntektsgruppen. Den viktigste forklaringen på dette er som sagt at det i gjennomsnitt er en lavere sysselsettingsandel i mange innvandrergrupper enn i befolkningen som helhet (NOU 2011:7) samtidig som familiene er større (Kirkeberg og Epland 2014). Det er særlig blant innvandrerkvinnene sysselsettingen er lav.

I tillegg til dette har en del innvandrergrupper lavere utdanningsnivå enn gjennomsnittet (Blom og Henriksen 2008), slik at de også har risiko for å havne i dårlig betalte jobber selv om de kommer i arbeid (se Fløtten et al. 2011: 45). Den sårbare økonomiske situasjonen til deler av innvandrerbefolkningen illustreres i tillegg av at mange mottar offentlige stønader NOU 2011:7, tabell 9.2. Det er altså ikke innvandrerbakgrunnen i seg selv som forklarer hvorfor

barna er overrepresentert i lavinntektsgruppen, men det at foreldrene har mange av de kjennetegnene som bidrar til økt fattigdomsrisiko.

Den faktoren som har størst betydning for at en families fattigdomsrisiko er de voksnes tilknytning til arbeidslivet. Mens 8 prosent av alle barn under 18 år bodde i en husholdning der det ikke er noen med yrkestilknytning i 2011, er tilsvarende tall for barn i lavinntektsfamilier nesten 50 prosent (Kaur 2013: 61). Barn i eneforsørgerhusholdninger uten noen yrkestilknyttede voksne har enda større fattigdomsrisiko (Nadim og Nielsen 2008).

Tilknytningen til arbeidslivet er nært korrelert med utdanningsnivå. Personer i lavinntektsgruppen har lavere utdanning enn befolkningen for øvrig. Mens 16 prosent av alle barn under 18 år bodde i en familie der hovedforsørger hadde lavinntekt i 2011, er tilsvarende tall for barn i lavinntektsfamilier 34 prosent (Kaur 2013: 62).

Barn i familier med lavinntekt skiller seg også fra andre barn ved at familien oftere mottar sosialhjelp (5,9 prosent av alle barn mot 29,3 prosent av barn i lavinntektsfamilier) og oftere mottar bostøtte (6,5 prosent av alle barn mot 34,3 prosent av barn i lavinntektsfamilier) (Kaur 2013: 63). Det at lavinntektsfamiliene er mer økonomisk utsatte er imidlertid ikke en årsak til fattigdom, men en konsekvens av den.

⁶ Kontantstøtten for toåringer ble fjernet i 2012, men det kan ikke ha påvirket fattigdomsutviklingen det siste tiåret.

FATTIGDOMMENS KONSEKVENSER

Konsekvensene av å vokse opp i en familie med lavinntekt kan deles opp i to grupper. For det første er det de umiddelbare konsekvensene, det vil si hvordan det oppleves å leve i en familie med lav inntekt. For det andre finnes det en del forskning som sier noe om de langsiktige konsekvensene av å vokse opp i lavinntektsfamilier, hvor konklusjonen er at de som har levd med lav inntekt i oppveksten er mer utsatt for ulike levekårsproblemer senere i livet.

Som vi har sett over finnes det ikke én definisjon av fattigdom som alle bruker, og mange – blant annet Statistisk sentralbyrå – har de senere årene blitt mer forsiktig med å benytte fattigdomsbegrepet når fattigdom måles med utgangspunkt i inntekt etter skatt. Det som tidligere ble omtalt som fattigdom, omtales nå som lavinntekt av mange.

Hvorvidt de ulike fattigdomsdefinisjonene gjør at forskere, og andre, avstår fra å benytte begrepet er uklart, men det kan være nyttig å minne om at en del andre sosioøkonomiske grupper kan overlappe med de som har høy fattigdomsrisiko. Personer med lav inntekt vil ofte også være personer med lav utdanning, dårlig helse eller personer med lavinntektsyrker eller kanskje ingen jobb i det hele tatt.

Vi skal i denne gjennomgangen konsentrere oss om studier som eksplisitt sier noe om konsekvensene av å vokse opp og leve i fattigdom. Når man skal si noe om konsekvenser av å vokse opp i fattigdom, er det imidlertid viktig å være klar over at det er usikkerhet knyttet til om det er fattigdommen i seg selv, eller om det er andre (ofte uobserverte) kjennetegn som er årsaken til at enkelte levekårsulemper opptrer oftere blant fattige.

Sosiale aktiviteter

I norsk fattigdomspolitik har det blitt lagt sterk vekt på at alle barn og unge skal ha mulighet til å delta i ordinære barne- og ungdomsaktiviteter. Dette kommer blant annet til uttrykk i handlingsplanene mot fattigdom (Vedlegg til St.prp.

nr. 1 (2008–2009) – statsbudsjettet 2009, side 13). Hvilke aktiviteter det er viktig at barn deltar i, er ikke nærmere spesifisert, men det er rimelig å legge til grunn at det viktigste er barns mulighet til å delta i organiserte fritidsaktiviteter, som idretts- eller kulturaktiviteter, samt at barn og unge ikke stenges ute fra jevnalderfellesskap på grunn av dårlig økonomi. Dette bekreftes for eksempel i en spørreundersøkelse fra 2007, der et representativt utvalg av befolkningen ble spurt om hvilke levekårsfaktorer og aktiviteter de anså som nødvendige for barn i Norge (Fløtten & Pedersen 2009). Denne undersøkelsen viste at sosiale aktiviteter, og goder som muliggjør slike aktiviteter, ble ansett som nødvendige av et stort flertall av de spurte (se figur 1 hos Fløtten & Pedersen 2009). Over 90 prosent av befolkningen mener for eksempel at barn og unge må ha mulighet til å delta i organiserte fritidsaktiviteter.

Fattige barn deltar noe mindre i fritidsaktiviteter

I spørreundersøkelsen fra 2007 ble det spurt om barn/unge faktisk hadde mulighet til å delta i fritidsaktiviteter (Fløtten & Pedersen 2009). Det er to viktige funn i disse analysene: For det første viser undersøkelsen at de fleste barn og unge (84 prosent) faktisk deltar i organiserte fritidsaktiviteter. For det andre viser undersøkelsen at det er mindre vanlig at barn i fattige familier deltar i slike aktiviteter enn at andre barn gjør det. 14 prosent av barn i ikke-fattige familier deltar ikke i organiserte fritidsaktiviteter, mens det tilsvarende tallet for barn i fattige familier er 32 prosent. Det er med andre ord nesten ett av tre barn fra inntektsfattige familier som ikke deltar i slike aktiviteter.

I undersøkelsen ble foreldrene i tillegg bedt om å oppgi om mangelen på deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter skyldtes familiens økonomi eller andre forhold. Totalt var det 3 prosent av foreldrene som oppga at mangelen på deltakelse skyldtes dårlig økonomi. Denne forklaringen ble bruk av 1 prosent av de ikke-fattige foreldrene, og 18 prosent av foreldrene fra fattige familier.

I en annen undersøkelse som tar for seg den sosiale deltakelsen til barn og unge i lavinntektsfamilier, var det et eget tilleggsutvalg bestående av familier med bakgrunn fra Somalia eller Pakistan (Fløtten & Kavli 2009). Undersøkelsen viste at deltakelsen i fritidsaktiviteter var langt lavere blant disse barna enn blant barn generelt. 59 prosent av barna med pakistansk bakgrunn og 51 prosent av barna med somalisk bakgrunn deltok sjelden eller aldri i organiserte aktiviteter.

I undersøkelsen ble det benyttet et subjektivt inntektsmål for å vurdere familiens økonomi. I familier der foreldrene oppga at økonomien hadde vært dårlig hele eller mesteparten tiden de siste to årene, var barna mindre tilbøyelige til å delta i organiserte fritidsaktiviteter. 23 prosent av barn/unge fra familier med dårlig råd deltok ikke i organiserte aktiviteter i det generelle utvalget, mens det tilsvarende tallet i det somaliske/pakistanske utvalget var 63 prosent (Fløtten & Kavli 2009: 107). Familiens økonomi ser ut til å ha en viss betydning for deltakelsen, men denne effekten later til å være sterkere i majoritetsbefolkningen enn blant minoritetene.

I NOVA's undersøkelse om levekårene til barn i lavinntektsfamilier inngår også spørsmål om deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter. Denne undersøkelsen viser at 23 prosent av barna i lavinntektsutvalget aldri deltok i organiserte aktiviteter, mens tilsvarende tall for kontrollutvalget var 11 prosent. Undersøkelsen viser, som de to andre undersøkelsene, at de fleste barn fra lavinntektsgruppene deltar i organiserte fritidsaktiviteter, men at barn fra lavinntektsgruppen er gjennomgående mindre aktive enn andre barn (Stefansen 2004: 111; se også Kristoffersen 2010: 165 og Sletten 2011).

Kjønnsforskjeller i deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter

I et par av de nevnte undersøkelsene studeres kjønnsforskjeller i deltakelse. NOVA's undersøkelse viser at det er færre jenter enn gutter som deltar i aktiviteter i lavinntektsgruppen, mens det ikke er slike forskjeller i kontrollutvalget (Stefansen 2004: 112). Dette funnet bekreftes ikke i Fløtten og Kavlis undersøkelse. Dette

kan muligens forklares med at undersøkelsene baserer seg på ulike fattigdomsmål (subjektivt mål vs inntektsmål). Det kan videre henge sammen med at det generelle utvalget i Fløtten og Kavlis undersøkelse ikke skiller mellom barn med innvandrerbakgrunn og andre barn (i denne undersøkelsen er det kun forskjellen mellom det generelle utvalget, som har forholdsvis lav deltakelse av personer med ikke-vestlig bakgrunn, og tilleggsutvalget med somaliere og pakistanere som beskrives). Dessuten er det noe ulike aldersgrupper som omfattes i de to studiene.

Når det gjelder kjønnsforskjeller i deltakelse i organiserte aktiviteter blant innvandrerbarn peker funnene i samme retning. Fløtten og Kavli fant at jenter med somalisk eller pakistansk bakgrunn deltok langt mindre i organiserte fritidsaktiviteter enn gutter med bakgrunn fra Somalia eller Pakistan. Selv etter kontroll for andre bakgrunnsvariable har jenter med somalisk eller pakistansk bakgrunn lavere sannsynlighet for å delta i organiserte fritidsaktiviteter enn gutter (Fløtten & Kavli 2009: 109). NOVA-undersøkelsen konkluderer også med at jenters organisasjonsdeltakelse er koblet til etnisk bakgrunn. Det er nesten tre ganger så mange jenter med ikke-vestlig bakgrunn som jenter med norsk eller annen bakgrunn som ikke deltar i organiserte aktiviteter (61 vs 21 prosent) (Stefansen 2004: 113).

Samvær med venner

Når det gjelder uformell vennekontakt er det ikke entydige funn å lene seg på. I Fafos undersøkelse fra 2005 (Fløtten & Kavli 2009), finner man en sammenheng mellom uformell vennekontakt og familieøkonomi for barna med pakistansk/somalisk bakgrunn, mens forskjellen i det generelle befolkningsutvalget ikke er signifikant. NOVA's studier av barn og unge i lavinntektsfamilier finner ikke forskjeller mellom lavinntektsutvalget og andre barn/unge når det gjelder sosialt samvær. I NOVA's studie fra 2009, finner man tvert i mot at ikke-vestlige ungdom i lavinntektsgruppen oftere enn annen ungdom svarte at de tilhører en gruppe venner som er mye sammen (Sandbæk & Pedersen (red.) 2010: 171)

Feriereiser

I de offentlige debattene om barnefattigdom legges det stor vekt på betydningen av å kunne reise på ferie. De siste årene har det ved inngangen til sommerferien vært medieoppslag om fattige barn som ikke gjør dette, og mange organisasjoner arrangerer feriereiser for barn. Denne medieoppmerksomheten om betydningen av feriereiser er ikke helt i samsvar med vekten som legges på dette i befolkningen generelt. I undersøkelsen til Fløtten & Pedersen (2009) var det kun et mindretall på under 20 prosent som mente at det er nødvendig for barn og unge å kunne reise på *utenlandsferie* en gang pr år⁷.

Undersøkelsen viste at 55 prosent av barna/ungdommene ikke reiser på utenlandsferie årlig, men forskjellene avhengig av familiens økonomi er forholdsvis små. 55 prosent av de ikke-fattige barnefamiliene drar ikke på utenlandsferie årlig, mens det samme er tilfelle for 63 prosent lavinntektsfamiliene. I utvalget er det totalt 19 prosent som oppgir at barna deres ikke drar på utenlandsferie på grunn av dårlig råd (35 prosent av de fattige og 16 prosent av de ikke-fattige).

Når det gjelder barn med ikke-vestlig bakgrunn er det *mer* vanlig at ikke-vestlige barn drar på utenlandsferie enn at andre barn gjør det (66 vs 44 prosent). Dette kan antakelig forklares med at utenlandsreiser for ikke-vestlige barn betyr en mulighet til å besøke familie/venner i opprinnelsesland og at ikke-vestlige familier derfor prioriterer dette høyt. Utvalget i undersøkelsen er for lite til at det er mulig å analysere forskjeller blant fattige og ikke-fattige med ulik etnisk bakgrunn på dette området.

I undersøkelsen til Fløtten og Kavli fra 2003, ble respondentene (dvs barnefamilier) spurt

om de, dersom de ønsket det, hadde råd til å betale for en ukes ferie utenfor hjemmet minst en uke pr år. Dette spørsmålet har ikke inngått i noen av publiseringene fra prosjektet, men tall utarbeidet til dette notatet viser at 77 prosent av respondentene svarer at de har råd til det. Krysser vi spørsmålet om feriemulighet mot husholdningens økonomi, finner vi at bare 14 prosent av de som oppfatter seg selv som fattige oppgir at de har råd til å betale for en ukes ferie i året⁸. Tilsvarende tall for de som oppfatter seg som å være blant de økonomisk rikeste, eller som har god økonomi, er over 90 prosent. Krysser vi mot et annet mål på økonomisk situasjon, det vil si målet som angir om familien har hatt god eller dårlig råd de to siste årene, finner vi tilsvarende at bare 15 prosent av de som har hatt dårlig råd hele tiden de siste to årene har råd til en ukes ferie utenfor hjemmet. For de som har hatt god råd, eller stort sett god råd, mesteparten av tiden er andelen som har råd til ferie hele 93 prosent.

Helse

Sammenhengen mellom helseproblemer og ressurstilgang (den såkalte helsegradienten) er etterhvert godt kjent (Wilkinson & Marmot 2003; Sund & Krokstad 2005). De med lavest inntekt eller utdanning er de som har dårligst helse, mens de som har høy inntekt eller utdanning gjennomgående har best helse. Det som er mer usikkert, er i hvilken grad det er lav utdanning som fører (via for eksempel helse-skadelig arbeid eller adferd) til dårlig helse, eller om lav utdanning delvis er en konsekvens av dårlig helse.

Basert på det en vet om fordelingen av god og dårlig helse, kan en gå ut i fra at det er flere med

⁷ Et tilsvarende spørsmål for befolkningen generelt, der det var hytteferie en uke pr år som var eksemplet, viste at 44 prosent mente dette var nødvendig. Hadde det derfor i stedet blitt spurt om barn/unge burde ha mulighet til å dra på ferie utenfor hjemmet en uke per år uten å spesifisere dette som en utenlandsreise, ville det antakelig vært en høyere andel som anså ferie som et nødvendig gode for barn og unge.

⁸ Respondentene fikk spørsmålet: Hvordan vil du beskrive den økonomiske stillingen til din familie i forhold til andre familier i Norge? Svaralternativene var: a) Blant de rikeste, b) økonomisk trygt, men ikke spesielt rik, c) lite penger, men ikke fattig, d) fattig. 6 prosent av respondentene svarte at de var fattige.

dårlig helse blant de som er fattige, mens det er mer usikkert hvorfor de fattige har dårlig helse.

Dersom barn som vokser opp i fattige familier har dårlig helse, eller får dårlig helse, er det mulig at selve fattigdomserfaringen påvirker helsen. Klassiske studier utført av nordmannen Anders Forsdahl viste at det å vokse opp i fattigdom i Finnmark på begynnelsen av 1900-tallet påvirket forekomsten av hjertesykdom mange tiår senere.

Mange vil da innvende at fattigdom for 100 år siden i større grad enn i dag medførte mangel på mat, klær og husly, og at en slik sammenheng ikke lenger er relevant for de som er fattige i dag. Selv om de fleste fattige barn i dag får dekket sine basale behov for nettopp mat, klær og husly, finnes det en del analyser som viser at også i dag har barn i fattige familier dårligere helse enn andre barn. Resultatene hviler i stor grad på forskning utført utenfor Norge, ofte i USA, men det finnes også studier fra Norge som viser at fattige barn har dårligere helse enn andre.

Blant annet har NOVA gjennomført en forløpsstudie av fattige barn (Sandbæk & Pedersen (red.) 2010) hvor de finner at fattige barn oftere enn andre barn har lav kroppshøyde, er overvektige, har ukentlige psykosomatiske plager og oftere har en ADHD-diagnose. I tillegg har studier av ungdom i Oslo vist at fattige ungdommer har overhyppighet av hodesmerte, smerte i skulder/nakke og av psykiske plager (Haavet et al. 2004).

Det er altså påvist en sammenheng mellom lavinntekt og dårlig helse, men det trengs mer forskning for å fastslå lavinntektens eventuelle selvstendige effekt på helsa.

Blant medisinerere er det godt kjent at det som omtales som «negative livshendelser», påvirker helsen både på kort og lang sikt, og fattigdom er et eksempel på en slik hendelse (Clench-Aas et al. 2004).

Mange av de fattige barna er i skolealder, og dersom fattigdommen påvirker helsen, kan dette ha konsekvenser for mestring av skolehverdagen, noe som igjen vil påvirke fremtidige utdannings- og jobbmuligheter.

Fattigdom og psykisk helse

I tillegg til de fysiske helseproblemene som kan assosieres med fattigdom, kan den psykiske helsen påvirkes av vanskelig familieøkonomi. En rekke studier, primært amerikanske, har vist at det er en sammenheng mellom familiens økonomi og barns psykiske helse, som depresjon, atferdsproblemer, antisosial atferd eller angst (se tabell 1 hos Bøe 2013 for en oversikt).

I en norsk doktoravhandling (Bøe 2013), er sammenhengen mellom psykisk helse og lavinntekt undersøkt i en norsk setting. Med utgangspunkt i Barn i Bergenundersøkelsen, finner Bøe og hans kolleger en signifikant sammenheng mellom dårlig familieøkonomi⁹ og mentale helseproblemer hos barn (atferdsproblemer, hyperaktivitet, følelsesmessige problemer og problemer knyttet til jevnalderkontakt) (Bøe et al. 2012a). Bøe og hans kolleger (2012b) finner videre en sammenheng mellom familieøkonomi og søvnproblemer hos barn. I disse studiene kommer det fram at det også er en sammenheng mellom foreldres utdanningsnivå og barns psykiske helseproblemer. Sammenhengen mellom helseproblemene og familieøkonomien er imidlertid signifikant for flere av helseproblemene i de multivariate analysene (Bøe 2013: 58).

Når det gjelder spørsmålet om hvordan familieøkonomien kan få betydning for barns psykiske helse ses det på flere muligheter. Én mulig mekanisme er at søvnproblemene er en indirekte mediator mellom lavinntekt og psykiske helseproblemer (Bøe et al. 2012b). En annen mulig mekanisme er at dårlig økonomi har betydning for foreldres følelsesmessige situasjon og for deres foreldrepraksis, og at dette dermed kan være mediatorer mellom lavinntekt og barns psykiske helse (Bøe et al. 2014).

Skoleprestasjoner

Dersom det å vokse opp i fattigdom påvirker helsen, vil det ikke være overraskende om dette har konsekvenser for skoleprestasjonene. Dearing, Zachrisson & Mykletun (2011: 786) skriver at «fattige barn i gjennomsnitt har dårligere språkutvikling og kognitiv utvikling,

og klarer seg dårligere på skolen enn barn fra mer velstående familier». Undersøkelsen fra NOVA referert over (Sandbæk & Pedersen (red.) 2010) viser at det er liten forskjell mellom fattige barn og andre barn med tanke på trivsel på ungdomsskole og videregående skole, men de finner at egenrapporterte karakterer (i noen fag) er noe dårligere blant fattige barn enn blant øvrige barn både på ungdomsskolen og i videregående utdanning.

Dårlige karakterer kan være demotiverende med tanke på videre studier, og det kan begrense valgmulighetene i overgangene fra henholdsvis ungdomsskole til videregående og fra videregående til høyere utdanning. Hvilken rolle karakterene spiller for de faktiske utdanningsvalgene som blir tatt blant fattige har ikke vært studert, men vi vet at andelen personer i hushold hvor hovedinntektstaker har lav utdanning er dobbelt så høy i lavinntektshushold (omtrent 40 prosent) som i hele befolkningen (Kaur 2013).

Materielle levekår

Tidligere var fattigdom definert ved det å mangle fundamentale goder som mat, klær og tak over hodet. For de aller fleste fattige barn i dagens Norge har ikke fattigdommen slike uttrykk. En oversikt laget av Unicef, viser at under 2 prosent av norske barn mangler minst 2 levekårsgoder (av en liste på fjorten goder). Til sammenlikning er for eksempel tallet for spanske barn 8 prosent, for franske barn 10 prosent, for polske barn 21 prosent, og for rumenske barn 73 prosent (Unicef 2012: figur 1a). I en slik sammenlikning ser altså den norske materielle deprivasjonen svært begrenset ut. Fløtten og Pedersens (2009) undersøkelse viser at selv om den materielle levekårsdeprivasjonen er større i barnefamilier med lav inntekt enn i andre barnefamilier, er det ikke slik at alle barn i lavinntektsfamilier opplever store materielle mangler. Fattige barns materielle mangler har dermed to sider: på den ene siden har barn i fattige familier større risiko for å oppleve materiell deprivasjon enn andre barn; på den andre siden er det et mindretall av barna i de fattige familiene som opplever alvorlig materiell deprivasjon. Dette henger selvfølgelig sammen med at gruppen

med lavinntekt er svært sammensatt. Noen har hatt dårlig økonomi i en årrekke, mens andre bare har lav inntekt en kort periode. I tillegg vil de som er i lavinntektsgruppen ha ulik støtte fra familie og nettverk, noe som har betydning for den materielle levestandarden.

Bolig og nærmiljø

I Norge er det veldig vanlig å eie sin egen bolig. Til en hver tid bor omtrent fire av fem i eid bolig, mens en av fem leier boligen. Blant barnefamilier med lav inntekt er andelen som eier den samme som i totalbefolkningen, altså eier åtte av ti egen bolig. Ser en på alle barnefamilier samlet, eier ni av ti sin egen bolig. Andelen barnefamilier som eier egen bolig er dermed litt lavere blant lavinntektshusholdene (Kaur 2013), men det er ikke store forskjeller i eierandeler.

Når en ser på hvor mange som bor trangt er forskjellene tydeligere. I perioden 2001 til 2012 ligger andelen barnefamilier med lavinntekt som bor trangt to til tre ganger høyere enn andelen blant alle barnefamilier (Kaur 2013, Sandbæk & Pedersen (red.) 2010). Undersøkelsen fra NOVA viser dessuten at barn i fattige familier deler rom oftere enn andre barn (Sandbæk & Pedersen (red.) 2010).

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at barnefamilier med lavinntekt har en (ikke signifikant) tendens til å være mer utsatt for fukt og råte i sine boliger sammenlignet med andre (Kaur 2013). I NOVAs undersøkelse, som ser på barnefamilier som er fattige over mange år, er det imidlertid en klar overhyppighet og opphopning av boligproblemer sammenlignet med omfanget i kontrollgruppen. NOVA undersøkte forekomsten av fukt/trekk/kulde, dårlig materiell standard, trafikkstøy og nabostøy. Alle disse indikatorene, unntatt trafikkstøy, forekom oftere i fattige barnefamilier. NOVA konkluderer med at det særlig er kvalitetsproblemer i den kommunale boligmassen, og dermed at tildeling av kommunal bolig ikke kan sies å «være en vei ut av vanskelige boforhold» (Sandbæk & Pedersen (red.) 2010: 121).

Framtidig situasjon

Vi har over sett at barn som lever i fattigdom er mer utsatt for helseproblemer, og at det er en risiko for at helseproblemene følger dem senere i livet. I tillegg har vi sett at fattige barn har noe dårligere egenrapporterte skoleprestasjoner. Disse sammenhengene harmonerer bra med det en vet om sosial reproduksjon, som vi nevnte innledningsvis i kapitlet, og bidrar til å forklare hvorfor sosial posisjon kan «gå i arv». Det finnes i tillegg noen studier som eksplisitt har sett på betydningen av å vokse opp i fattigdom for utfall som (unge) voksne. Lorentzen og Nielsen (2009) brukte foreldrenes sosialhjelpsmottak som indikator på fattigdom, og fant at barn av sosialhjelpsmottakere har langt større sannsynlighet for selv å motta sosialhjelp som voksen. Wiborg og Hansen (2009) har gjort en liknende undersøkelse, og fant at når foreldrenes inntekt var lav i oppveksten, økte sannsynligheten for sosialhjelpsmottak og arbeidsledighet ved 20 års alder. Epland og Kirkeberg (2009) fant at blant de barna som levde i lavinntektshusholdninger i 1986, hadde 12 prosent selv lav inntekt som voksne i 2008. Tilsvarende andel for dem som bodde i husholdninger som ikke hadde lav inntekt, var 6 prosent.

Over så vi at barn i fattige hushold oftere bor i leid bolig. Det å bo i leid bolig samvarierer med egen fattigdom og helse som voksen. Personer som har bodd i leiebolig i oppveksten har større sannsynlighet for å bli sosialhjelpsmottakere og ende opp som ufør sammenlignet med personer

som vokste opp i eid bolig (Nielsen 2011). I tillegg har barn i leiebolig større sannsynlighet for selv å bo i leid bolig når de blir voksne.

Det er dermed grunnlag for å hevde at oppvekst i en fattig familie ikke bare er et problem der og da, men at barn i lavinntektsfamilier også er mer utsatt for levekårsulemper senere i livet.

Er konsekvensene de samme for alle fattige barn?

Gjennomgangen av fattigdommens konsekvenser har to viktige konklusjoner. For det første har barn som vokser opp i familier med lav inntekt større sjanse enn andre barn for å ha en del levekårsulemper. For det andre har de fleste barn som vokser opp i lavinntektsfamilier ikke de nevnte levekårsulempene. Denne tosidige konklusjonen springer ut av det faktum at fattigdomsgruppen er svært sammensatt. Man kan tenke seg et kontinuum fra en situasjon der en familie har lav inntekt i en svært avgrenset periode, men for øvrig ikke har noen psykososiale eller helsemessige problemer, til en situasjon der familien har hatt lav inntekt i en årrekke, der forsørgeren(e) har store helseproblemer, lav utdanning, liten arbeidsmarkedserfaring og magert sosialt nettverk. Det sier seg selv at konsekvensene av lavinntekten vil være svært ulik i disse to familietyperne. Og i sistnevnte familietype vil det sannsynligvis kreves flere, og mer sammensatte løsninger enn en ren inntektsheving for å bedre barnas levekår.

POLITIKK MOT FATTIGDOM

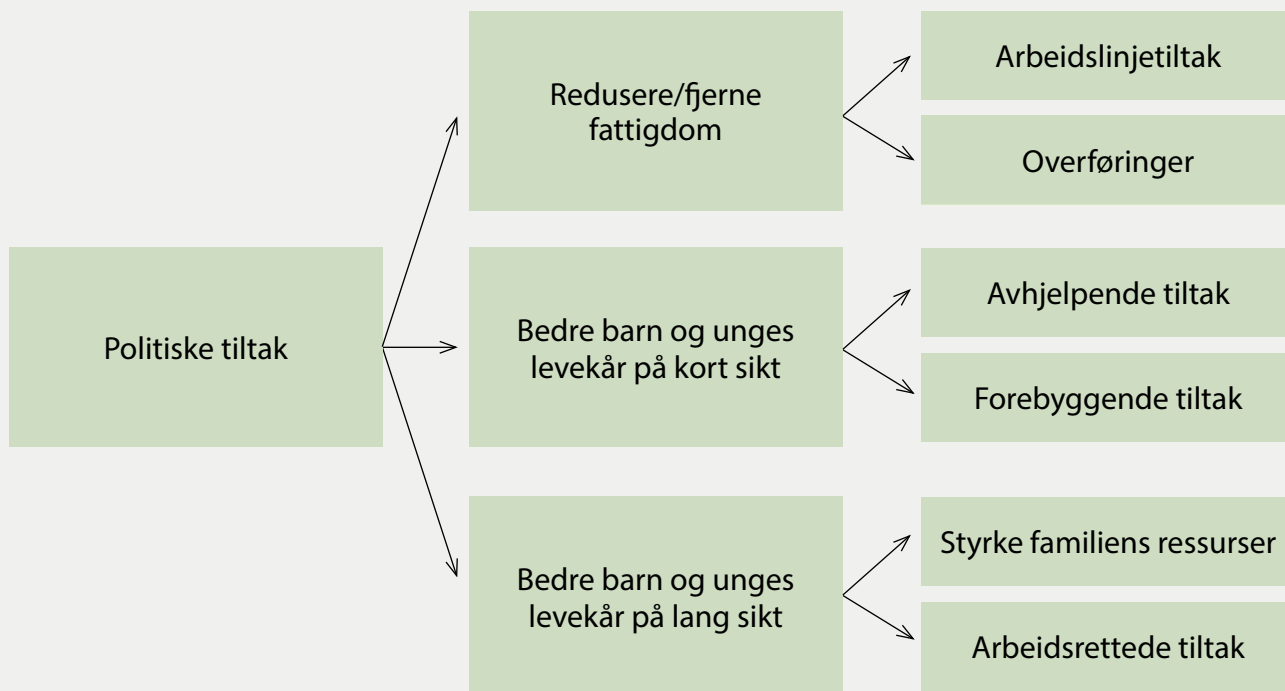
I Norge har utjevning av forskjeller vært et eksplisitt mål på svært mange politikkområder. Fordelingsutvalget (NOU 2009:10: 284) illustrerte hvordan familiepolitikken og oppvekst- og utdanningspolitikken påvirker fordelingen av humankapital; hvordan den makroøkonomiske politikken og arbeidsmarkedspolitikken påvirker den primære inntektsfordelingen; hvordan skattepolitikken og inntektsoverføringen påvirker den sekundære inntektsfordelingen; og hvordan boligpolitikken, helse- og omsorgs-

politikken og forbrukspolitikken påvirker den endelige fordelingen av økonomiske ressurser. Disse omfattende politiske fordelingsambisjonene, som blant annet har medvirket til høy sysselsetting og små lønnsforskjeller, er den viktigste forklaringen på at Norge har lavere barnefattighetsrater enn de fleste andre land. Samtidig er spørsmålet på hvilke av disse politikkområdene innsatsen bør settes inn dersom man skal lykkes med å redusere fattigdommen.

Når man skal se på tiltak mot fattigdom, er det hensiktsmessig å dele inn i tiltak som kan bidra til å redusere fattigdommen, og tiltak som kan bidra til å lindre fattigdommens konsekvenser, uten at fattigdomsratene som sådan nødvendigvis

reduseres. Og når det er barnefattigdom som er tema, er det hensiktsmessig å dele inn i tiltak som reduserer fattigdommens konsekvenser her og nå, og tiltak som har betydning for barnets framtidige livssituasjon og levekår (figur 4).

FIGUR 4: Skjematisk oversikt over tiltak mot fattigdom og fattigdommens konsekvenser

Redusere forekomsten av fattigdom

Skal andelen barn i fattige familier reduseres, må familienes inntekt forbedres. Når fattigdom måles ved hjelp av inntektsmål, er dette eneste utvei. Tiltak som bidrar til å bedre barns levekår har ikke effekt på fattigdomstallene, siden slike tiltak ikke påvirker familienes inntektssituasjon. Dersom familieinntektene skal økes, må enten barnas foresatte øke sine inntekter gjennom arbeid, eller gjennom overføringssystemet.

Økt sysselsetting

Som vi har vist foran, er lav sysselsetting den viktigste forklaringen på inntektsfattigdom. I mange av de fattige familiene har foreldrene en eller annen forbindelse til arbeidsmarkedet, men denne forbindelsen er gjerne løs og/eller ustabil (Nadim & Nielsen 2008).

Det kan være mange årsaker til den svake arbeidstilknytning. På den ene siden kan det være individuelle årsaker:

- Fysiske eller psykiske helseproblemer
- Dårlige norskkunnskaper
- Manglende kompetanse eller mismatch mellom personlig kompetanse og den kompetansen som etterspørres i arbeidsmarkedet
- Foreta valg om at en voksen, oftest mor, skal være hjemme med barna mens de er små. Dersom husholdets hovedforsørger er i et lavlønnsykke vil dette kunne føre til at familien har så lav husholdinntekt at de havner under fattigdomsgrensen. Dette vil også kunne gjelde dersom husholdets hovedinntektskilde er offentlige ytelser (Fløtten et al. 2011).

På den andre siden er det mange strukturelle forhold som kan medføre lav sysselsetting:

- Økonomiske nedgangstider
- Økt konkurranse fra arbeidsmigranter (Friberg et al. 2013)
- Arbeidsgivere oppfatter – riktig eller uriktig – en person som risikabel, ustabil eller lavproduktiv arbeidskraft.
- Bli utsatt for diskriminerende holdninger, for eksempel på grunn av funksjonsnedsettelser eller etnisk bakgrunn (Midtbøen & Rogstad 2012).

Det er ingen tvil om at den høye sysselsettingen i Norge er den viktigste forklaringen på at fattighedsratene er lavere enn i mange andre land, og det er heller ingen tvil om at alle politiske partier støtter opp om arbeidslinjepolitikken som det viktigste virkemiddelet mot fattigdom. Spørsmålet er om arbeidslinjepolitikken kan fjerne fattighedsproblemet, eller hvor arbeidslinjas grenser går.

For det første er det ofte et misforhold mellom den kompetansen en fattig person har, og den kompetansen som etterspørres i arbeidsmarkedet. Dersom dette misforholdet ikke rettes opp, vil ikke arbeidslinja kunne bedre situasjonen for alle. I den norske arbeidsmarkedspolitikken er en rekke tiltak og ordninger innført for å løse dette problemet, men evalueringene av ulike tiltak viser at de har varierende effekt.

For det andre må man skjelle til hvilke grupper de inntektsfattige konkurrerer med på arbeidsmarkedet. Etter utvidelsen av EU i 2004 har det norske arbeidsmarkedet endret seg betraktelig, med et sterkt innslag av arbeidsinnvandring. Dette har hatt mange positive konsekvenser for Norge og norsk økonomi, men det har også gjort konkurransen om jobbene vanskeligere for grupper med svak tilknytning til arbeidsmarkedet (Friberg et al. 2013).

For det tredje er det utfordringer knyttet til individenes valgfrihet. En familie kan velge å ha lav samlet sysselsetting, og ingen vil argumenter mot at det er den enkelte families opplagte rett å ta et slikt valg. Problemet oppstår det øyeblikket dette valget fører til et svært lavt inntektsnivå,

og kanskje så lavt at det ligger under en gitt fattighedsgrense. Hva er da det offentlige ansvar? Dersom det kun er voksne personer i husholdet kunne man kanskje argumentere for at det offentlige ikke har noe ansvar (gitt at man kan være 100 prosent sikker på at mangelen på arbeid er resultat av et fritt valg), men hva om det er barn i husholdet?

I dette notatet er det ikke rom for å diskutere arbeidslinjepolitikken i sin fulle bredde, men vi vil påpeke at det er utfordringer knyttet til denne politikken. Disse utfordringene er til og med kanskje større i Norge enn i mange andre land. Siden sysselsettingsnivået i utgangspunktet er høyt, er antakelig de som står utenfor arbeidsmarkedet lenger fra dette enn tilfellet er i land med lavere sysselsetting. Det er mer krevende å øke sysselsettingen fra 78 til 80 prosent, enn fra 65 til 67 prosent.

Øke inntekten ved hjelp av overføringer

Mens høy sysselsetting regnes som den viktigste forklaringen på lave fattighedsandeler i Norge, er skatte- og overføringssystemet den nest viktigste. Gode sosiale ordninger bidrar til å utjevne inntektsforskjeller, og fattighedsandelen i Norge ville vært langt høyere dersom ikke de norske velferdsordningene hadde vært en del av totalinntekten til familiene.

På mange måter kan det framstå som den enkleste løsningen på fattighedsproblemet å «kjøpe seg fri» ved å heve nivået på overføringene til barnefamilier (eller alle overføringer, for den saks skyld). I teorien kunne man heve alle inntekter over 60 prosent av medianinntekten, og dermed eliminere fattighedsproblemet. En slik form for garantert minsteinntekt ville selvfølgelig koste, men større er utfordringene knyttet til incentiveeffektene. Den mest omtalte målkonflikten i fattighedspolitikken, er balansen mellom hvor god en ytelse må være for at de som mottar den ikke får uakseptabelt dårlige levekår, og hvor høy en ytelse kan være uten at den får negative incentiveeffekter.

Alternativt til å innføre en form for minsteinntekt, kan man heve nivået på enkelte ytelser

som er spesielt rettet mot barnefamilier. Underreguleringen av barnetrygden er for eksempel en medvirkende årsak til at andelen barn i lavinntektsfamilier har økt, og for noen år siden viste som nevnt Fordelingsutvalget at andelen barnefamilier med lavinntekt ville ha vært 2 prosentpoeng lavere dersom barnetrygden hadde vært regulert med konsumprisindeksen fra 1996 til 2006 (NOU 2009:10: 233).

Valget om å løse fattigdomsproblemer via overføringssystemet må uansett kalibreres med både velferdsstatens bærekraft og befolkningens holdninger. På grunn av den forestående aldringen av befolkningen forventes velferdsstatens utgifter å øke betraktelig (Fløtten et al. 2013), og i en slik situasjon er det ikke gitt at det å øke overføringene framstår som realistisk. Og uansett om velferdsstaten skulle ha mulighet til å heve nivået på alle eller noen ytelser, må utformingen av velferdsstatens ordninger ha legitimitet i befolkningen. De som betaler for velferdsordningene via skatteseddelen må ha opplevelsen av at velferden blir rettferdig fordelt.

Tiltak for å bedre barns levekår her og nå

En del av tiltakene for å heve familiens inntekter kan ha ganske umiddelbar effekt, mens det vil ta lang tid før andre virker. I påvente av bedret økonomisk situasjon i familiene må derfor barnas faktiske levekår bli hensyntatt. Barn lever her og nå, og de kan ikke vente noen år med å få levekårsforbedringer som gir dem best mulig forutsetninger for å ha gode liv og muligheter for positiv livsutvikling. I den norske barnefattigdomsdiskusjonen legges det stor vekt på konkrete levekårsforbedrende tiltak, og vi skal kommentere disse, men la oss først se på de generelle, fattigdomsforebyggende tiltakene som også har en umiddelbar effekt på barns levekår.

Forebyggende tiltak

Som nevnt foran, er fordelingshensyn viktig på en rekke politikkområder, og dette gjelder ikke minst i oppvekst- og utdanningspolitikken. Det å sikre at alle barn har tilgang til helsetjenester

av høy kvalitet, til gode barnehager og til et godt utdanningssystem, uavhengig av familiens inntektssituasjon har svært stor betydning, både for barns framtidige livssjanser og for deres nåtidige levekår. Gjennom helsevesenet skal alle barn sikres god helse. Gjennom barnehage og senere skole skal de få best mulig forutsetninger for å utvikle sin humankapital. I tillegg skal både helsevesenet, barnehagene og skolen være institusjoner som kan fange opp om noen barn bor i familier med spesielle problemer, herunder økonomiske.

Mange amerikanske studier har konkludert med at et godt barnehagetilbud kan bidra til å redusere sosial ulikhet, og at gode barnehager til barn som trenger ekstra støtte og stimulering kan gi stor samfunnsøkonomisk gevinst (Knudsen et al. 2006). Man kan ikke umiddelbart slutte at amerikanske funn er gyldige i Norge, men en norsk studie har vist at barnehagedeltakelse er positivt for barns videre utdanning og deltakelse i arbeidslivet, og at barnehager reduserer senere behov for sosiale tjenester (Havnes & Mogstad 2009). Det å gå i barnehage og på skole har dessuten ikke bare betydningen for den framtidige livssituasjonen, det gir også mulighet for sosial kontakt med jevnaldrende.

Avhjelpende tiltak

Selv om det å gå i barnehage og på skole har stor betydning for barn og unges levekår og sosiale tilknytning til jevnaldrende, er det en kjensgjerning at mye av den sosiale kontakten (og den sosiale læringen) foregår på andre arenaer. Noen barn har begrensede muligheter til å delta i ulike fritidsaktiviteter på grunn av familiens økonomi, enten det nå skyldes manglende ressurser til å betale for kontingenter, eller mangel på ressurser til å sørge for at barn/unge har de nødvendige forbruksgodene. Hva som er nødvendige forbruksgoder for barn vil variere med alder, bosted, og miljø, men det kan for eksempel være hensiktsmessige klær, tilgang til internett, mobiltelefon, penger til å ta kollektiv transport osv.

Det siste tiåret har både statlige og kommunale myndigheter lagt stor vekt på betydningen av

tiltak som kan øke barns mulighet til å delta i jevnalderaktiviteter, enten det dreier seg om organiserte fritidsaktiviteter eller vennekontakt. Både BLD og NAV har hatt tilskuddsordninger rettet spesielt mot å lette konsekvensene av å vokse opp i fattigdom, og norske kommuner har iverksatt et stort mangfold av tiltak for å bedre barns situasjon (Nuland et al. 2009).

Det foreligger ikke rene effektevalueringer av hvordan disse tiltakene har påvirket barns levekår. I en undersøkelse fra 2009 (Nuland et al. 2009), konkluderte om lag halvparten av kommunene som hadde mottatt tilskuddsmidler med at de hadde nådd målsettingene de satte seg i tiltakene (som blant annet var å bedre barns og unges deltakelse). Et annet eksempel er barnefattigdomsundersøkelsen fra Kristiansand, der en evaluering av hvor fornøyde familiene var med opplevelseskortet viste at 38 av 39 familier mente at kortet hadde betydd mye for barna (Hellstrøm & Pedersen 2013).

Avhjelpende tiltak kan med andre ord ha positiv betydning for barns levekår her og nå, men de reduserer ikke inntektsfattigdommen i familier per se. I tillegg er det «grunn til å sette spørsmålstegn ved om det er realistisk å forvente at tiltakene som har blitt iverksatt som resultat av de satsingene som her evalueres, også kan motvirke reproduksjon av fattigdom» Slike tiltak kan bidra, men vil ikke være tilstrekkelige i seg selv for å nå denne målsettingen.» (Nuland et al. 2009: 96).

Tiltak for å bedre barns livssjanser på sikt

Siden det er vist at fattigdom kan gå i arv, er det viktig med tiltak som reduserer fattigdommens langsiktige konsekvenser. Nå skal det understrekes at de fleste som vokser opp i en familie med sosialhjelpsmottak eller lavinntekt ikke selv blir sosialhjelpsmottakere eller opplever lavinntekt som voksne, men sannsynligheten for at man får svært dårlig økonomi er altså større. Det skal også understrekes at det ikke er mulig å si med sikkerhet om det er lavinntekten/sosialhjelpsmottaket i familien som i seg selv som påvirker sannsynligheten for framtidige økonomiske problemer, eller om det er andre kjenne-

tegn ved familiene. Det er likevel viktig å diskutere tiltak som kan redusere sannsynligheten for at fattigdom går i arv.

Den første typen tiltak som vil ha betydning for barns framtidige livssjanser er de forebyggende tiltakene vi nevnte foran. Sikring av barn helse og utdanning er de viktigste virkemidlene for å unngå reproduksjon av fattigdom, og det er for eksempel viktig å hindre frafall fra utdannings-systemet.

I tillegg til slike tiltak kan det være nødvendig å være spesielt oppmerksom på å støtte unge fra fattige familier i overgangen mellom skole og arbeid. Sannsynligheten for at en ungdom fra en lavinntektsfamilie har et bredt nettverk å støtte seg på, og mange kontakter som kan være portåpnere inn i arbeidslivet, er lavere enn for annen ungdom. Dette henger sammen med at arbeidsintensiteten og -tilknytningen er lavere i lavinntektsfamilier enn i andre familier.

Et siste tiltak som er relevant for å bedre barns livssjanser på sikt, er å ta fatt i eventuelle problemer i familiene som kommer i tillegg til inntektsproblemene. Disse problemene kan være hele eller deler av årsaken til lavinntektsproblemene, eller de kan være uavhengig av inntektsnivået. I gjennomgangen foran av mulige konsekvenser av fattigdom pekte vi på at fattigdom kan betraktes som en negativ livshendelse, og jo flere negative livshendelser barn har under oppveksten jo større kan de negative framtidskonsekvensene være.

Eksempler på tiltak fra andre land

Jakten på gode tiltak som reduserer barnefattigdom og/eller reduserer fattigdommens konsekvenser er ikke en særnorsk aktivitet. I mange land er det iverksatt tiltak mot barnefattigdom og landene leter etter gode eksempler på effektive tiltak hos hverandre.

I internasjonale sammenlikninger av barnefattigdom trekkes Norge og de andre nordiske landene fram som vellykkede i fattigdomssammenheng. Politikk som stimulerer til høy sysselsetting, kombinert med omfordelende

skatte- og velferdspolitik, har gitt komparativt lave fattighedsrater. Det området der Norge eventuelt kan ha mest å lære fra andre land, er på tiltak som lindrer effektene av fattigdom. Det finnes ingen samlet oversikt over hva slags «lindrende» tiltak som finnes, og det er et åpent spørsmål hvor mye man kan lære ved å se på hva som gjøres i andre land. Tiltakene mot barnefattigdom er ofte lokale i sin natur, og det som fungerer i en kontekst fungerer ikke nødvendigvis i en annen (Fløtten & Grødem et al. 2014). Omfanget av fattigdom, sammenhengningen av gruppen fattige barn, velferdssystemenes og utdanningssystemets utforming samt ansvarsdeling mellom offentlige myndigheter og private aktører er forhold som vil påvirke hva slags tiltak som fungerer. Selv om tiltak ikke nødvendigvis kan importeres direkte, kan det likevel være inspirasjon å hente.

En gjennomgang av helhetlige tiltak mot barnefattigdom i Norden og Storbritannia (Fløtten & Grødem et al. 2014) konkluderte med at det skjer mange innovasjoner på det sosiale området i Europa, men at svært få av tiltakene som er igangsatt har blitt evaluert på en slik måte at det er mulig å avgjøre om tiltaket har hatt den ønskede effekten. I Storbritannia har det imidlertid vært stor aktivitet på området og noen eksempler kan nevnes her.⁹ Mange av disse prosjektene har hatt som hensikt å bedre familiens samspill og funksjon:

- Family intervention projects: Disse prosjektene innebærer intensiv oppfølging av familier med særlig store problemer. En sosialarbeider koordinerer alt arbeidet fra ulike etater, og har selv direkte kontakt med familien. Selve oppfølgingen startet ved at familiens problemer ble dokumentert, deretter ble det utarbeidet en arbeidsplan som skisserte hvilke tiltak som skulle gjennomføres, og hvordan det skulle arbeides. I gjennomsnitt jobbet sosialarbeiderne 7,5 timer i uka med en enkelt familie. Tiltakene kunne ta form av hjelp til å koordinere tjenestene familiene mottok, støtte til barnas skolegang, hjelp til å unngå utkastelse, en til en

foreldreveiledning eller hjelp til å få orden på familieøkonomien. Flere studier har konkludert med at familie-intervensjonsprosjektene kan vise til mange positive resultater, som bedre levekår for barna og bedre samspill i familiene, men programmet har ikke lyktes med å få flere foreldre i jobb. Det er imidlertid ikke mulig å fastslå *hvilke* konkrete tiltak i prosjektet som har hatt positiv effekt, og det er videre verdt å merke seg at det i dette prosjektet ble benyttet nokså autoritære arbeidsmetoder som står langt fra det norske idealet om like-verdig partnerskap.

- Family Nurse Partnership er utformet etter mal av et amerikansk program, og i USA betraktes dette som et av de best dokumenterte intervensjonsprogrammene rettet mot småbarnsfamilier. Programmet retter seg spesielt mot unge mødre (under 20 år), som følges tett opp under graviditeten og til babyene er to år. Mødrene (og av og til fedrene) får jevnlig hjemmebesøk der de hjelpes til å mestre foreldrerollen samt til å definere egne mål i livet. Heller ikke i dette programmet gjøres det forsøk på å identifisere nøyaktig hva ved programmet som skaper gode resultater; det er helheten i programmet som er viktig.
- Sure Start Local Programmes var rettet mot førskolebarn og deres familier som var bosatt i særlig belastede områder. Programmene var uvanlige i den forstand at de var område-basert. Det ble bygget opp flere hundre Sure Start-sentre, som ikke tilbød en bestemt type tjeneste. Dels ble nye tjenester utviklet, dels ble eksisterende tjenester koordinert og/eller forbedret. Tilbudene spenner fra barnetilsyn til voksenopplæring. Alle sentrene har være-steder for foreldre og barn, og de følger evidensbaserte foreldreprogrammer i sitt arbeid. Sure start-programmene har blitt evaluert flere ganger, men også her har det vært vanskelig å se klare årsaksammenhenger. En evaluering fra 2012 konkluderte med at Sure Start hadde hatt noen klare effekter på barna situasjon, for

⁹ Gjennomgangen er basert på Fløtten & Grødem et al. 2014

eksempel ved at foreldrene hadde utviklet mer stimulerende hjemmeomgivelser og bedre oppdragelses-metoder.

Disse tre smakebitene kan fungere som en illustrasjon på hva slags tiltak man kan iverksette for å lindre fattigdommens konsekvenser, og forhåpentligvis redusere fattigdommen på sikt. Som sagt skal man være forsiktig med å overføre tiltak fra en kontekst til en annen. Underklasseproblemene slik de kommer til

uttrykk i Storbritannia, er for eksempel av en annen karakter og et annet omfang enn det vi er vant til å se i Norge. Tiltakene varierer dessuten i innhold, og det er vanskelig å slå fast med sikkerhet om disse tiltakene virker og eventuelt *hva* i tiltakene som gir effekt. Noen særtrekk framheves i alle evalueringene som særlig positive, som for eksempel at tiltaksdeltakerne får tett oppfølging, at de myndiggjøres gjennom medvirkning og at tjenestene koordineres og samordnes.

BEHOV FOR MER KUNNSKAP?

Gjennomgangen i dette notatet viser at det finnes en god del kunnskap om den norske barnefattigdommen. Det er kjent hvordan fattigdommen utvikler seg i omfang, og hvilke grupper som er særlig utsatt. Videre vet man en del om hvordan fattigdommen arter seg, og hva slags levekårsproblemer lavinntekt kan medføre for familiene og barna. Det er likevel noen kunnskapshull som med fordel kunne tettes:

For det første er det behov for større forståelse av de mekanismene som leder inn i og ut av fattigdom. Ved hjelp av data fra administrative registre vet man mye om fattigdommens varighet og hvilke grupper som blir lenge i fattigdom, men lite om hva som gjør at noen familier i en bestemt befolkningsgruppe ikke blir fattige, mens andre blir det. Eller hva som gjør at noen kommer seg ut av fattigdom raskt, mens andre blir værende. Den åpenbare forklaringen er forskjeller i yrkesaktivitet, men hva er det som påvirker tilbøyeligheten til å komme i jobb blant personer som deler en rekke objektive kjennetegn? Forhold som bosted, nettverk, holdninger og personlige ressurser kan ha betydning. Det å identifisere hvilke andre kjennetegn som særpreger familiene som har vedvarende lavinntekt, vil gjøre det lettere å vurdere hva slags tiltak som kan utvikles for å forebygge at barnefamilier blir låst fast i fattigdom.

For det andre er det lite kunnskap om hva slags tiltak som faktisk lindrer fattigdommens conse-

kvenser. En rekke tiltak blir iverksatt i norske kommuner, og det foreligger få eller ingen evalueringer av disse tiltakenes effekt. Mye kan tale for at det er hensiktsmessig med store variasjoner i tiltakene avhengig av de lokale fattigdomsutfordringene, men det er verdt å undersøke om det er noen elementer ved tiltakene som er særlig virkningsfulle.

For det tredje kan det være grunn til å gå igjennom det offentlige overføringssystemet for å se hvordan dagens ytelser bidrar til å holde barnefamilier ute av fattigdom, og for å vurdere om det er noen som kan endres for å redusere barnefattigdommen ytterligere, uten at det får for store negative insentiveffekter. Noen barnefamilier står langt fra arbeidsmarkedet, og det å redusere fattigdommen ved hjelp av arbeidslinja kan være urealistisk. Hva slags tilbud kan disse familiene få slik at inntekten bedres?

For det fjerde kan det være relevant å undersøke om det er noen fattigdomsmål som i større grad enn inntektsmålet avgrenser den gruppen som man ønsker å hjelpe. I notatet er det understreket at fattigdom er et normativt fenomen og at det ikke finnes noen fattigdomsdefinisjon som er «riktig». Dette forhindrer ikke at det er interessant å diskutere om det er noen fattigdomsdefinisjoner og –målinger som vil være mer dekkende for den norske situasjonen enn inntekt under 60 prosent av median.

LITTERATUR

Aftenposten 10/7 2008,

Aftenposten 13/10 2013

- Aaberge, R., M. Bhuller, A. Langørgen & M. Mogstad (2010). The Distributional Impact of Public Service when Needs Differ. *Journal of Public Economics*, 94: 549-562.
- Bhuller, M. & Aaberge, R. (2010). Vedvarende økonomisk fattigdom blant innvandrere. En empirisk analyse for perioden 1993-2007. *Rapporter*: 32/2010. Oslo: SSB.
- Blom, S. og K. Henriksen (2008). *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*. Rapport 5/2008. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Bøe, T., S. Øvreland, A. J. Lundervold & M. Hysing (2012a). Socioeconomic status and children's mental health: results from the Bergen Child Study. *Soc. Psychiatry Psychiatr Epidemiol.* 47 (10): 1557-1566.
- Bøe, T., M. Hysing, K. M. Stormark, A. J. Lundervold & B. Sivertsen (2012b). Sleep problems as a mediator of the association between parental education levels, perceived family economy and poor mental health in children. *Journal of Psychosomatic Research.* 73 (6): 430-436.
- Bøe, T. (2013). *Socioeconomic Status and Mental Health in Children and Adolescents*. Dissertation for the degree philosophiae doctor at the University of Bergen. Dissertation date 16.12.2013.
- Bøe, T., B. Sivertsen, E. Heiervang, R. Goodman, A.J. Lundervold & M. Hysing (2014). Socioeconomic Status and Child Mental Health: The Role of Parental Emotional Well-Being and Parenting Practices. *Journal of Abnormal Child Psychology.* 42: 705-715.
- Clench-Aas, J., M. Rogenrud & S. Dalgaard (2009) Levekårsundersøkelsen 2005. Psykisk helse i Norge. Tilstandsrapport med internasjonale sammenligninger. Rapport 2009: 6. Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Corak, M. (2005). Principles and practicalities in measuring child poverty in rich countries. *Innocenti Working Paper 2005-1*. Unicef: Innocenti Research Center.
- Dearing, E., Zachrisson, H. D. & Mykletun, A. (2011). Fattigdommens konsekvenser for utvikling og psykisk helse. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 48(8), 785-787.
- Ekspertutvalg om fattigdom (2013). *En dansk fattigdomsgrænse – analyser og forslag til opgørelsesmetoder*.
- Epland, J. & M. I. Kirkeberg (2009). Barn i lavinntektsfamilier – omfang og utvikling. I: T. Fløtten (red): *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Epland, J. & M. I Kirkeberg (2014). *Barn i lavinntekts-husholdninger. Flere innvandrerbarnefamilier med lavinntekt*. ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/flere-innvandrerbarnefamilier-med-lavinntekt.
- Epland, J. & M. I Kirkeberg (2015). *Utvikling i vedvarende lavinntekt. Flere økonomisk utsatte barn*. ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/flere-okonomisk-utsatte-barn.
- Fløtten, T. & H. C. Kavli (2009). Barnefattigdom og sosial deltakelse. I: T. Fløtten (red): *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fløtten, T. & A. W. Pedersen (2009). Når kan barn kalles fattige. En opinionsbasert tilnærming". I: T. Fløtten (red): *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fløtten, T, I. L. S. Hansen, A. S. Grødem, A. Grønningsæter & R. N. Nielsen (2011), *Kunnskap om fattigdom i Norge*. Fafo-rapport 2011: 21. Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.
- Fløtten, T. & A. Grødem (red.) (2014). *Helhetlige tiltak mot barnefattigdom*. Fafo-rapport 2014:18. Oslo: Fafo.
- Friberg, J., J. E. Dølvik, L. Eldring (2013). *Arbeidsmigrasjon fra Øst- og Sentral-Europa*. Temanotat. Program Arbeid, Velferd og Migrasjon (VAM). Oslo: Norges Forskningsråd.
- «Grønt hefte» (2011). *Inntektssystemet for kommuner og fylkeskommuner 2011*. Beregningsteknisk dokumentasjon til Prop. 1S (2010-2011). Oslo: KRD.
- Havnes, T. & Mogstad, M. (2009). *Er barnehage bra for barna?* Økonomiske analyser 4/2009. Oslo: Statistisk sentralbyrå. Hellstrøm & Pedersen 2013.
- Haavet, O. R., Strand, J., Saugstad, O. & Grünfeld, B. (2004). Illness and exposure to negative life experiences in adolescence: two sides of the same coin? A study of 15-year-olds in Oslo, Norway. *Acta Paediatrica*, 93(3), 405-411.

- Hellström, C. & L. Pedersen (2013). *Evaluering av opplevelseskortet. Brukerundersøkelse gjennomført okt/nov 2013*. NAV Kristiansund. <http://slideplayer.no/slide/1891886/>, lest 1/4 2015.
- Kaur, R. (2013). *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper*. SSB-rapport 32/2013.
- Knudsen, E. I., Heckmann, J. J., Cameron, J. L. & Shonkoff, J. P. (2006). *Economic, neurobiological and behavioral perspectives on building America's future workforce*. Proceedings of the National Academy of Science (PNAS), Vol. 103 No. 27.
- Kristoffersen, L. B. (2010). Fritid og sosial deltakelse. I: Sandbæk, M. & Pedersen, A. W. (red.) (2010). *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier*. En panelstudie 2000-2009.
- Rapport nr. 10/10. Oslo: NOVA.
- Lorentzen, T. & R. A. Nielsen (2009). Går fattigdom i arv? I: T. Fløtten (red.), *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Midtbøen, A. H. & Rogstad, J. (2012). *Diskrimineringens omfang og årsaker. Etniskeminderiteters tilgang til norsk arbeidsliv*. Rapport 1/12. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Nadim, M. & Nielsen, R.A. (2009). *Barnefattigdom i Norge. Omfang, utvikling og geografisk variasjon*. Fafo-rapport 2009:38. Oslo: Fafo.
- Nielsen, R. A. (2011). *Langsiktige konsekvenser av å vokse opp i leiebolig*. Fafo-notat 2011:20.
- Nolan, B. & C. T. Whelan (1996), *Resources, deprivation and poverty*. Oxford: Clarendon Press.
- Nuland, B., T. Fløtten, J. Hjort & E. Bache-Hanssen (2009). *Aktivitet og deltakelse for fattige barn og unge. En evaluering av to statlige tilskuddsordninger*. Fafo-rapport 2009:50. Oslo: Fafo.
- Nørgaard, E. (2001). *Finansiering av helse- og sosialutgifter i Norge 1990-1998*. Rapporter 2001/8, Statistisk sentralbyrå. www.ssb.no/emner/12/01/rapp_200108/.
- NOU 2009: 10 *Fordelingsutvalget*
- NOU 2011: 7 *Velferd og migrasjon. Den norske modellens framtid*.
- Orshansky, M. (1969). How poverty is measured. *Monthly Labour Review*. Vol. 92. No. 2. Feb 1969: 37-41.
- Pedersen, A.W. og T. Hellevik (2010). Hvem er fattigst i landet her? Livsfase, inntekt og boligøkonomi. *Tidsskrift for velferdsforskning*. 13 (4): 247-261.
- Piachaud, D. (1987). Problems in the Definition and Measurement of Poverty. *Journal of Social Policy*, 16(2), 147-164.
- Prop. 124S (2009-2010) *Kommuneproposisjonen 2011*. Oslo: KRD.
- Ravallion, M. (2014). *Are the world's poorest being left behind?* NBER Working Paper 20791. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Sandbæk, M. (red.) (2004). *Barn levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Rapport nr. 11/04. Oslo: NOVA.
- Sandbæk, M. (red.) (2008). *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. Rapport nr. 7/08. Oslo: NOVA.
- Sandbæk, M. & Pedersen, A. W. (red.) (2010). *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009*. Rapport nr. 10/10. Oslo: NOVA.
- Sen, A. (1979). Issues in the measurement of poverty. *Scandinavian Journal of Economics*, 285-307.
- Sen, A. (1983a). Economics and the Family *Asian Development review* Vol I , no 2.
- Sen, A. (1983b). Poor, relatively speaking. *Oxford Economic Papers*, 35, 153-169.
- Sletten, M. A. (2011). *Å ha, å delta, å være en av gjengen. Velferd og fattigdom i et ungdomsperspektiv*. Doktorgradsavhandling. NOVA-rapport 11/11. Oslo: NOVA.
- Smith, A. (1776). *The Wealth of Nations*. London: W. Strahan. Hentet fra Google books.
- Stefansen, K. (2004). Fritid og sosial deltakelse. Sandbæk, M. (red.) (2004). *Barn levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Rapport nr. 11/04. Oslo: NOVA.
- Sund, E. & Krokstad, S. (2005). *Sosiale ulikheter i helse i Norge. En kunnskapsoversikt*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.
- Thorød, A.B. (2006). *En normal barndom? Foreldrestrategier for å skjerme barn fra konsekvenser av å leve med lav inntekt*. Rapport nr. 2/06. Oslo: NOVA.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. London: Penguin Books.

Unicef (2012). *Measuring Child Poverty. New league tables of child poverty in the world's rich countries*. Innocenti report card 10. Florence: Unicef Innocenti Research centre.

Veit-Wilson, J.-H. (2009). Paradigms of Poverty: A Rehabilitation of B.S. Rowntree. *Journal of Social Policy*. Volume 15. Issue 01: 69-99.

VG 14/10 2013

Wiborg, O. N. & M. N. Hansen (2009). Change over Time in the Intergenerational Transmission of Social Disadvantage. *European Sociological Review*, 25(3), 379-394.

Wilkinson, R. & M. Marmot (2003). *Social determinants of health: the solid fact*. 2nd edition. Copenhagen: WHO.

KORTVERSJON AV FNS KONVENSJON OM BARNETS RETTIGHETER

1 • ALDER 18 ÅR

Alle under 18 år er barn, dersom ikke en tidligere alder er lovfestet av staten.

2 • INGEN DISKRIMINERING

Konvensjonens rettigheter gjelder for alle barn uten forskjellsbehandling og uten hensyn til barnet og dets foreldres rase, farge, kjønn, språk, religion, opprinnelse, eiendom, funksjonshemming eller oppfatninger. Staten skal sørge for at ingen diskrimineres.

3 • TIL BARNETS BESTE

Ved alle handlinger som angår barn som foretas av myndigheter og organisasjoner skal barnets beste være et grunnleggende hensyn. Staten skal sikre at de institusjoner og tjenester som har ansvaret for omsorgen eller beskyttelsen av barn, har den standard som er fastsatt, særlig med hensyn til sikkerhet, helse, personalets antall og kvalifikasjoner samt kvalifisert tilsyn.

4 • STATENS ANSVAR

Det er statens ansvar å sette barnerettighetene ut i livet.

5 • FORELDREANSVARET

Staten skal respektere de rettigheter og plikter foreldrene og andre foresatte har for å gi barnet veiledning og støtte slik at barnet skal kunne utøve konvensjonens rettigheter.

6 • RETT TIL LIV

Staten plikter så langt som mulig å sørge for at barn overlever og får utvikle seg.

7 • NAVN OG STATSBOGERSKAP

Barnet har, umiddelbart etter fødselen, rett til

navn og nasjonalitet, og så langt det er mulig, å kjenne til sine foreldre og få omsorg av dem.

8 • IDENTITET

Staten skal respektere barnets rett til å bevare sin identitet, herunder nasjonalitet, navn og familieforhold. Dersom et barn ulovlig blir fratatt en slik identitet skal staten hurtig bistå med gjenoppretelse.

9 • HOLDE FAMILIEN SAMMEN

Barnet skal ikke atskilles fra sine foreldre mot sin vilje, unntatt når dette er nødvendig av hensyn til barnets beste.

10 • GJENFORENE FAMILIEN

Søknader om familiegjenforening over landegrensler skal behandles på en positiv, human og rask måte. Barnet har rett til regelmessig kontakt med begge foreldre.

11 • ULOVLIG BORTFØRING OG TILBAKEHOLD

Staten skal bekjempe at barn blir tatt ulovlig ut av et land eller hindret fra å vende tilbake, og skal inngå avtaler med andre land for å få til dette.

12 • Å SI SIN MENING OG BLI HØRT

Barnet har rett til å si sin mening i alt som vedrører det og barnets meninger skal tillegges vekt.

13 • FÅ OG GI INFORMASJON

Barnet har rett til ytringsfrihet, til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer av alle slag og på alle måter.

14 • TANKE-, SAMVITTIGHETS- OG RELIGIONSFRIHET

Barnet har rett til tanke-, samvittighets- og

religionsfrihet. Staten skal respektere foreldrenes retter og plikter til å opplyse barnet om dets rettigheter i slike spørsmål.

15 • ORGANISASJONSFRIHET

Barnet har rett til organisasjons- og forsamlingsfrihet.

16 • RETT TIL PRIVATLIV

Barnet skal ikke utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv, i familien, i hjemmet eller i korrespondansen sin. Det skal beskyttes mot ulovlig angrep mot ære og omdømme.

17 • MASSEMEDIA

Staten skal sikre barn tilgang til informasjon fra et mangfold av nasjonale og internasjonale kilder. Staten skal oppmuntre massemedia og forleggere til å spre informasjon som skaper forståelse, kunnskap, sosiale ferdigheter og velvære, og til å lage eget barnestoff, også for minoritetsbarn. Staten skal beskytte barna mot skadelig informasjon.

18 • FORELDREANSVARET

Begge foreldrene har et hovedansvar for barnets omsorg og utvikling etter hva som er best for barnet. Staten skal gi støtte og sikre utvikling av institusjoner, tjenester og tiltak for omsorg for barn, herunder også tatt hensyn til utarbeidende foreldre.

19 • BESKYTTELSE MOT MISBRUK

Staten skal beskytte barnet mot fysisk eller psykisk mishandling, forsømmelse eller utnyttelse fra foreldre og andre omsorgspersoner.

20 • BARN UTEN OMSORG FRA FAMILIEN

Barn som er uten familiemiljø, har særlig rett på

beskyttelse og omsorg, for eksempel ved plassering i fosterhjem, eller om nødvendig, ved egnet institusjon eller ved adopsjon.

21 • ADOPSJON

Nasjonal og internasjonal adopsjon skal bare finne sted i samsvar med loven, og skal være autorisert av myndighetene. Adopsjon utenlands skal ikke resultere i urettmessig økonomisk fortjeneste, og bør betraktes som et alternativ til omsorgstiltak i barnets opprinnelsesland.

22 • FLYKTNINGEBARN

Barn som søker flyktningestatus eller som anses som flyktninger, skal få behørig beskyttelse og humanitær hjelp. Staten skal i samarbeid med internasjonale organer hjelpe et barn som er alene til å bli gjenforent med sine foreldre.

23 • FUNKSJONSHEMMEDE BARN

Psykisk og fysisk funksjonshemmede barn har rett til å leve et fullverdig og anstendig liv under forhold som sikrer dets verdighet, fremmer selvtillit, og letter barnets aktive deltakelse i samfunnet. Et funksjonshemmet barn har rett til særskilt omsorg. Barnet skal få undervisning, opplæring, helsetjenester, rehabiliteringstjenester, forberedelse til arbeidslivet og rekreasjonsmuligheter for å oppnå best mulig integrering og individuell utvikling. Staten skal samarbeide med andre land om dette, og ta spesielt hensyn til utviklingslandenes behov.

24 • HELSE

Barnet har rett til å få den best mulige medisinske behandling og hjelp til å komme seg etter sykdom. Staten skal arbeide for å redusere spedbarns- og barnedødelighet, sikre at alle barn får

nødvendig legehjelp, gi god helsemessig omsorg til mødre etter fødselen, bekjempe sykdom og gi orientering og utdanning om helse og riktig ernæring. Staten skal også avskaffe helsefarlige tradisjoner, samarbeide med andre land og særlig ta hensyn til utviklingslandenes behov.

25 • BARN UNDER OFFENTLIG OMSORG

Barn plassert i omsorgstiltak utenfor familiemiljøet har krav på periodisk vurdering av behandlingen og oppholdet der.

26 • SOSIALTJENESTER

Staten skal sikre at barnet får den sosiale hjelpen og den økonomiske støtten det har krav på etter landets lover.

27 • LEVESTANDARD

Barnet har rett til en levestandard som er tilstrekkelig på alle områder. Foreldrene, eller andre som har ansvar for barnet, har det grunnleggende ansvaret for å sikre de levevilkår som er nødvendig for barnets utvikling. Staten har plikt til å støtte de foresatte.

28 • UTDANNING

Barnet har rett til utdanning. Staten skal gjøre grunnskoleutdanningen gratis og obligatorisk og gjøre ulike former for videregående utdanning tilgjengelig for alle barn, samt sette i verk tiltak for å redusere tallet på de som ikke fullfører skolegangen. Disiplin i skolen skal utøves på en måte som er forenlig med barnets menneskerverd. Staten skal også fremme internasjonalt samarbeid om utdanning, og særlig ta hensyn til utviklingslandenes behov.

29 • MÅLET MED UTDANNING

Utdanningen skal fremme utvikling av barnets personlighet, og teoretiske og praktiske ferdigheter. Den skal skape respekt for menneskerettighetene og fremme holdninger om fred, toleranse, og vennskap mellom folk. Utdanningen skal skape respekt for naturen, og for barnets egen og andres kultur.

30 • MINORITETER OG URBEFOLKNING

Barn som tilhører en minoritet eller urbefolkningen, har rett til sammen med andre i sin gruppe, å leve i pakt med sin kultur, religion og eget språk.

31 • LEK OG FRITID

Barnet har rett til hvile, fritid og lek, og til å delta i kunst og kulturliv.

32 • BARNEARBEID

Barnet har rett til å bli beskyttet mot økonomisk utnyttning i arbeid, og mot å utføre arbeid som kan svekke utdannings- eller utviklingsmulighetene.

33 • NARKOTIKA

Barnet har rett til å bli beskyttet mot ulovlig bruk, omsetting og produksjon av narkotiske stoffer.

34 • SEKSUELL UTNYTTING

Barnet har rett til beskyttelse mot alle former for seksuell utnyttning og misbruk. For å verne barn mot slik utnyttning skal staten sette i verk alle nødvendige tiltak, nasjonalt og internasjonalt.

35 • BORTFØRING, PROSTITUSJON OG SALG

Staten har plikt til å gjennomføre nasjonale og internasjonale tiltak for å hindre kidnapping, bortføring eller salg av barn til ethvert formål og i enhver form.

36 • ANNEN UTNYTTING

Staten har plikt til å beskytte barnet mot alle former for utnyttning som på noen måte kan være skadelig for barnets ve og vel.

37 • FENGSEL, DØDSSTRAFF OG TORTUR

Barn skal ikke utsettes for tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Dødsstraff eller fengsel på livstid uten mulighet for løslatelse er ikke tillatt hvis forbrytelsen ble utført før fylte 18 år. Barn som er i fengsel, skal holdes atskilt fra voksne, om ikke det motsatte anses å være best for barnet. Fengsling skal bare benyttes som en siste utvei og for et kortest mulig tidsrom. Pågripelse og fengsling skal skje på lovlig måte, og barnet har rett til juridisk og annen egnet bistand og til å få en rask og uavhengig overprøving av sin sak.

38 • BARN I KRIG

Staten skal sette i verk tiltak for å hindre at barn som ikke er fylt 15 år, tar direkte del i krigføring.

39 • REHABILITERING OG REINTEGRERING

Staten er forpliktet til å iverksette alle hensiktsmessige tiltak for å sikre rehabilitering og sosial reintegrering av barn som er offer for misbruk, utnyttning, forsømmelse, tortur, væpnede konflikter eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

40 • BEHANDLING I SAKER OM STRAFF

Barn som er anklaget eller dømt for straffbare handlinger har rett til en behandling som fremmer dets følelse av verdighet og egenverd og styrker dets respekt for menneskerettighetene. Målet er at barnet påtar seg en konstruktiv rolle i samfunnet. Staten skal fastsette en kriminell la-

valder. Det skal være mulighet til å få overprøvet en straffedom av en høyere myndighet eller domstol. Barnet skal få gratis bistand av tolk hvis barnet ikke snakker det språket som blir brukt.

41 • NÅR ANDRE LOVER ER BEDRE

Hvis annen nasjonal lovgivning eller folkeretten sikrer barnet bedre enn med denne konvensjonen, gjelder disse lovene, og ikke konvensjonen.

42 • KJENNSKAP TIL KONVENSJONEN SKAL SPRES

Staten er forpliktet til å gjøre konvensjonens innhold kjent for barn og voksne.

ANDRE RELEVANTE DOKUMENTER

Barn som lever i fattigdom: regjeringens strategi er utformet i sammenheng med aktuelle dokumenter som:

Meld. St. 19 (2014-2015): Folkehelsemeldingen - *Mestring og muligheter*, Helse- og omsorgsdepartementet, 2015.

En god barndom varer livet ut: tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2014.

Lærerløftet: på lag for kunnskapsskolen, Kunnskapsdepartementet, 2014

Nasjonal strategi for boligsosialt arbeid (2014 – 2020): Bolig for velferd, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2014.

Prop. 39 L (2014-2015) *Endringer i arbeidsmiljøloven og sosialtjenesteloven (adgang til midlertidig ansettelse mv. og vilkår om aktivitet for stønad til livsopphold)*, Arbeids- og sosialdepartementet, 2015.

AKTUELLE NETTSTEDER

www.rodekors.no

www.bufdir.no

www.imdi.no

www.hdir.no

www.nav.no

www.barneombudet.no

www.husbanken.no

www.ung.no

www.minstemme.no

www.ssb.no

www.sifo.no

www.korspahalsen.no

www.boligsosialt.no

www.idrett.no

www.frivilligsentral.no

www.frifond.no

www.lnu.no

www.sivilsamfunn.no

www.800.GJELD

www.ungdata.no

Utgitt av:
Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer fra:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Internett: www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefon: 22 24 00 00

Publikasjonskode: Q-1230 B
Design: Gjerholm Design AS
Foto: Colorbox